

**İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Ana Bilim Dalı**

YOKSULLUK-EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ

Mehmet TEMİZ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Suzan ERGÜN

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin İktisat Ana Bilim Dalı İçin Öngördüğü **Yüksek Lisans Tezi** Olarak Hazırlanmıştır.

Malatya, 2013

KABUL ve ONAY

Mehmet TEMİZ tarafından hazırlanan "Yoksulluk Ekonomik Kalkınma İlişkisi" başlıklı bu çalışma tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

.....(Başkan)

.....(Danışman)

.....(Üye)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

....../...../2013

Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ

ONUR SÖZÜ

Yrd. Doç. Dr. Suzan ERGÜN'nün danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **“YOKSULLUK EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ”** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Mehmet TEMİZ

... / ... / 2013

ÖNSÖZ

Yoksulluk, tüm dünyanın karşı karşıya olduğu sosyo-ekonomik bir problemdir. İnsanların topluluk halinde yaşamaya ve üretim ilişkilerinde bulunmaya başladığından bu yana var olan yoksulluk günümüz dünyasının en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Her geçen gün artan toplam dünya refahına rağmen zengin ile yoksul arasındaki uçurum giderek artmakta ve yoksul insan sayısı katlanarak çoğalmaktadır. Son zamanlarda literatürde adından sıklıkla bahsedilen kavram iktisat biliminin, özellikle de kalkınma iktisadının, çalışma alanı içerisinde önemli bir konuma sahiptir.

Dünyada ve Türkiye’de yoksulluğun görünümünü inceleyen bu çalışmada, yoksulluğun çeşitleri, göstergeleri, ölçütleri ve nedenleri detaylarıyla analiz edilmiştir. Bunun yanında yoksulluğun yapıtaşlarından olan azgelişmişlik kavramının büyüme ve kalkınma ile ilişkileri değerlendirilerek çeşitli görüşler tarafından oluşturulan kalkınma teorilerindeki yoksullukla ilgili görüşler incelenmiştir. Son olarak yoksullukla mücadele politikaları irdelenerek, iktisadi kalkınma ile yakından ilişkisi olan mikro finansman modeli detaylı olarak analiz edilmiştir.

Yüksek lisans eğitimim süresince yapmış olduğum çalışmalarda vermiş olduğu desteklerden dolayı değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Suzan ERGÜN’e teşekkürlerimi sunarım. Bugüne kadar yaptığım tüm çalışmalarında varlıklarını daima hissettiğim aileme ve her an yanımda olarak bana güç ve destek veren eşim Dilşat’a da ayrıca teşekkür ederim.

Mehmet TEMİZ

Malatya, Aralık, 2013

ÖZET

TEMİZ, Mehmet.
Yoksulluk Ekonomik Kalkınma İlişkisi,
Yüksek Lisans Tezi,
Malatya, 2013.

İnsan yaşamının varlığı ile birlikte ortaya çıkan beslenme, barınma, eğitim ve sağlık gibi temel gereksinimleri karşılayamama durumu olarak tanımlanan yoksulluk az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çözmek zorunda olduğu küresel boyutlu bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Şüphesiz günümüz dünyasında hüküm süren parasal sistemde yoksulluğun oluşumunda temel nedeni gelir yetersizliği ya da bir başka deyişle gelirin ülkeler ve bireyler arasında eşit dağılmamasıdır.

Yoksulluk sorununu sadece gelir yetersizliği ile ilişkilendirmek, ekonomik olarak gelişmenin sağlanması ile ortadan kalkacağını düşünmek yoksulluk sorunun çok boyutlu niteliğini göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Yoksulluk tartışmalarının daha sağlıklı yapılabilmesi için öncelikle yoksulluk göstergelerinin, ölçütlerinin, nedenlerinin tanımlanması ve yoksulluğun ölçülmesine ilişkin sınırların tespiti önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra azgelişmişliğin yoksulluk üzerine etkilerinin ve kalkınma teorilerinin yoksulluğun azaltılması yönünde öne sürdüğü görüşlerin incelenmesi gerekmektedir.

Sahip olduğu karmaşık yapı ve ilişkili olduğu kavramların çokluğu yoksulluğun derinlemesine analiz edilmesini zorunlu kılmaktadır. Kalkınma iktisadının da temel konularından biri olan yoksulluk, kalkınma kavramı ve alt bileşenleriyle karşılıklı bir ilişki içerisinde. Yoksulluğun ekonomik gelişme (büyüme), gelir dağılımı gibi kavramlarla olan ilişkisinin yönü ve boyutunun analiz edilmesi, sorunun çözümü için geliştirilecek politikaların tespiti açısından büyük öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Yoksullukla Mücadele, Büyüme ve Kalkınma, Gelir Dağılımı

ABSTRACT

TEMİZ, Mehmet.
Corelation of Poverty and Economic Development,
Master Thesis,
Malatya, 2013.

Poverty, defined as failure to meet the basic needs to survive such as food, shelter, education and health, , is a problem of a global dimension that have to be solved by less developed and developing countries. Certainly, insufficient income and unequal distiribution of income between individuals or countries is the primary cause of the poverty during the financial conditions effective in the worldwide.

Associating poverty problem with only insufficient income level and believing that economic growth is the solution of the problem means ignoring the multi-faceted nature of the poverty. Definition of the poverty indicators, causes and criterions of poverty and measuring the poverty levels have an importance on making the poverty discussions. In addition, analyzing the effects of underdevelopment on poverty and the thoughts of the development theories on decreasing poverty is a necessity of solution.

Complex structure of poverty and the variety of the terms that related with it makes it necessary to analyze poverty in details. As being one of the main subjects of the development economics, poverty has a correlative relation with development and its sub components. Analyzing the direction and size of the corelative relationship between poverty and growth or income distribution have a great importance on determining the policies to solve the poverty problem.

Keywords: Poverty, Struggle with Poverty, Income Distribution, Growth and Development, Struggle with Poverty

YOKSULLUK EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
TABLolar DİZELGESİ	xi
ŞEKİLLER DİZELGESİ	xii
KISALTMALAR DİZELGESİ	xiii
 BİRİNCİ BÖLÜM.....	 1
1 ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR	1
1.1 ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	1
1.2 ARAŞTIRMANIN AMACI	2
1.3 ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	2
1.4 ARAŞTIRMANIN VARSAYIMI ve DENENCESİ (HİPOTEZİ)	3
1.5 BİLGİ DERLEME VE İŞLEME ARAÇLARI	3
1.6 KAVRAM TANIMLARI	3
1.7 ARAŞTIRMANIN SUNUŞ SIRASI.....	5
 İKİNCİ BÖLÜM	 7
2 YOKSULLUK KAVRAMININ TANIMLANMASI VE ÖLÇÜLMESİ.....	7
2.1 YOKSULLUĞUN TANIMI	7
2.2 YOKSULLUK ÇEŞİTLERİ.....	8
2.2.1 Mutlak Yoksulluk-Görelî Yoksulluk	8
2.2.2 Objektif (Nesnel Yoksulluk)- Subjektif (Öznel) Yoksulluk	9
2.2.3 Gelir Yoksulluğu- İnsani Yoksulluk	10
2.2.4 Kırsal-Kentsel Yoksulluk.....	12
2.3 YOKSULLUK GÖSTERGELERİ.....	12
2.3.1 Yaşam Standardı ile İlgili Göstergeler	13
2.3.2 Yoksulluğun Meydana Gelme Derecesini Belirleyen Göstergeler	13

2.3.3	Yoksulluğun Derinliğini Belirlemeye Yönelik Göstergeler	14
2.3.4	Görelî Yoksulluk İle İlgili Göstergeler	15
2.3.5	Sosyal Göstergeler	15
2.3.6	İmkân Yoksulluğu İle İlgili Göstergeler	16
2.3.7	Yoksulluk Riskine Maruz Kalmayı Belirleyen Göstergeler	17
2.3.7.1	İktisadi Riskler	17
2.3.7.2	Sosyal Riskler	18
2.3.7.3	Çevresel Riskler	19
2.4	YOKSULLUĞUN ÖLÇÜLMESİ, YOKSULLUK SINIRI TANIMLARI VE HESAPLAMALARI.....	19
2.4.1	Görelî Yoksulluk Sınırı	20
2.4.2	Mutlak Yoksulluk Sınırı.....	20
2.4.3	Subjektif Yoksulluk Sınırı	21
2.5	YOKSULLUK ÖLÇÜTLERİ	22
2.5.1	Lorenz Eğrisi	22
2.5.2	Gini Katsayısı.....	23
2.5.3	Kafa Sayım Oranı (Head Count Ratio Index)	24
2.5.4	Yoksulluk Açığı Endeksi (Poverty Gap Ratio).....	25
2.5.5	Sen Yoksulluk Endeksi	26
2.5.6	Leyden Yoksulluk Sınırı	27
2.5.7	Bileşik Yoksulluk Endeksleri.....	27
2.5.7.1	İnsani Gelişme Endeksi	28
2.5.7.2	İnsani Yoksulluk Endeksi	29
2.5.7.3	Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi.....	30
2.5.7.4	Toplumsal Cinsiyet Bazında Güçlendirme Endeksi	31
2.6	YOKSULLUĞUN NEDENLERİ	31
2.7	YOKSULLUĞU MEYDANA GETİRME POTANSİYELİNE SAHİP BAŞLICA FAKTÖRLER	34
2.7.1	Büyüme ve Gelir Dağılımı	34
2.7.2	Eğitim.....	35
2.7.3	Demografik Unsurlar	35
2.7.4	Emek Piyasası ve İşsizlik	37
2.7.5	Göç	37
2.8	AZGELİŞMİŞLİK VE YOKSULLUK.....	38
2.8.1	Büyüme, Kalkınma ve Azgelişmişlik Kavramları	39

2.8.2	Yoksulluğun Kısır Döngüsü.....	45
2.8.3	Sürdürülebilir Kalkınma ve Yoksul Yanlı Büyüme.....	47
2.9	KALKINMA TEORİLERİ VE YOKSULLUK.....	49
2.9.1	Ortodoks Kuramlar.....	51
2.9.1.1	Büyük İtiş Kuramı (P. R. Rodan)	51
2.9.1.2	Kapalı Çember Kuramları (R. Nurkse).....	52
2.9.1.3	İkili Yapı Kuramları.....	53
2.9.1.4	Tarihsel Büyüme Aşamaları Kuramı (W. W. Rostow).....	54
2.9.1.5	Dengesiz Büyüme Kuramları (A. O. Hirschman, P. Streeten)	56
2.9.2	Marksist Kuramlar	57
2.9.3	Bağımlılık Kuramları	58
2.9.4	Neoklasik İktisat.....	59
	ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	60
3	DÜNYADA ve TÜRKİYE’DE YOKSULLUK	60
3.1	DÜNYADA YOKSULLUĞUN PROFİLİ	60
3.1.1	Gelire Dayalı Göstergeler	60
3.1.2	Gelir Dışı Göstergeler	63
3.2	YOKSULLUKLA MÜCADELE VE DÜNYADA YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARI.....	64
3.2.1	Yoksullukla Mücadelede Dolaylı Yaklaşım	64
3.2.2	Yoksullukla Mücadelede Doğrudan Yaklaşım	66
3.3	YOKSULLUKLA MÜCADELEDE EDEN ULUSLARARASI KURULUŞLAR.....	69
3.4	TÜRKİYE’DE YOKSULLUĞUN PROFİLİ	71
3.4.1	Yoksulluk İstatistikleri Doğrultusunda Analiz	71
3.4.2	Gelir Dağılımı Göstergeleri Doğrultusunda Analiz	78
3.4.3	İnsani Gelişme Açısından Türkiye.....	80
3.4.4	Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Türkiye	84
3.5	TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARI	87
3.5.1	Dünden Bugüne Yoksullukla Mücadele	87
3.5.2	Yoksullukla Mücadelede Kurumsal Yapılar.....	88
3.5.2.1	Resmi Kurum ve Kuruluşlar	89
3.5.2.2	Sivil Toplum Örgütleri.....	90
3.6	YOKSULLUKLA MÜCADELEDE MİKRO FİNANSMAN UYGULAMALARI	91

3.6.1	Mikro Finansman Modeli ve Mikro Kredi Uygulamaları.....	91
3.6.2	Mikro Finansmanın Temel İlkeleri	93
3.6.3	Mikro Finansmanın Hedef Kitlesi.....	95
3.6.4	Mikro Finansman Uygulamalarının Yoksulluğun Azaltılmasında Etkisi 96	
3.6.5	BM Binyıl Kalkınma Hedeflerine Ulaşmada Mikro Finansmanın Rolü 98	
3.6.6	Yoksulluğun Azaltılmasında Mikro Finansmanın Rolü	100
3.6.7	Türkiye’de Mikro Kredi Uygulamaları.....	102
3.7	TÜRKİYE’DE BÜYÜME, GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK	104
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM		108
4	GENEL DEĞERLENDİRME.....	108
4.1	SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER	108
4.1.1	Sonuç ve Değerlendirme	108
4.1.2	Öneriler	110
KAYNAKÇA		112

TABLOLAR DİZELGESİ

Tablo 1 Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyleri Bakımından Dünyanın En Yoksul ve En Zengin 10 Ülkesi*	61
Tablo 2 Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyleri Bakımından Ülke Grupları, 2009	62
Tablo 3 2010 Yılı İçin Seçilmiş Ülke ve Bölgeler Bazında İGE Göstergeleri.....	83
Tablo 4 Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları, 2002-2012 Türkiye (Kır, Kent)	72
Tablo 5 Türkiye’de Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları 2005-2009.	73
Tablo 6 Hanehalkı Türlerine Göre Yoksulluk Oranı 2005-2009	74
Tablo 7 Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumuna ve Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları, Türkiye (2002-2009).....	75
Tablo 8 Hanehalkı Fertlerinin Ekonomik Faaliyet Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, Türkiye (2002-2009).....	76
Tablo 9 Hanehalkı Fertlerinin Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, Türkiye (2005-2009).....	77
Tablo 10 Sıralı Yüzde 20’lik Gruplar İtibariyle Yıllık Hanehalkı Kullanılabilir Gelirin Dağılımı, Gini Katsayısı	79
Tablo 11 2000-2012 Dönemi Türkiye’nin İGE Gelişimi ve Sıralaması	81
Tablo 12 İGR’de Türkiye için İGE Hesaplamasında Kullanılan Verilerin Yıllar İtibarıyla Gelişimi	82
Tablo 13 2010 İGR’de Türkiye’nin İGE Bileşenlerine Göre Sıralaması (169 ülke içinde).....	82
Tablo 14 Binyıl Kalkınma Hedeflerine İlişkin Amaç ve Hedefler.....	84
Tablo 15 Mikro Finansman Araçlarının Sonuçları ve Yoksulluğa Etkisi	101
Tablo 16 Yıllar İtibariyle TGMP Kapsamında Mikro Kredi Uygulamasının Gelişimi (2007-2011).....	103
Tablo 17 2002-2009 Yılları arası Satınalma Gücü Paritesine göre GSYİH ve Kişi Başı GSYİH Büyüme Oranları ve Yoksulluk Oranları(Gıda+Gıda dışı)	104

ŞEKİLLER DİZELGESİ

Şekil 1 Lorenz Eğrisi	23
Şekil 2 Gini Katsayısı	24
Şekil 3 Yoksulluğun Kısır Döngüsü	46
Şekil 4 Rostow'un Büyüme Aşamaları Teorisi	55
Şekil 5 Lorenz Eğrisi, Türkiye (2011-2012).....	78
Şekil 6 2002-2009 Yılları Arasında Satınalma Gücü Paritesine Göre GSYİH ve Yoksulluk Oranı İlişkisi	105
Şekil 7 2002-2009 Yılları Arasında Satınalma Gücü Paritesine Göre Kişi Başı GSYİH Yoksulluk Oranı İlişkisi	106
Şekil 8 2002-2009 Yılları Arasında GSYİH Büyüme Oranı Yoksulluk Oranı İlişkisi	106
Şekil 9 2002-2009 Yılları Arasında Gini Katsayısı Yoksulluk Oranı İlişkisi	107

KISALTMALAR DİZELGESİ

BM	Birleşmiş Milletler
CGAP	Consultative Group to Assist the Poor (Yoksullara Yardım İçin Danışma Grubu)
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
FAO	Food and Agriculture Organization of the United Nations (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı)
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Garyi Safi Yurt İçi Hasıla
HDI	Human Development Index (İnsani Gelişme Endeksi)
HPI	The Human Poverty Index (İnsani Yoksulluk Endeksi)
IBRD	Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (International Bank for Reconstruction and Development)
IDA	International Development Association (Uluslararası Kalkınma Örgütü)
İGE	İnsani Gelişme Endeksi
İGR	İnsani Gelişme Raporları
ILO	International Labour Organization
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UNCHS	United Nations Centre for Human Settlements (Habitat)
UNDP	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNICEF	United Nations Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu)
WHO	World Health Organization (Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Teşkilatı)

BİRİNCİ BÖLÜM

1 ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

Bu bölümde, araştırma konusunu tanıtıcı özet bilgiler yer almakta, araştırmanın konusu, varsayımı, amacı, yöntemi ve sunuş sırası sunulmaktadır.

1.1 ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Yoksulluk Türkiye’de ve dünyada yaşanan en büyük sosyal ve ekonomik problemlerden biridir. Dünya genelinde elde edilen gelirlerdeki artışa rağmen, bu gelirin adaletli bir şekilde dağılmaması sonucunda yoksulluk gün geçtikçe büyümekte ve etkilerini arttırmaktadır. Yoksulluk sorunu her ne kadar gelişmekte olan, az gelişmiş ve gelişmiş ülkelerde farklı derecelerde olsa da dünya genelinde etkisini hissettirmeye devam etmektedir. Yoksulluk birçok faktörle birlikte ele alınması gereken bir kavram olmasının yanında, özellikle ekonomik boyutuyla incelenerek ulusal ve uluslararası düzeyde analiz edilmesi gereken bir kavramdır.

Kalkınma, bir ülkenin ekonomik alanda elde ettiği gelişmeyi toplumun her kesimine yansıtmayı, ekonomik ve sosyo-kültürel yapıda hızlı dönüşümü sağlamayı amaçlamaktadır. Bu yapısal dönüşümlerde sağlanan başarı, yoksulluğun azaltılmasında önemli mesafeler kat edilmesini sağlamaktadır.

Kalkınma ile yoksulluk kavramları birbiriyle yakın ilişki içerisinde. İnsanların, yaşam standartlarını yükseltmeyi ve daha kaliteli bir yaşam sürmelerini amaçlayan iktisadi kalkınma anlayışı, yoksulluğun azaltılması için karşılanması gerekli olan koşulları aynen yansıtmaktadır. “Yoksulluk kalkınmanın önünde duran bir engeldir” ya da “azgelişmişlik yoksulluğu körükleyen bir olgudur” ifadeleri yoksulluk ile iktisadi kalkınma kavramları arasında karşılıklı neden-sonuç ilişkisi olduğunun göstergesi niteliğindedir.

Özet olarak, bir ülke ekonomisinin gösterdiği performansı izlemek açısından oldukça ciddi öneme sahip yoksulluk ve kalkınma makro değişkenleri ve bu değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkileri araştırmak önem arz etmektedir.

1.2 ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın temel amacı yoksullukla kalkınma arasındaki ilişkiyi irdeleyerek yoksulluğun giderilmesi ve dolayısıyla iktisadi kalkınmanın sağlanması adına yapılabilecekleri ortaya koymaktır. Çok boyutlu bir sorun olan yoksulluğun olumsuz etkilerinin azaltılması yönünde etkin politikaların uygulanması elzemdir.

Yoksullukla ilgili analizleri yapmadan önce; yoksulluk kavramının net bir şekilde tanımlanması, yoksullukla ilgili göstergelerin analiz edilmesi, yoksulluğun boyutlarının nasıl ölçüleceğinin belirlenmesi yoksullukla ilgili sayısal verileri yorumlayan ölçütlerin tanımlanması gerekmektedir. Bununla birlikte yoksulluğu meydana getiren nedenler, yoksulluğu meydana getirme potansiyeline sahip faktörler ve yoksulluğun kalkınma, azgelişmişlik gibi kavramlar ile ilişkisi incelenmelidir. Bu çalışmalar, araştırmanın amacına ulaşmak adına ilk aşamada gerçekleştirilmesi gereken başlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapılan tanımlamaların ardından Dünyada ve Türkiye’de yoksulluğun boyutları ortaya konarak yoksullukla mücadele politikalarının yoksulluğu önlemedeki rolü belirlenmeye çalışılmaktadır. Araştırmada son olarak gelir, büyüme, kişi başına düşen gelir rakamlarının yoksulluk oranlarıyla hangi yönlü bir ilişki içerisinde bulunduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır.

1.3 ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada yaklaşım olarak teorik araştırma yaklaşımı ağırlıklı olarak benimsenmiştir. Bu anlamda gerekli bilimsel verilere ulaşmak için dolaylı araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır.

1.4 ARAŞTIRMANIN VARSAYIMI ve DENENCESİ (HİPOTEZİ)

Araştırmanın varsayımı: Yoksulluğun; üretim, istihdam, gelir, eğitim, sağlık gibi göstergeler ile karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu, daha yüksek ve sürdürülebilir bir büyüme oranı, daha adaletli bir gelir dağılımı ve bunun sonucunda top yekün kalkınmanın sağlanmasıyla yoksulluğun azaltılabileceği düşüncesidir. Bu kapsamda ortaya koyduğumuz hipotezler şu şekildedir:

Hipotez 1: Büyüme (Gelir Artışı) ile Yoksulluk arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur. Bir ekonomide GSYİH’da meydana gelen artış, yoksulluk oranında düşüşe neden olmaktadır.

Hipotez 2: Bir ülkede gelir dağılımındaki adaletsizlik azaldıkça yoksulluk oranları da buna paralel olarak azalış göstermektedir. Gelir dağılımı ne kadar eşitsiz olursa, yoksulluk düzeyi o kadar yüksek olur.

1.5 BİLGİ DERLEME VE İŞLEME ARAÇLARI

Çalışmada konu ile ilgili hem yerli hem de yabancı araştırmacıların yazdığı kitaplar ve makaleler incelenerek, kütüphaneler, sanal kütüphaneler, internet siteleri taranmış ve daha önce yapılmış olan araştırmalar amaca hizmet edecek şekilde değerlendirilmiştir. Elde edilen bilgiler kullanılarak konu ile ilgili analizler tamamlanmıştır.

1.6 KAVRAM TANIMLARI

Yoksulluk: Kişinin yaşamla birlikte oluşan beslenme, barınma, eğitim, sağlık gibi ihtiyaçlarını karşılayacak geliri elde edememesi durumuna yoksulluk denir.

Mutlak Yoksulluk: Hane halkları veya bireylerin yaşamlarını sürdürebilmesi, başka bir deyişle biyolojik olarak kendini yenileyebilmesi için gereken kalori ve sürekli besin bileşenlerini sağlayamaması durumudur (TÜSİAD, 2000:96).

Görelî Yoksulluk: Görelî Yoksulluk Yaklaşımı minimum kalori ihtiyacının yanı sıra, kültürel ve toplumsal açıdan tüketimi yoksul olanlar için zorunlu görülen malların da yoksulluk tanımı kapsamına alınmasını öngören yaklaşımdır (DPT, 2001:104).

Lorenz Eğrisi: Gelir dağılımındaki eşitsizliği, yatay ekseninde nüfusun kümülatif oranlarıyla, dikey ekseninde de bu nüfusun elde ettiği geliri kümülatif oranlarıyla gösteren diyagramdır.

Gini Katsayısı: Gini oranı, Lorenz eğrisine bağlı olup Lorenz ile köşegen arasında kalan alanın, köşegenin altında kalan toplam alana oranına eşittir.

Sen Yoksulluk Endeksi: Kafa Sayısı Oranı, Gelir Açığı Oranı ve Gini Katsayısının birleştirilmesiyle oluşturulan ve yoksulluğun boyutunu ve yoksullar arasındaki gelir dağılımı farklılıklarını dikkate alan bir ölçüttür.

İnsani Gelişme Endeksi: Yoksulluğun boyutlarını ölçebilmek ve gelişimini gözlemlemek için gelire endeksli ölçütlerin yanında sosyo-ekonomik değişkenlerin de değerlendirilmesini öngören bir ölçüm yöntemidir.

Büyüme: Bir ülkede belli bir zaman diliminde üretilen mal ve hizmetlerdeki artıştır. Ekonomik büyüme, bütün bir ekonomiyi içerecek şekilde genel bir anlama gelebileceği gibi, sanayi üretiminde büyüme, ihracatın artması gibi ekonominin spesifik alanlarını tanımlayacak şekilde de kullanılabilecek bir kavramdır. Ekonomik büyüme olayları nicelik açısından inceler ve nicel gelişmelerin doğuracağı nitel veya yapısal dönüşümlerle ilgilenmez. Bu nedenle de iktisadi büyüme daha çok istatistiklerle, rakamlar ve oranlarla ifade edilir.

Kalkınma: Kalkınma, ekonomik büyüme sonucunda meydana gelen olumlu sonuçların toplumun tamamına yansmasıyla ortaya çıkar. Kalkınma sayesinde ekonomik alanda elde edilen gelişmeler toplumun her alanına yansımakta, bireysel ve toplumsal yaşam bu gelişmeler doğrultusunda yeni bir şekil almaktadır. Kalkınma,

ekonomik büyüme kavramının işaret ettiği rakamsal veya yüzdesel bir artıştan ziyade, az gelişmiş bir toplumun ekonomik ve sosyo-kültürel yapısında meydana gelen değişiklikler ve yenileştirmelerle yoksulluğun önlenmesini yani yapısal değişim sürecini de kapsamaktadır. (Taban ve Kar, 2004:29).

Gelir Dağılımı: Bir ülkede belli bir sürede üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen gelirin, bu ülkedeki bireylere çeşitli araçları ile paylaştırılması veya bölüşümüdür.

Az gelişmişlik: Az gelişmişliğin belli başlı belirleyici başlıca unsurları; verimsizlik, hızlı nüfus artışı ve beraberinde getirdiği kötü yaşam şartları, yabancı sermayenin egemenliği, baskın bir tarım sektörü ve katma değeri düşük malların ihracatına dayalı bir ekonomik yapı olarak sayılmaktadır. Az gelişmiş ülkeler, mevcut üretim faktörlerini üretimde kullanamayarak daha düşük bir milli gelir seviyesine sahip olan ülkeler olarak tanımlanmaktadır.

Yoksullukla Mücadele Politikaları: Yoksullukla mücadele politikaları iki temel yaklaşım altında toplanmaktadır. Birincisi yoksullukla mücadeleyi doğrudan hedef alarak uygulanan politikalar, ikincisi ise yoksullukla dolaylı yoldan mücadeleyi öngören politikalar. Doğrudan yaklaşımda, yoksulluk sorununun dolaysız çözümüne yönelik politika ve politikalar uygun programların hayata geçirilmesi söz konusudur. Dolaylı yaklaşım ise, büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi ile yoksullukla mücadele edilebileceği ve etkilerinin azaltılacağını öngörür.

Mikro Finansman Modeli: Düşük gelirli kesimlerin iş sahibi olması için kredi ve/veya teknik yardımda bulunarak, ülkelerin gelişimlerini ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasına hizmet eden finansal faaliyetlere verilen addır (OECD).

1.7 ARAŞTIRMANIN SUNUŞ SIRASI

Yoksulluk ile Ekonomik Kalkınma arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacı ile yapılan bu araştırma dört bölümden oluşmakta olup birinci bölümde; çalışmanın konusu, amacı, kullanılan yöntem ve konunun içeriği hakkında bilgiler verilmektedir.

İkinci bölümde ise yoksulluğun tanımı yapılarak yoksulluğun göstergeleri, ölçütleri ve nedenleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde Büyüme, kalkınma ve azgelişmişlik kavramlarına ilişkin tanımlar yapıldıktan sonra azgelişmişlik ve yoksulluk ilişkisine ve kalkınma teorilerinin yoksulluğa bakış açılarına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde Dünyada ve Türkiye’de yoksulluğun boyutları ve yoksullukla mücadele politikalarına değinildikten sonra araştırmanın hipotezlerini sınamak üzere yoksulluk gelir ve gelir dağılımı verileri incelenmiştir. Son bölüm olan dördüncü bölümde araştırmanın genel değerlendirmesi yapılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2 YOKSULLUK KAVRAMININ TANIMLANMASI VE ÖLÇÜLMESİ

2.1 YOKSULLUĞUN TANIMI

Geniş bir tanıma sahip olan yoksulluk kavramı; az gelişmiş, gelişmekte olan ya da gelişmiş ülkelerin karşı karşıya bulunduğu en önemli sorunların başında gelmektedir. Sözlük anlamı olarak yoksul, geçinmekte sıkıntı çeken (kimse, toplum, ülke), varlıksız, varyetsiz, zengin karşıtı, fakir anlamlarını karşılamaktadır. Bu paralelde yoksulluk ise, yoksul olma durumu, imkânsızlık, fakirlik anlamlarını taşımaktadır. Yoksulluk; kişinin yaşamla birlikte öne çıkan gereksinimlerini (beslenme, barınma, eğitim, sağlık vb.) karşılayamaması durumudur.

Yoksulluk dünyanın uzun yıllardır devam eden bir problemidir. Çok boyutlu ve politik bir konu olduğundan kavramlaştırılması ve çözülmesinde problemlerle karşılaşmaktadır. Farklı gelişmişlik seviyeleri ve refah devleti politikalarına sahip ülkeler, farklı seviyelerde yoksulluğu tecrübe ederken; ekonomik gelişmişliğin yoksulluğu kesinlikle ortadan kaldırmadığı bilinen bir gerçektir (Kalaycıoğlu, 2006:1).

Yoksulluk çok boyutlu bir niteliğe sahiptir ve bu nedenle farklı şekillerde tanımlanabilir. Lipton, özel tüketimdeki yetersizliklere odaklanarak yoksulluğu belirli bir düzeyin altında kişi başına özel tüketimin söz konusu olduğu durum olarak (tüketim yaklaşımı) tanımlamaktadır. Drewnovski, yoksulluğu kişilerin ve hane halkının kendileri için uygun göreceği bir tatmin düzeyini sağlamaya yetecek bir gelire sahip olmamaları şeklinde (sübjektif yoksulluk) ya da asgari yaşam standartlarının gerektirdiği temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumu olarak (gelir yoksulluğu) tanımlarken, World Bank, yoksulluğu asgari yaşam standardına erişememe durumu olarak tanımlamaktadır. Başka bir ifadeyle yoksulluk maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine

erişememe ve asgari bir yaşam düzeyini sürdürecektir gelirden yoksun olma halidir (Aktan ve Vural, 2002a:3).

2.2 YOKSULLUK ÇEŞİTLERİ

Yoksulluk tanımlanırken temelde iki yaklaşım öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi mutlak yoksulluk ikincisi de görelî yoksulluktur. Bununla beraber, objektif-sübjektif yoksulluk, insani yoksulluk-gelir yoksulluğu, kırsal-kentsel yoksulluk sınıflandırmaları da yapılabilir.

2.2.1 Mutlak Yoksulluk-Görelî Yoksulluk

Mutlak Yoksulluk, hane halkları veya bireylerin yaşamlarını sürdürebilmesi, başka bir deyişle biyolojik olarak kendini yenileyebilmesi için gereken kalori ve sürekli besin bileşenlerini sağlayamaması durumu olarak tanımlanmaktadır. Mutlak yoksulluk hesaplanırken, bireyin yaşamını sürdürebilmesi için gereken minimum tüketim ihtiyaçları belirlenir ve belirlenen bu değer üzerinden bir yoksulluk çizgisi hesaplanır. Yoksulluk çizgisi hesabında iki farklı yöntem uygulanmaktadır. Birinci yöntem sadece minimum gıda harcamasını esas alır. Bir kişinin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan minimum kalori miktarı hesaplanır ve daha sonra bu kalori miktarını karşılayan gıda harcaması maliyeti çıkarılır. İkinci yöntemde ise sadece bireyin minimum gıda harcaması değil bunun yanında giyinme, barınma, ısınma gibi temel ihtiyaçlar da dikkate alınır. Dolayısıyla ilk yöntemle göre daha yüksek bir yoksulluk çizgisi ile karşılaştırılır (TÜSİAD, 2000:96).

Dünya Bankası'nın 1990 yılındaki çalışmasına göre günlük geliri 2400 k/cal besini almaya yetmeyen insanlar mutlak yoksul olarak tanımlanmıştır. Mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına 1 USD, Latin Amerika ve Karaibler için 2 USD, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Doğu Avrupa ülkeleri için 4 USD, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14,40 USD olarak belirlenmiştir. Asgari kalori miktarına bağlı

mutlak yoksulluk sınırı hesaplanırken metodoloji içerisinde kabul edilen farklı varsayımlarda mutlak yoksulluk sınırı değişim göstermektedir. Örneğin Dünya Bankası'nın "Türkiye'nin Ekonomik Reformu" adlı bir çalışmasında bu değer 1994 yılı için 1,2 USD, Erdoğan'ın (1996) çalışmasında 1,7 USD'dir. Bu farklı rakamsal değerlerin hesaplama tekniklerinin birbirine göre üstünlüğü bulunmamakla birlikte her biri kendi içinde doğrudur, fakat farklı metodolojik varsayımlara ve siyasi tercihlere sahiptir (DPT, 2001:104).

Yoksulluk sınırı için çizilen bu "mutlak" sınırın ortaya çıkışı beraberinde ülkeden ülkeye değişen "görelî" bir yoksulluk yaklaşımını da gündeme getirmiştir. Ülkelerin kendi tüketim alışkanlıklarına bağlı olarak geliştirilen görelî yoksulluk tanımına göre, minimum kalori ihtiyacının yanı sıra, kültürel ve toplumsal açıdan tüketimi yoksul olanlar için zorunlu görülen malların da kapsamına alınması öngörülmektedir. Görelî yoksulluk sınırı, bir ulusun genel yaşam düzeyini yansıtmaması ve kendi içerisindeki eşitsizliği göstermesi açısından önem arz etmektedir (DPT, 2001:104). Görelî yoksulluk kavramı, insanın toplumsal bir varlık olmasından yola çıkmaktadır. Görelî yoksulluk tanımına göre yoksulluk, yalnızca kaynaklara ulaşamama ve yaşamını sürdürmemeye meselesi değil kişi ya da hane halkının yaşadığı toplumda kabul gören asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olamaması durumudur. Bu nedenle görelî yoksulluk farklı grupların sahip olduğu gelir düzeyinden ziyade gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanmaktadır (Aktan ve Vural, 2002a:5).

Görelî yoksulluk kavramında, yoksulluk çizgisini belirlemede yapılan, ortalama gelir düzeyinin (ortanca veya aritmetik ortalama) belli bir yüzdesini, standart %50'sini, almaktır. Yoksulluk araştırmalarında, genellikle aritmetik ortalama yerine ortanca (gelirler en küçükten en büyüğe sıralandığında tam ortadaki gelirin değeri) tercih edilir (TÜSİAD, 2000:98).

2.2.2 Objektif (Nesnel Yoksulluk)- Subjektif (Öznel) Yoksulluk

Yoksulluğun tanımlanmasında objektif yoksulluk yaklaşımı, yoksulluğu nelerin meydana getirdiği ve kişileri yoksulluktan kurtarmak için nelerin gerektiği konusunda

önceden belirlenmiş normatif değerlendirmeleri içerir. Sübjektif yaklaşım ise yoksulluk tanımında kişilerin tercihlerini (faydalarını) öne çıkarmaktadır. Kişilerin elde ettikleri toplam faydayı ölçmenin zorluğu nedeniyle iktisatçılar genel olarak objektif yaklaşımı benimsemektedirler. Bu doğrultuda düşünenler, bireylerin her zaman kendileri için neyin iyi olacağını değerlendiremeyeceğini savunmaktadırlar. Bu nedenle yoksulluğun ölçülmesinde kullanılan hemen hemen bütün yöntemler objektif yaklaşımı benimsemekte ve yoksulluğun tanımlanmasında asgari besin gereksinimi üzerinde durmaktadır (Aktan ve Vural, 2002a:6).

Sübjektif (öznel) yoksulluk yaklaşımında temel düşünce, yoksulluğun toplumun kabul edeceği minimum bir yaşam standardı düzeyiyle ilgilidir düşüncesinden hareketle, yoksulluk çizgisini belirlemenin yolu anketler yaparak toplumun bu konudaki görüşünü belirlemektir. Öznel yoksulluğu belirleyebilmek amacıyla yapılan anketlerde farklı yöntemler kullanılır. Deneklere, yoksul olmamak, iyi bir gelire sahip olmak gibi bazı özel hedeflere ulaşabilmek için yeterli olduğunu düşündükleri gelir miktarı sorulur. Örneğin ABD’de Gallup araştırma şirketi deneklere, "Dört kişilik bir ailenin geçimini sağlayabilmesi için minimum ne kadar haftalık gelir kazanması gerekir?" sorusunu yöneltir. Öznel yoksullukta, anket sonuçlarından refah düzeyleri ile gelirler arasında bağlantı kurularak, kritik bir refah düzeyi seçilir ve buna karşı gelen gelir düzeyi yoksulluk çizgisi olarak kabul edilir. Minimum gerekli gelir kamuoyu yoklamasıyla belirlendikten sonra, bu cevaplar zamanla reel olarak artan yoksulluk çizgileri üretilmesinde kullanılır (TÜSİAD, 2000:98-99).

2.2.3 Gelir Yoksulluğu- İnsani Yoksulluk

Gelir yoksulluğu, yaşamı sürdürmek için kişi veya hane halkının ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlerin karşılanması bakımından yeterli gelir elde edememesi durumu olarak tanımlanmaktadır. Gelir yoksulluğu hesaplanırken asgari bir yaşam standardını karşılamak için gerekli gelir yoksulluk sınırı olarak tanımlanır ve bu sınırın altında kalan gelir seviyesindeki kişi veya hane halkı yoksul olarak adlandırılır (Aktan ve Vural, 2002a:6).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1997 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nda geliştirilen **insani yoksulluk** kavramı, insani gelişme ve insanca yaşam için maddi olanakların yanında temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için iktisadi, sosyal ve kültürel olanaklara sahip olmanın gerekliliğini savunan fikre dayanır. Bu kapsamda asgari gereksinimlerden ziyade maddi refahın söz konusu olması gerektiğini ve yoksulluğun çok boyutlu bir kavram olduğunu dikkate alır. Raporda insani yoksulluğu ölçmek için İnsani Yoksulluk Endeksi (The Human Poverty Index-HPI) geliştirilmiştir. Bu endeks, yaşam süresinin kısalığı, temel eğitim hizmetlerinden mahrumiyet ve kamusal ve özel kaynaklara erişememe gibi insani gelişim açısından yoksunluklarını, yoksulluğun boyutlarını ve insani gelişim dışında kalmış insanların oranını ölçmektedir (Aktan ve Vural, 2002a:7).

UNDP'nin tanımına göre “insani yoksulluk”, katlanılabilir bir yaşam için gerekli fırsatlar ve seçeneklerden feragat etmektir. Adam Smith'in yoksulluk tanımını esas alan bu tanımlamaya göre yoksulluk, gelir düzeyi ile ilişkilendirilemez çünkü, gelir ekonomik bir kategoridir. Buna karşın yoksulluk insani bir kategori olmak zorundadır. Bu noktadan hareketle, insanın sağlık hizmetlerine, temiz su kaynaklarına eğitim hizmetlerine erişebilirliği, uzun bir yaşam sürme hakkı ve sürdürülebilirlik kriterlerine dayalı olarak, yeni fırsat ve seçenekleri kullanabilmek için gerekli altyapının varlığı ya da yokluğu ile belirlenen insani yoksulluk (human poverty) tanımı uyarınca bir endeks geliştirilmiştir. Ülkeler UNDP tarafından oluşturulan bu endekse göre değerlendirilerek ilgili ülkelere yoksullukla mücadele stratejileri önerilmektedir. Yoksulluk konusundaki tanımlama çabaları, post-modernizmin öne çıkardığı toplumdaki ötekilerin marjinalliklerini yitirmesi süreci ile birlikte yoksulluğun özel durumlarının da tanımlanması ihtiyacını beraberinde getirmiştir. 1975'lerden sonra yükselen feminist hareketin etkisiyle cinsiyet ayrımı (sex discrimination) yerini giderek toplumsal-cinsel ayrım (gender discrimination) bırakınca, toplumsal cinsiyete bağlı yoksulluk (gender poverty) ya da yaygın bir deyişle kadınların yoksulluğu tartışmalarını da gündeme getirmiştir.

Yoksulluğun özünde toplumsal eşitsizliklerin bir sonucu olduğundan hareketle toplumsal cinsiyetlerin; özellikle toplumda kadın rolü uygun görülen bireylerin var olan toplumsal eşitsizliklerden toplum içinde daha fazla pay aldıkları ve fırsat eşitliklerini

kültürel ve toplumsal değerler ve normlar karşısında kaybettikleri ve daha derin ve daha yoğun bir yoksullukla karşı karşıya kaldıklarına dayanarak geliştirilen bu kavram beraberinde yoksul olmanın yanı sıra aynı zamanda kadın olma hali de varsa yoksulluğun giderilemezliğine dikkat çekmektedir. Toplumların diğer marjinal kesimleri olan engelliler, çocuklar ve yaşlılar UNCHS'ın tanımı ile yoksunlar (destitutes) kapsamında değerlendirilirken, etnik yoksulluk, tek ebeveynli ailelerin yoksulluğu ve gençlerde yoksulluk tanımlamaları cinsiyete bağlı yoksulluk kriterlerini büyük ölçüde paylaşmaktadır (DPT, 2001:105-106).

2.2.4 Kırsal-Kentsel Yoksulluk

Yoksulluk, kentsel ve kırsal olarak sınıflandırılabilir. Kentsel ve kırsal alanlar, nüfus büyüklüğü, mesken yoğunluğu, mesken türleri, sunulan kamu hizmetlerinin düzeyi, tarım dışı işlerle uğraşanların nüfus içindeki payı gibi kıstaslara göre tanımlanmaktadır. Bu tanım doğrultusunda gelir düzeyi, tüketim düzeyi gibi ekonomik göstergelerin veya maddi olmayan mahrumiyetler ve sosyal farklılıkları ele alan yaklaşımla yoksul kişiler belirlenmektedir. Genel olarak kırsal yoksullar bağımsızlık, güvenlik, kimlik, hukuki ve siyasi haklar gibi yoksulluğun daha çok niteleyici boyutuna önem verirken kentsel yoksullar yetersiz gelir ve yetersiz tüketim düzeyi gibi niceleyici boyutu önemsemektedirler. (Aktan ve Vural, 2002a:10).

Kırsal yoksulluk, gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün hızla çözülerek gizli işsizliğin açık işsizliğe dönüşmesi olgusuna dayanır. ILO kırdaki yoksullaşma sürecine özellikle istihdam açısından yaklaşarak kırsal yoksulluk (rural poverty) üzerine 1979'dan itibaren eğilmiştir. Kırsal yoksulluk, ILO'ya göre, kırsal alandaki açık veya gizli işsizlik olarak tanımlanmakta, azalan gelir düzeyleri nedeniyle kırsal alanda hızlı bir yoksullaşma sürecine dikkat çekmektedir (DPT, 2001:105).

2.3 YOKSULLUK GÖSTERGELERİ

Yoksulluk; çok boyutlu bir kavram olması dolayısıyla, farklı açılardan, çok yönlü olarak analiz edilmelidir. Ancak aradan geçen zaman boyunca kapsamın

değişerek genişlemesi, konunun bu şekilde incelenmesine olanak vermemiştir. Yoksulluğun farklı açılardan incelenmesini sağlayacak geniş kapsamlı tek bir ölçüm yöntemi geliştirebilmek de henüz mümkün olmamış, bunu telafi edecek başka ölçüm yöntemleri bu sebeple geliştirilmiştir.

Farklı yönlerden yoksulluğu inceleyecek olan analiz yöntemlerine değinmekte fayda bulunmaktadır:

2.3.1 Yaşam Standardı ile İlgili Göstergeler

Yaşam standardını tespitte yaygın olarak kullanılan gösterge kişi başına hane halkı tüketimidir. Kişi başına hane halkı tüketimini belirlemek için ulusal düzeyde araştırmalar yapılmaktadır. Bu göstergenin avantajı asgari düzeyde bir tüketim standardını temsil eden yoksulluk sınırının tanımlanmasına ve analiz edilmesine olanak sağlamasıdır. Ülke düzeyinde yoksulluk profilinin hazırlanmasına yardımcı olur; ancak, pratikte sınırlı bir kullanım alanına sahiptir. Zira hane halkı içinde yaş veya farklı cinslere göre yoksulluğun boyut ve kapsamını ortaya koymakta başarısızdır (Aktan ve Vural, 2002a:12-13).

2.3.2 Yoksulluğun Meydana Gelme Derecesini Belirleyen Göstergeler

Yoksulluğun oluş derecesi, geleneksel olarak, yaşam standardı göstergeleri çerçevesinde belirlenen sabit bir yoksulluk sınırının altında kalan gelir ya da tüketim düzeyine sahip kişi veya hane halkının yüzdesinin tespit edilmesi ile ölçülmeye çalışılmaktadır. Bu anlamda yoksulluk sınırı çeşitli şekillerde belirlenir:

- Temel ihtiyaçlar yaklaşımı, asgari düzeyde bir gıda ve gıda dışı ihtiyaç setinin karşılanması gerektiğini varsayar. Asgari düzeydeki bu ihtiyaç demeti gerekli olan asgari gelir/tüketim düzeyini belirler.
- Gıda-gelir oranı yaklaşımı tüketimle ilgili davranış kalıplarını ortaya çıkarmayı amaçlayan bir gıda-gelir oranı (toplam gelir içinde gıdaya yapılan giderlerin

yüzdesi) belirler. Bu metot yoksulluk sınırını belirlemek için gerçek harcama kalıplarını kullanır ve asgari besin gereksinimini belirlemede ortaya çıkan problemlerden kaçınır.

- Ortalama gelirin yüzdesi yaklaşımı yoksulluğu görelî mahrumiyet durumu olarak tanımlar. Bu yaklaşımda ortalama gelirin belirli bir yüzdesi yoksulluk sınırı olarak belirlenir ve bu hattın altında kalan kişi veya hane halkı yoksul olarak kabul edilir.
- Yüzdelik dilimler yaklaşımı, nüfusu gelir düzeyine göre derecelendirir ve gelir dağılımındaki en düşük yüzdelik dilimler itibarıyla yoksullar belirlenir (Aktan ve Vural, 2002a:13).

2.3.3 Yoksulluğun Derinliğini Belirlemeye Yönelik Göstergeler

Yoksulluğun yapısı sadece yoksulluk içinde yaşayan kişilerin sayısının büyüklüğünü göstermekle belirlenemez; bunun yanı sıra, yoksulluk sınırının altında olan kişilerin gelirleri itibarıyla yoksulluğun derinliğini ortaya koyan bir göstergesi de gerektirir. Gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksullar arasındaki ortalama gelirin düşük olması yaşam koşullarının kötülüğünün ve yoksulluğun derinliğe sahip olduğunun göstergesidir. Bu nedenle yoksul kesimlerin genel nüfus içindeki yüzdesinin azalması ile yoksulların ortalama gelirlerinde artışın olması ve gelir dağılımında iyileşmelerin meydana gelmesi yoksulluğun azalmakta olduğunu gösterir. Yoksulluğun derinliğini belirlemeye çalışan göstergelerden biri Dünya Bankası tarafından kullanılan yoksulluk açığı göstergesidir. Bu gösterge yoksulluk sınırının yüzdesi olarak yoksulların ortalama geliri (ya da harcaması) ile yoksulluk sınırı arasındaki açığı ölçer. Yoksulluk açıklarının toplamı tüm yoksulların gelirlerinin yoksulluk sınırının üzerine çıkarılması için gereken toplam transferi belirler. Kafa sayısı yoksulluk endeksi ile çarpılması halinde yoksulluk açığı endeksini ya da yoksulluk sınırının yüzdesi olarak yoksulluk açığını ortaya çıkarır (Aktan ve Vural, 2002a:13-14).

2.3.4 Göreli Yoksulluk İle İlgili Göstergeler

Göreli yoksulluk, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri yansıtır. Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı gibi birçok göreli yoksulluk göstergesi bulunmaktadır. Yoksullar ile nüfusun diğer kesimlerinin gelirlerindeki göreli farklılıklar da göreli yoksulluğun yaygın olarak kullanılan bir diğer göstergesidir. Bu gösterge yoksulların ortalama gelirleri ile yüksek gelire sahip kesimlerin ortalama harcamasının kıyaslanmasına olanak tanır (Aktan ve Vural, 2002a:14).

2.3.5 Sosyal Göstergeler

Yoksulluk göstergelerinin ve yoksulluk açığının hesaplanması yoksulların kamusal mal ve hizmetlerin sunulmasından elde ettikleri faydaları ve kalkınmanın sosyal boyutlarını kavramak için yeterli olmamaktadır. Sosyal göstergeler gelir/tüketim yaklaşımına dayalı yoksulluk ölçümlerini desteklemekte ve yoksulların sağlık ve eğitim gibi sosyal hizmetlere erişimi ile yoksulların spesifik nitelikleri konusunda bilgiler ortaya koymaktadır. Ancak kullanılan bazı göstergeler (çocuk ölümleri oranı, okullaşma oranı, ortalama ömür uzunluğu vb.) yoksulların durumlarını dolaylı yoldan yansıtır. Yoksulluğun belirlenmesinde ulusal düzeyde yararlı olabilecek bazı göstergeler şunlardır:

- Kişi başına gelir/harcama;
- Toplam harcamalar içinde gıdaya yapılan giderin oranı;
- Gelir dağılımı;
- Kafa Sayısı Yoksulluk Endeksi;
- Cinslere göre ortalama yaşam beklentisi;
- Çocuk ölüm oranı;
- Beslenme durumu;
- Güvenli ve temiz suya erişebilen aile sayısı;
- Kişi başına doktor oranı;
- Kişi başına sağlık gideri;

- Daimi konutlarda yaşayan nüfusun oranı;
- Cinslere göre okur-yazarlık durumu;
- Kişi başına eğitim gideri;
- Öğrenci başına öğretmen oranı;
- Cinslere göre işsizlik;
- Toplam ücretlerin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı;
- Cinslere göre karar alma mekanizmasına katılım oranı;
- Ormansızlaşma oranı;
- Türlerine göre toplam karayolu uzunluğu;
- Kayıtlı ticari araç sayısı;
- Elektrik sahibi evlerin oranı (Kır/Kent);
- Türlerine göre yıllık araç tescil sayısı;
- Türlerine göre yol rehabilitasyonu (km/yıl);
- Kişi başına telefon sayısı;
- Kişi başına motorlu araç sayısı vs. (Aktan ve Vural, 2002(a):15-16).

2.3.6 İmkân Yoksulluğu İle İlgili Göstergeler

Kişilerin yoksulluktan kurtulmaları ya da yoksulluk riski ile karşılaşmamaları için sahip olmaları gereken olanaklar arasında hastalıklardan uzak bir yaşam sürebilme, yeterli beslenme, gerekli bilgilere erişebilme, sağlıklı bir şekilde neslini sürdürebilme, kişisel güvenliğe sahip olma ve toplumsal yaşama aktif bir şekilde katılabilme sayılabilir. İmkân yoksulluğu, herhangi bir kişinin, gerekli olan insani fonksiyonlar ve başarı düzeyinin asgarisine ulaşamadığı zaman ortaya çıkar. Kişilerin ve hane halkının yoksul olarak nitelenmelerini gerektirecek bazı imkânlardan mahrum olmaları halinde bu durum objektif bir şekilde gözlemlenebilir. Ancak toplumlar arasında sahip olunması gereken olanakların niteliği ve muhafaza edilmesinde önemli farklılıklar ortaya çıkabilir. Örneğin, yetersiz beslenme, farklı ülkelerde aynı yollarla (büyüme ve atık konusundaki standartlar) tüketilen gıdaların türü ve bunların görelî maliyetlerinde önemli düzeyde farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle imkân yoksulluğu ile ilgili

göstergelerin mümkün olduğunca imkânların elde edilmesinde kullanılan araçlar yerine yaşam kalitesi ve standartları üzerinde odaklanması gereklidir.

Ayrıca beşeri olanak ve yetenekler çok yönlü olduğundan göstergeler çok boyutlu olmalıdır. İmkân yoksulluğunun tespit edilmesinde şu göstergeler kullanılabilir:

- Yeterli kiloya sahip olmayan beş yaş altı çocukların oranı (Büyümesinde sorunlar olan beş yaş altı çocukların oranı, düşük kilo ile doğan bebeklerin oranı);
- Yetişkinlerde okur-yazarlık oranı;
- İlkokula devam etme oranı, ilkokuldan mezun olma oranı;
- Aşı olma oranı;
- Hastalığa yakalanma oranı ve ölüm oranı;
- Doğumların eğitimli sağlık personeline yaptırılma oranı;
- İçilebilir sulara erişim, sıhhi bir çevreye sahip olma ve elektriğe erişim;
- Temel sağlık hizmetlerinden ve toplu ulaşım hizmetlerinden yararlanabilme vs (Aktan ve Vural, 2002a:17).

2.3.7 Yoksulluk Riskine Maruz Kalmayı Belirleyen Göstergeler

Yoksulluk riskine maruz kalma ya da başka bir ifadeyle zayıflık ve korunmasızlık dinamik bir olgudur ve bu nedenle yoksulluk riskine maruz kalmayı belirlerken sağlık ve mesken gibi zenginliğin diğer boyutlarındaki değişiklikler ile gelir ve tüketim düzeyindeki değişimlerin de kavranması gereklidir. Zayıflık ve korunmasızlığın belirlenmesinde şu göstergelerin kullanılması uygun olabilir:

2.3.7.1 İktisadi Riskler

Gelir ve tüketim düzeyindeki değişiklikler kişilerin ve hane halklarının maruz kalabileceği yoksulluk risklerindendir. Bu değişikliklerden işsizliğin yoksulluğu doğrudan etkileyen faktörlerden olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra güvencesiz,

enformel istihdam da kişilerin bir bakıma çalışan yoksul olarak nitelendirilmesine olanak verebilir. Genel itibariyle iktisadi riskler şu şekildedir:

- İşsizlik (Tam gün iş bulamama, sürekli bir işi bulamama);
- Maaş ya da ücretlerde azalma;
- Ücret artmamasına rağmen çalışma sürelerinin uzaması;
- Ücretlerin dondurulması;
- İstihdam süresinin kısaltılması veya ücretsiz izin verilmesi;
- Gelirin ya da maaşın düzensiz olması;
- Güvenli bir konutun olmaması; sürekli olarak bir meskende ikamet etmeyi sağlayacak olanaklardan mahrum kalma.

2.3.7.2 Sosyal Riskler

Kişilerin sosyal durumlarındaki değişim de yoksulluk riskini artıran faktörlerdendir. Bu değişikliklerin gerçekleşmesi sosyal dışlanmıslığı da beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda oluşabilecek sosyal riskler şu şekilde sıralanmaktadır:

- Aile geçimine katkı sağlamak için çocukların uyuşturucu v.b. satmaları; çocukların sokakta ya da marjinal işlerde çalışmaları;
- Uyuşturucu kullanımından kaynaklanan suçların artması;
- İktisadi krizlerin bedava olmayan eğitimi (ilköğretim üstü eğitim) olumsuz yönde etkilemesi;
- Yoksulların içinde yaşadıkları toplumda unutulmasına ve kaale alınmamalarına yol açan sosyal izolasyon;
- Herkesin kendi problemleri ile uğraşması nedeniyle yardıma muhtaç hale gelenlerin yardım taleplerine cevap verecek kişilerin sayısının azalması;
- İktisadi krizler sonucu intihar ve benzeri psikolojik sorunların artması;
- Sağlık koşulları vb. nedenlerle çalışamaz duruma gelinmesi;
- Sosyal dayanışmada azalma; akrabalar arasındaki dayanışmada azalma.

2.3.7.3 Çevresel Riskler

Gelir düzeyindeki değişikliklerin yanı sıra kişinin dışında gelişen, ancak kişiyi yoksulluk riski altında bırakabilecek çevresel değişiklikler de mevcuttur. Bunlar kişinin gelir kaynağını doğrudan etkileyebileceği gibi kişiyi tüketim alışkanlıklarını değiştirmeye zorunlu kılacak faktörlerdir. Çevresel riskler şu şekilde sıralanabilir:

- Tarım alanlarının bozulması ve yok edilmesi;
- İçme suyu kalitesinin azalması, şişelenmiş su tüketiminin artması;
- Kuraklık ve toprak erozyonunun artması,

Yoksulluğun ölçülmesine kıyasla yoksulluk riskine maruz kalmanın ölçülmesi daha karmaşık ve zordur. Ölçüm zamanı son derece önemlidir ve kişilere ve içinde bulunan şartlara göre değişmesi gerekmektedir. Gelir ve tüketimle ilgili yıllık bazda yapılan ölçümlerin süresi maruz kalınan riskleri belirlemek için uzun bir süredir. Öte yandan, yoksulluk riskinin ölçülmesi hane halkının varlıklarının (beşeri, fiziki ve sosyal sermaye) belirlenmesini gerektirir. Bu tip bilgilerin tespiti ise son derece zordur (Aktan ve Vural, 2002a:17-18).

2.4 YOKSULLUĞUN ÖLÇÜLMESİ, YOKSULLUK SINIRI TANIMLARI VE HESAPLAMALARI

Yoksulluğun ölçülmesinde temelde iki yaklaşımdan bahsedilebilir. Birinci yaklaşımda karşılanamayan temel ihtiyaçlar gözlemlenerek olay bazında bu ihtiyaçların karşılanıp karşılanmadığı tespit edilir. Gözlemlenen durum ile normatif durum her bir ihtiyaç ya da kişi açısından kıyaslanır. Bu yöntem doğrudan yaklaşım veya temel ihtiyaçlar yaklaşımı adı verilmektedir. Dolaylı yaklaşımda ise, hane halkının sahip olduğu kaynakların temel ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan kaynakların büyüklüğü ile kıyaslanmasına dayanmaktadır. Hane halkının sahip olduğu ve yönettiği kaynakların belirli bir gelir veya tüketim seviyesiyle sınırlandırılması ile de yoksulluk sınırı oluşturulur. Yoksulluğun ölçümünde kullanılan metotlar, ya gelirleri yoksulluk

sınırının altında bulunan kişilerin sayısına ya da bu kişilerin gelirleri ile yoksulluk sınırı arasındaki farka odaklanmaktadır. Birinci yaklaşım (doğrudan yaklaşım) yoksulluğun boyutunu, ikinci yaklaşım ise yoksulluk sorununun hem boyutunu hem de yoğunluğunu ölçer (Aktan ve Vural, 2002a:18-19).

Yoksullukla ilgili çalışmaların büyük kısmında ortak noktayı yoksulluk sınırı oluşturmaktır. Yoksulluk sınırının hesaplanmasıyla ulaşılmak istemen amaç yoksul olanla olmayanların tespit edilmesi veya bir diğer deyişle yoksul olanların toplam nüfus içindeki payının hesaplanmasıdır. Yoksulluk sınırı tanımlaması olarak üç farklı tanımdan söz edilebilir; Görelî Yoksulluk Sınırı, Mutlak Yoksulluk Sınırı ve Subjektif Yoksulluk Sınırı (Aktan ve Vural, 2002a:19).

2.4.1 Görelî Yoksulluk Sınırı

Toplam nüfusun belirli bir yüzdesinin gelir ya da harcama düzeyinden daha az gelir veya harcama seviyesine sahip olan kesimlerin yoksul olarak tanımlanmasıyla belirlenen sınırdır. Basit ve şeffaf olması, üzerinde durulacak grubu belirlediği için fonksiyonel olması gibi avantajlarının olması yanı sıra belli bir zaman dilimini analiz etmesi sebebiyle zaman içinde yaşam standartlarındaki değişimleri tespit edememesi dezavantajına sahiptir (Aktan ve Vural, 2002a:19).

2.4.2 Mutlak Yoksulluk Sınırı

Mutlak yoksulluk sınırı, spesifik bir refah düzeyi ile ilişkilidir. Belirli bir yaşam standardının altında kalan kesim yoksul olarak tanımlanır. Bu yöntemle belirlenen yoksulluk sınırı farklı zaman ve gruplar itibarıyla karşılaştırma yapabilme imkanı sunmaktadır. Bu yöntemle belirlenen aynı refah seviyesindeki kişilere eşit şekilde davranılacağı garanti edilmektedir (Aktan ve Vural, 2002a:20).

2.4.3 Subjektif Yoksulluk Sınırı

Yukarıda bahsedilen iki yöntemle oranda daha az yaygın bir kullanım alanına sahip olan bu yöntemde yoksulluk sınırı, temel ihtiyaçları karşılamak için gerekli olan asgari gelirin belirlenmesi ile ilgili sorulara hane halkı bireylerinin verdiği cevaplar dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Kendilerinin belirttiği bir gelir düzeyinin altında kalanlar yoksul olarak kabul edilmektedir. Bu durum karışıklıklara yol açabilir. Zira aynı refah seviyelerine sahip bir grup yoksul olarak sınıflandırılmasına rağmen diğer bir grup zengin olarak tanımlanabilir (Aktan ve Vural, 2002a:20).

Yoksulluk ölçüm metotları, normatif ve normatif olmayan (görelî) metotlar olarak sınıflandırılabilir. Normatif metotlar, asgari yaşam standardı temelinde bir sınır tanımlayan ve bu sınır ile gözlemlenen kişi ya da hane halkının değerini kıyaslar. Normatif olmayan metotlar ise yaşam standardı ile ilişkili olmayan bir sınır belirler ya da önceden bir sınır tanımlamaz. Görelî ölçüm metotlarında yoksulluk sınırı:

- Ortalama gelirin yüzdesi olarak tespit edilebilir veya en düşük beşte birlik gelir diliminde yer alanlar yoksul olarak tanımlanır,
- Denge noktası metoduyla hane halkı tasarruflarının sıfır olduğu gelir düzeyi olarak tanımlanabilir,
- Gelir /harcama oranının gıdaya harcanan kısmının maksimum seviyede olduğu yani hane halkının en acil olan gıda gereksinimlerinin karşılandığı gelir düzeyi olarak tanımlanabilir (Aktan ve Vural, 2002a:21).

Yoksulluk ölçümü ile ilgili yaklaşımlar üç ana başlık altında sınıflandırılmaktadır:

Karşılanamayan Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı: Yoksulların tanımlanmasına yönelik çeşitli ölçütler sunan bu yaklaşım bireyler, hane halkları, bölgeler ve ülkeler düzeyinde uygulanabilmektedir. Bireyler ve hane halkları yoksul olarak tanımlanabildiği gibi coğrafi bölgeler de yoksulluk derecelerine göre sınıflandırılabilir. Okur-yazarlık, temiz su, kalori ve protein gereksinimi gibi her bir ihtiyacı karşılayan asgari bir eşik belirlenir. Bu eşik altında kalan nüfus yoksul olarak tanımlanır ve bölgeler için eşik

altında kalan nüfusun oranı hesaplanır. Bundan sonra iki farklı analiz yolu bulunmaktadır. Birinci yolda her bir boyut ayrı ayrı incelenerek her bölge için bir açık listesi oluşturularak sektörel analizler ve planlama açısından faydalı veriler sağlanmış olur. İkinci yöntemde ise bölgeler için bütün göstergeler tek bir bileşik endekste bir araya getirilir ve coğrafi bölgeler mahrumiyet derecelerine göre sınıflandırılır (Aktan ve Vural, 2002a:21-22).

Yoksulluk Sınırı Yaklaşımı: İki farklı yoksulluk sınırı yaklaşımından söz edilebilir. Birincisinde yoksulluk sınırı hesabında asgari zorunlu tüketim olarak kabul edilen mal demetinin maliyeti dikkate alınır. İkinci yaklaşımda ise bu maliyete ilave olarak boş zaman, ücretsiz hizmetlere erişim, bazı farklı mal ve varlıklara sahip olma gibi unsurlar eklenir. Bu metotta asgari gıda gereksinimini içerdiği varsayılan bir gıda sepeti belirlenerek maliyeti hesaplanır ve asgari gereksinimin dışında kalan ve hesaplanması oldukça güç olan diğer gereksinimlerin belirlenmesi için Engel katsayısı (gelirin gıda için yapılan harcamalara oranı) yoksulluk sınırının hesaplanmasında kullanılır (Aktan ve Vural, 2002a:22).

Karma Yaklaşımlar: Karşılanamayan temel ihtiyaçlar ve yoksulluk sınırı yaklaşımlarının birlikte kullanıldığı ve yoksulluğun farklı boyutlarda ele alındığı yaklaşımlar karma yaklaşımlar olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşımlardan İsveç Yaklaşımı yaşam standardını belirlemeye yönelik bir yaklaşım olup yoksulları belirlemek yerine belirli boyut ve çeşitlerde yoksunluklarla karşı karşıya olan sosyo-ekonomik grupları tespit eder. İnsani Gelişim Endeksi ise; temel ihtiyaç göstergesi, yaşam düzeyi ile ilgili gösterge ve kaynaklara erişimi dolaylı olarak tespiti yönelik gösterge olmak üzere üç unsurdan oluşmaktadır (Aktan ve Vural, 2002a:22-23).

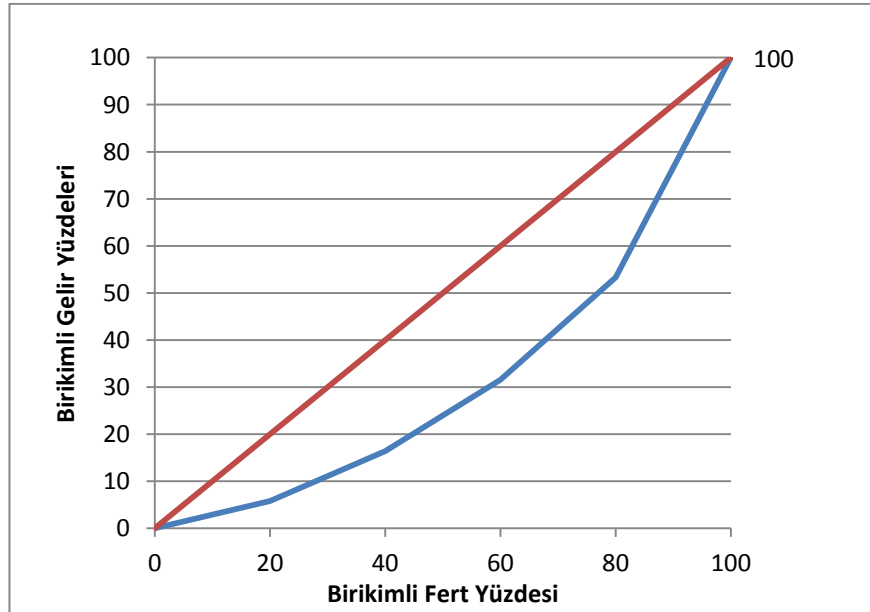
2.5 YOKSULLUK ÖLÇÜTLERİ

2.5.1 Lorenz Eğrisi

Lorenz Eğrisi, gelir dağılımındaki eşitsizliği, yatay ekseninde nüfusun kümülatif oranlarıyla, dikey ekseninde de bu nüfusun elde ettiği geliri kümülatif oranlarıyla

gösteren diyagramdır. Lorenz eğrisi, yüzde olarak ülkedeki toplam gelirin ne kadarını kaç kişinin aldığını, diğer bir ifadeyle; gelirin paylaşım şeklini göstermektedir. Lorenz eğrisi, gelirin dağılımında bir eşitlik söz konusu olduğunda herkesin gelirden eşit ölçüde pay aldığını ifade etmek için “tam eşitlik doğrusu” adını alır. Başka bir ifadeyle, gelirler bireyler arasında eşit olarak dağılmışsa Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusu ile çakışarak 45 derece’lik bir doğru biçimini alacaktır. Eğrinin tam eşitlik doğrusundan uzaklaşmaya başlayarak daha çukur hale gelmesi gelir paylaşımında eşitsizlik olduğunu göstermektedir (DPT, 2001:7).

Şekil 1 Lorenz Eğrisi

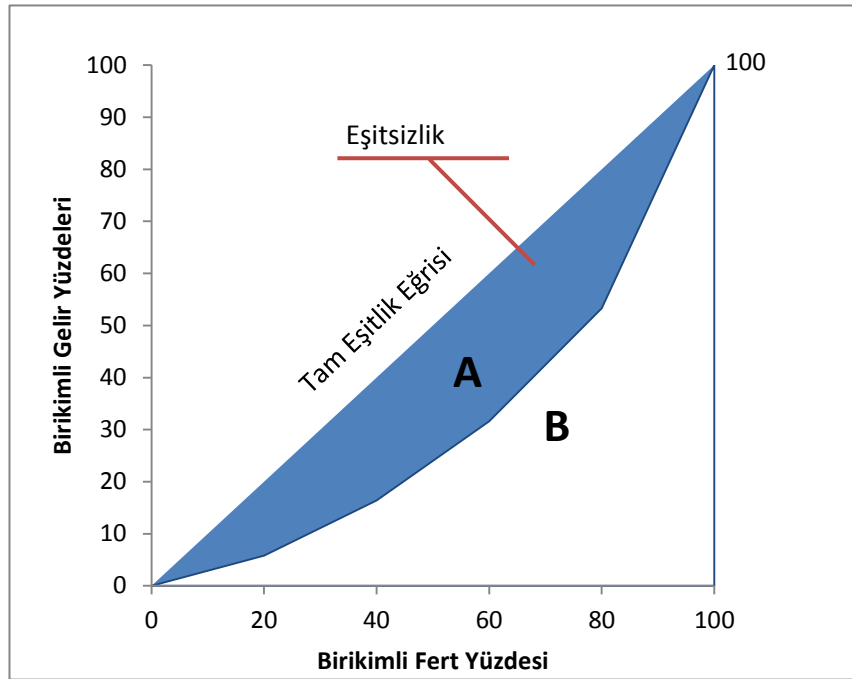

2.5.2 Gini Katsayısı

Kişisel gelir dağılımını ölçmede en yaygın kullanılan ölçütlerden biri olan Gini Katsayısı, gelir eşitsizliğini 0 ile 1 arasında değişen bir değer ile ölçmektedir. Bir toplumda gelir adaletli olarak paylaşılmışsa yani herkes eşit düzeyde gelir elde ediyorsa Gini katsayısı '0' değerini almakta, toplumdaki gelirler yalnız bir kişi tarafından elde ediliyorsa Gini katsayısı '1'e eşit olmaktadır. Gini katsayısının değeri gelir düzeyinin büyüklüğüne değil, farklı gelir düzeyleri arasında kalan kişilerin sayısına bağlıdır.

Gini oranı, Lorenz eğrisine bağlı olup Lorenz ile köşegen arasında kalan alanın, köşegenin altında kalan toplam alana oranına eşittir. Gini Katsayısı, eşitsizlik alanı olarak tanımlanan A Alanının, Lorenz Eğrisinin altında kalan B Alanına bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Gini oranının artması yani 1' e yaklaşması eşitsizliğin arttığının, azalması yani 0'a yaklaşması ise eşitsizliğin azaldığının göstergesidir.

Şekil 2 Gini Katsayısı

2.5.3 Kafa Sayım Oranı (Head Count Ratio Index)

Kafa Sayım Oranı, geliri belirlenen yoksulluk sınırı altında olan nüfusun toplam nüfusa oranını ifade etmektedir. Tanımı nedeniyle yoksulluk oranı olarak da adlandırılan bu oranda Yoksulluk oranı indeksi (H), geliri yoksulluk sınırının altında kalan nüfus q ile toplam nüfus n ile gösterildiğinde aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır.

$$H = \frac{q}{n}$$

Yoksul Kişi Oranı ölçütü, yoksulluk sınırı altında kalan yoksulların oranında meydana gelen değişimleri izlemekte kullanılabilir. Bu tür bilgi, yoksulluğun oransal

olarak azaltılmasına yönelik olarak geliştirilen politikaların etkisini ölçmek amacıyla kullanılması durumunda bir anlam taşımaktadır. (İbrişim, 2008: 28).

Daha önceden belirlenmiş bir yoksulluk çizgisinin altındaki kişilere ulaşmanın kolay olması ve basit bir şekilde hesaplanması avantaj olsa da, bu yöntem, yoksulluk sınırı altındaki nüfusu alt gruplara ayırmadan yoksulları tek bir grup olarak sınıflandırmaktadır. Başka bir deyişle, bu oran, hiç geliri olmayan yoksullar ile yoksulluk çizgisinin hemen altında kalan yoksullar arasında bir fark gözetmemektedir. Bununla birlikte, kafa sayım oranı yoksulluğun yoğunluğu hakkında da fikir vermemektedir. Yoksulların durumunun kötüye gitmesi halinde bile endeks aynı kalmaktadır. Yoksul bir birey daha fazla yoksullaştığında endekste artış görülmezken, bir kişinin ölmesi durumunda ise yoksulluk oranı düşmektedir. Bir diğer durumda, yoksul hane halklarının yoksulluk sınırının hemen yakınında yoğunlaşmaları, yoksulluk sınırındaki küçük değişiklikler dahi yoksulluk oranında büyük değişime yol açmaktadır (Şenses, 2003:66).

2.5.4 Yoksulluk Açığı Endeksi (Poverty Gap Ratio)

Yoksulluk Açığı Endeksi, kafa sayımı oranı hakkında geliştirilen eleştirilerden yola çıkılarak geliştirilen bir endekstir. Yoksulluk açığı, yoksul hane halklarının harcamaları ile yoksulluk çizgisi arasındaki ortalama farkı ifade etmektedir. Yoksulluk açığı, yoksulluğun derinliğini ölçerken, yoksulluk açığı endeksi ise yoksulluk açığının, yoksulluk çizgisine oranını ifade etmektedir. Bu endeks de, kafa sayısı oranı gibi yoksullar arasındaki gelir dağılımını göz ardı ederek yoksulların sayısını dikkate almamaktadır (Şenses, 2003:66). Kafa sayım oranı ile yoksulların ortalama yoksulluk açığı oranlarının çarpımı da yoksulluk açığı endeksini ifade eder

Yani yoksulluk açığı endeksi yoksulların ortalama eksiklerinin ne kadar olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, yoksulluk açığı endeksi yoksulluğu ortadan kaldırmak için gerekli olan asgari kaynağın ne olduğunu, yoksulları içinde bulundukları durumdan çıkarmak için transfer edilmesi gereken miktarı gösterir. Özellikle nakit transfer yoluyla yoksullukla mücadele eden politikalar için çok

gereklidir. Diğer yandan, endeksin bu avantajlarına rağmen kafa sayım oranında olduğu gibi yoksullar arasındaki eşitsizlikleri dikkate almadığı için ciddi eleştirilere maruz kaldığını söylemekte mümkündür. Ayrıca, yoksulluk açığı endeksi yoksulların yaşadıkları problemlerin farklılıklarını ayırt edememektedir. Son olarak endeksin bir diğer dezavantajı yoksullar arasındaki transferlere karşı duyarsız olmasıdır.

2.5.5 Sen Yoksulluk Endeksi

Sen Endeksi, Kafa Sayısı Oranı, Gelir Açığı Oranı ve Gini Katsayısının birleştirilmesiyle oluşturulan ve yoksulluğun boyutunu ve yoksullar arasındaki gelir dağılımı farklılıklarını dikkate alan bir ölçüttür. H, kafa sayısı oranını; I, gelir açığı oranını ve Gp yoksullar arasındaki gelir dağılımı ölçütü yani Gini Katsayısını göstermek koşuluyla, $S = HI + H(1-I)Gp$ şeklinde formüle edilmektedir. Herhangi bir yoksulun gelirinde bir azalma meydana geldiğinde yoksulluk ölçütünde de bir artış meydana gelmektedir. Yoksulların durumunda meydana gelen bir değişme yoksulluk oranında da bir değişmeye yol açmaktadır. Diğer yandan zengin kesimden yoksul olan kesime bir gelir transferi meydana gelirse, bu yoksulluk ölçütünde bir azalmaya yol açmaktadır. Yoksulluk ölçütü zenginlerin gelirleri karşısında hiçbir değişiklik göstermese de yoksulların durumu üzerine odaklanır. Yoksullar arasında tam eşitsizlik durumunun söz konusu olması halinde ($Gp=1$) endeks Kafa Sayısı Yoksulluk Endeksine eşit olurken, yoksullar arasında tam eşitlik varsa ($Gp=0$) endeks Gelir Açığı Endeksine eşit olur (Aktan ve Vural, 2002b:66).

Sen Endeksinin yoksulluk ölçümlerine getirdiği en büyük katkı, yoksul bir hane halkının gelirinde düşüş meydana geldiğinde yoksulluk endeksinin artması gerekliliğini öne sürmesi ve yine yoksul bir hane halkından daha yüksek gelirli bir diğer yoksul hane halkına gelir transfer edildiğinde yoksulluk endeksinin artması gerektiğini savunmasıdır. Sen endeksi bu yönleriyle kafa sayım oranının temel eksikliklerini gidermektedir.

2.5.6 Leyden Yoksulluk Sınırı

Goedhart, Halberstadt, Kapteyn ve Van Praag tarafından geliştirilen Leyden Yoksulluk Sınırı bireylerin kişisel kararlarına bırakılan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Leyden Sınırı bireylerin kendilerini yoksul olarak hissettikleri nokta olarak tespit edilmekte, kişilere ne kadar gelir elde ederlerse geçinme düzeylerinin; çok kötü, kötü, yetersiz, yeterli, iyi, çok iyi olacağı konusunda sorular sorulmaktadır. Kişiler kendi yaşam düzeylerine göre aşağıdaki soruya yanıt vermektedirler: (Erdoğan, 2002:371)

Aşağıda belirtilen her bir durum için kendinize en uygun para miktarını belirtiniz.

Aylık Kazancım

..... TL olursa çok kötü, ...TL olursa kötü,
 TL olursa yetersiz, ...TL olursa yeterli,
 TL olursa iyi, ...TL olursa çok iyi

Soruya verilen cevaplar değerlendirilerek daha çok fertlerin kendileri için belirledikleri sınırlar ortaya çıkarılmaktadır. Yapılan çalışmalar sonucunda, gelir değerlendirme sorusu olarak adlandırılan bu sorulara verilen cevaplarla, gelirin fayda fonksiyonuna ulaşıldığı belirtilmektedir. Sonuç olarak; gıda oranındaki artışın, yoksulluk düzeyini düşürdüğü, refah düzeyindeki artışın ise yoksulluk düzeyini yükselttiği ortaya çıkmaktadır. (Erdoğan, 2002:371).

2.5.7 Bileşik Yoksulluk Endeksleri

Yoksulluğun ölçülmesi için geliştirilen endeksler sadece gelir açısından yoksulluğu ölçmekle kalmamalı aynı zamanda yoksulluğun tanımı içerisindeki diğer göstergeleri de ele almalıdır. Sadece gelire dayalı yoksulluk endeksleri yoksulluk hakkında yeterli bilgiyi vermemektedir. 1990'lara kadar geçen zamansa yoksullukla ilgili ölçümler yalnızca gelir ve tüketim dikkate alınarak gerçekleştirilirken, 90'lı

yıllarla birlikte “insani yoksulluk” kavramından hareket edilerek UNDP tarafından yoksulların yaşam standartları hakkında bilgi veren bileşik endeksler geliştirilmiştir. UNDP’nin tanımına göre “insani yoksulluk”, insani gelişim için temel oluşturan; uzun, sağlıklı, yaratıcı bir yaşam standardı ile özgür, kendine güvenli, çevresindekilere saygılı yaşama hakkını yaratan fırsat ve seçimlerden yoksun olma durumudur.

2.5.7.1 İnsani Gelişme Endeksi

Yoksulluğun boyutlarını ölçebilmek ve gelişimini gözlemlemek için sadece gelire endeksli ölçütlerin dikkate alınması doğru sonuçlara ulaşılmasını engelleyebilir. Yoksulluğun karmaşık yapısı nedeniyle gelir dışındaki bazı sosyo-ekonomik değişkenlerin de ölçüm yöntemlerine dâhil edilmesi daha sağlıklı ölçümler yapılmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda İnsani Gelişme Endeksi (İGE) sosyo-ekonomik göstergeleri hesaba katan birlikte değerlendiren yeni bir yoksulluk ölçüm yöntemi olarak ortaya çıkmıştır. Endekste güç tanımı, insanların imkânlarını genişletebilme potansiyelleri ve seçeneklerini artırabilmek için hayatlarında olabildikleri ve yapabildikleri olarak geçmektedir. İnsani gelişme için gerekli olan en temel unsular; uzun ve sağlıklı yaşam, bilgi edinebilme, elverişli yaşam standartlarına ulaşabilmek için gerekli kaynaklara erişebilme ve sosyal yaşama katılabilmek olarak sayılabilir. Söz konusu unsurlar aşağıdaki göstergeler aracılığıyla ölçülmektedir:

Uzun ve sağlıklı yaşam boyutu, doğumda yaşam beklentisi göstergesi ile hesaplanır.

Bilgiye erişim durumu iki gösterge yardımıyla ölçülür. Bunlar yetişkin okur-yazar oranı ve okullaşma oranlarıdır. Ağırlık olarak yetişkin okuryazar oranı 2/3 katsayısı ile okullaşma oranı da 1/3 katsayısı ile çarpılarak endeks elde edilir.

İyi bir yaşam standardı kişi başı GSYİH yardımıyla ile hesaplanır. Bu bileşen hesabında gelir, toprak, kredi gibi kaynakların erişim verilerine ihtiyaç duyulduğu için ve bu verilere ulaşmanın zorluğu da dikkate alındığında iyi bir yaşam standardını

yakalayabilmek için yalnızca satın alma gücü paritesine göre hesaplanan kişi başına gelir göstergesi kullanılmaktadır.

Bu göstergeler için önceden belirlenen maksimum ve minimum değerler vardır. Bu değerler kullanılarak boyut endeksleri hesaplanır;

$$\text{Boyut Endeksi} = (\text{Gerçek Değer} - \text{Min. Değer}) / (\text{Maks. Değer} - \text{Min. Değer})$$

Daha sonrasında İGE hesaplamak için bu 3 endeksin ortalaması alınır (UNDP, 2004, s. 259);

$$\text{İnsani Gelişme Endeksi (İGE)} = 1/3 (\text{yaşam beklentisi endeksi}) + 1/3 (\text{eğitim endeksi}) + 1/3 (\text{GSYİH endeksi})$$

Hesaplanan değerler 0 ile 1 arasında değerler olacaktır. Değerin 1'e yaklaşması durumu yüksek insani gelişmişliği, sıfıra yakın olması ise düşük insani gelişmeyi ifade eder.

İnsani Gelişme Endeksi ülkenin ulaştığı ilerlemeyi ölçmekte gösterdiği başarıyı, ülkede süregelen yoksulluğun derinliğini ölçmede gösterememektedir. Bundan yola çıkılarak yoksulluk temalı 1997 yılı İnsani Gelişme Raporunda, yeni bir ölçüm aracı olarak İnsani Yoksulluk Endeksi (Human Poverty Index) literatüre girmiştir.

2.5.7.2 İnsani Yoksulluk Endeksi

Endeks isimlerinden de anlaşılacağı üzere İnsani Gelişme Endeksi bir ülkedeki gelişmeye ve ilerlemeye odaklanırken, insani yoksulluk toplumdaki yoksul bireylerin durumlarına odaklanmaktadır. İnsani yoksulluk endeksi, toplumda yoksul olarak kabul edilen bireylerin karşı karşıya olduğu yoksunlukları tanımlayan bileşik bir endeks olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler için HP1 ve gelişmiş ülkeler için HP2 olmak üzere iki farklı bileşik endeks mevcuttur.

HP1 bileşik endeksi şu göstergelerden oluşur;

Uzun ve sağlıklı bir yaşam boyutu açısından, doğumda 40 yaşına kadar yaşayamama olasılığı (P1)

Bilgiye erişim boyutu adına, yetişkin okur-yazar olmayanların oranı (P2)

İyi bir yaşam standardı boyutu için de, temiz suya erişemeyen nüfus içindeki oranı (P31), sağlık hizmetlerine ulaşamayan nüfus oranı (P32) ve 5 yaşından küçük çocuklar arasında düşük kilolu olanların oranı (P33) $(P3 = (P31 + P32 + P33) / 3)$ ile hesaplanır.

HP2’de boyut ve göstergeler şunlardır:

- Uzun ve sağlıklı yaşam boyutu açısından doğumda 60 yaşına kadar yaşamama ihtimali,
- Bilgiye erişim boyutu için işlevsel okuryazarlık becerisi olmayan yetişkin oranı,
- Yeterli bir yaşam standardı boyutu için yoksulluk çizgisinin altında yaşayanların oranı,
- Sosyal dışlanma boyutu için de 12 ay ve üzeri işsizlik oranıdır.

2.5.7.3 Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi

Kadınlar ve erkeklerin yoksulluğu yaşama biçimleri farklı olduğundan yoksulluk ölçümlerinde kadın ve erkek arasındaki ayrımın dikkate alınması gereklidir. Bu kapsamda toplumsal cinsiyet bazında gelişme endeksi yoksulluğa cinsiyetler arasındaki eşitsizlik yönüyle bakmaktadır. Bu endekste insani gelişme endeksi ile aynı göstergeler kullanılır ve her gösterge için oluşturulacak endeks, daha önceden belirlenmiş olan maksimum ve minimum değerlere göre hesaplanır.

Toplumsal cinsiyet bazında gelişme endeksinin ilk aşamasında boyut endeksi hesaplanır:

Boyut Endeksi= $(\text{Gerçek Değer} - \text{Min. Değer}) / (\text{Maks. Değer} - \text{Min. Değer})$ şeklinde hesaplanmaktadır.

İkinci aşamada ise her bir boyut endeksi için eşit olarak dağılmış endeks hesaplanır ve son aşamada hesaplanan bütün eşit olarak dağılmış endeksler herhangi bir şekilde ağırlıklandırılmadan basit ortalamaları alınır.

Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi=1/3 (Yasam Beklentisi Endeksi) + 1/3 (Eğitim Endeksi) + 1/3 (Gelir Endeksi)

2.5.7.4 Toplumsal Cinsiyet Bazında Güçlendirme Endeksi

Toplumsal cinsiyet bazında güçlendirme endeksi; ekonomik, politik ve mesleki katılım üzerine yoğunlaşan bir endekstir. Gösterge ile, kadınların erkeklere oranla ne kadar güçlendirildiklerini ya da toplumsal yaşamın farklı yönlerinde rol almak için ne kadar temsil edildikleri belirlenmeye çalışılmaktadır. Veri kısıtları nedeniyle ne yazık ki güçlendirmenin birçok yönü belirlenememektedir.

Kadın-erkek eşitsizliği üç temel unsurla ele alınmaktadır:

- Politik katılım ve karar alma gücü olarak kadın ve erkeğin parlamento koltuk sayısındaki yüzdelik payı,
- Ekonomik katılım ve karar alma gücü ise iki gösterge aracılığıyla ölçülür. Bunlar, kadın ve erkeğin kanun yapıcı, memur ve yönetici pozisyonları olarak yüzdelik payları ile profesyonel ve teknik pozisyonlardaki yüzde oranlarıdır.
- Kadın ve erkeğin tahmini kazanılmış geliri ile ölçülen iktisadi kaynaklar üzerindeki gücüdür

2.6 YOKSULLUĞUN NEDENLERİ

Yoksulluğu meydana getiren başlıca nedenleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Korkmaz ve Bayramoğlu, 2007;100):

- Ekonomik durgunluk ve krizler,
- Enflasyon,

- Yüksek işsizlik oranları,
- Rekabetin yok olması,
- Vergi sistemindeki adaletsizlik,
- Yüksek faiz oranları ve ranta dayalı ekonomiler,
- Terör ve savaşlar,
- Doğal afetler,
- Çalışamayacak durumda olan özürlü ve yaşlı sayısının fazla olması,
- Çeşitli nedenlerle salgın hastalıkların baş göstermesidir.

Yoksulluğun bahsi geçen bu nedenlerini iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi yoksulluğu daha önce de bahsi geçen “Yoksulluğun Kısır Döngüsü Teorisi” kişilerin yetenekleri, sorumluluk duyguları üretim ve tasarruf kabiliyetlerine bağlayan ve hem kurbanı hem de nedeni olarak gören yaklaşımdır. Yoksul kişiler eğitimsizlik, beceri ve kapasite gibi bireysel yeteneklerinin düşüklüğü nedeniyle ortaya çıkan fırsatlardan yararlanamaz ve yaşamlarının sonuna dek bu kısır döngü içerisinde yer alırlar. Diğer yaklaşım ise; genellikle ekonomi politikalarının başını çektiği; düşük ücret, yetersiz sağlık, eğitim ve istihdam olanakları gibi bireylerin kontrolü dışında gelişen sosyal ve ekonomik yapıyla ilgili etkenlere bağlamaktadır. Yoksulluğun nedeni olarak görülen unsurların değişimine göre yoksullukla mücadele politikaları da değişim gösterecektir. Farklı sosyolojik ve iktisadi yaklaşımlara göre yoksulluk algısı ve nedenleri de farklılık göstermektedir. Örneğin:

- Merkantilistlere göre; Sanayi ve ticaretle uğraşan ülkelerde sağlanan gelirler süreklilik gösterirken tarım sektöründeki gelirler çeşitli nedenlerle güvenilir değildir. Bu yüzden ekonomisi tarıma dayalı ülkelerde verimli bir şekilde üretim gerçekleşmezse yoksulluk kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkar.
- Marksist düşünceye göre ise yoksulluğun ana nedeni işçilerin sarf ettiği emeklerinin tam karşılığını bulamamasıdır. Kapitalist yapıda işçilerin çalışmaları sonucunda aldıkları ücretin üzerindeki kısmı sermaye birikimi şeklinde kapitalistlerin eline geçer. Gelir bölüşümünün bu şekilde gerçekleşmesi durumunda işçi sınıfı çalışmasının karşılığını alamaz ve yoksulluk içine düşer.

- Keynes'e göre yoksulluğun sebebi etkin talebin yetersizliğidir. Bir ekonomide talep yetersizliği yani, üretilen mal ve hizmetlerin tamamının satılamaması durumunda, mevcut üretim faktörlerin tamamının istihdam edilemediğini ortaya koymaktadır. Bu durumda ekonomide işsizlik ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak Keynes, yoksulluğu işsizlik kaynaklı bir kavram olarak ileri sürmektedir.
- Klasikler açısından ekonomik kalkınma süreklilik arz etmeyen ve belirli dönemlerde durgunluğa giren bir süreçtir. Ekonomik gelişmenin belli bir düzeye erişmesinden sonra sermaye birikimi yavaşlar ve durgunluk ortaya çıkar. Yukarıda da belirtildiği gibi ekonomik durgunluk dönemlerinde de yoksulluğun görülmesi yüksek muhtemeldir.

Malthus'a göre yoksulluk nüfus artışı ile doğrudan ilişkilidir. Nüfus artışı kontrolsüz bir şekilde gerçekleşirse stabil bir oranda artan temel besin maddeleri ortaya çıkan ihtiyacı karşılayamaz. Dolayısıyla nüfus artışına paralel olarak yoksullukta bir artış görülür.

Bir diğer iktisatçı J. S. Mill de yoksulluğa, elde edilen gelirin dengeli ve adil dağıtılmamasının yol açtığını savunur.

- Son olarak kalkınma iktisatçıları ülkelerin azgelişmişlik sorununu bu ülkelerin kendi iç dinamiklerine bağlamakta ve ancak mal ve hizmet piyasalarına bazı düzenlemeler getirildiğinde, başka bir ifadeyle piyasalara müdahale edildiğinde, kalkınmayı engelleyen bu dinamikler etkisiz hale getirilebileceğini savunmaktadırlar.

Yoksulluğun nedenleri ile ölçülmesi birbirleriyle sıkı ilişki içerisinde olan konulardır. Yoksulluk, temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik gelir elde edememe durumu olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu temel ihtiyaçlar kişinin yaşı, cinsiyeti, medeni durumu veya hane halkının büyüklüğü, bileşimi gibi birçok faktöre göre farklılık göstermektedir. Bu faktörler hâlihazırda yoksulluğun nedenlerini oluşturmaktadır.

2.7 YOKSULLUĞU MEYDANA GETİRME POTANSİYELİNE SAHİP BAŞLICA FAKTÖRLER

Yoksulluk kavramı sahip olduğu karmaşık yapısı nedeniyle birçok çeşit faktörle birebir ilişki içerisinde. Yoksulluğa neden olma potansiyeline sahip başlıca değişkenler kısaca şöyle sıralanabilir:

2.7.1 Büyüme ve Gelir Dağılımı

Yoksulluk gelir düzeyi, ekonomik büyüme ve gelirin eşitsiz dağılımı ile yakın ilişki içerisinde. Büyümenin normal koşullarda yoksulluğu azaltıcı bir etken olası beklenirken; eşitsizliklerin bulunduğu, serbest piyasanın etkin şekilde çalışmadığı ve başarısız hükümet politikalarının uygulandığı durumlarda yoksulluk durumunda olumlu bir gelişme izlenememekte hatta kötüye giden bir durum gözlemlenebilmektedir.

Gelir dağılımı, bir ülkede belli bir sürede üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen gelirin, bu ülkedeki bireylere çeşitli araçları ile paylaşılması veya bölüşümü olarak tanımlanmaktadır. Gelir eşitsizliği de, gelir dağılımının o ülkedeki bireyler arasında eşit ve adil olarak bölüşülmediği anlamına gelir. Gelir dağılımında adaletin sağlanmasından gelirin ekonomideki tüm bireyler arasında eşit dağıtılması anlamı çıkarılmamalıdır. Üretime katkısı çok olanın gelirden daha fazla pay alması, katkısı düşük olanın ise daha az bir pay alması adil bir paylaşım olarak kabul edilmektedir. Adil dağılımdan asıl kastedilen ise zenginler ile yoksullar arasındaki farkın kabul edilebilir seviyede olmasıdır.

Gelir dağılımından düşük pay alan bireylerin yoksullukla karşı karşıya kalması kaçınılmazdır. Gelir dağılımı ve eşitsizliği, birçok ekonomik faktörü etkilediği gibi, bu faktörler de gelir dağılımı ve eşitsizliğini etkiler. Gelir dağılımını etkileyen veya belirleyen faktörleri dikkate alırken yoksulluk kavramı da göz önüne alınmalıdır. Gelir dağılımı, nüfusun tümüne ait dağılımı belirlediği için yoksulluktan daha geniş bir kavram olmasına rağmen, gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksulluk arasında pozitif bir

ilişki vardır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik ne kadar artarsa yoksulluk düzeyi de o kadar artar.

2.7.2 Eğitim

Yoksulluk sorununun temelinde eğitimsizliğin olduğu görüşü genel kabul gören bir düşüncedir. Yoksulluk ve eğitim arasındaki bağlantı, eğitimin yoksulluğu etkileyen birçok boyutu olmasından dolayı oldukça karmaşıktır.

Eğitim emeğin verimliliğini arttırarak yoksulluk üzerinde etkide bulunmaktadır. Emeğin verimliliği üzerindeki etkiyle kişiler daha yüksek ücret elde edebilirler. Eğitim verimlilikleri, potansiyel kazançları, farklı iş kollarına uyum becerilerini ve istihdam imkânlarını arttırmaktadır.

Genellikle eğitimdeki eşitsizlikler yoksulluğun en önemli belirleyicilerinden birini oluşturur. Ayrıca eğitimdeki fırsat eşitsizliği ile gelir eşitsizliği arasında da güçlü bir ilişki söz konusudur. Temel eğitimin tamamlanma oranı, cinsiyet farklılıklarına göre temel eğitimden faydalananların dağılımı, öğrencilerin öğrenme durumu ve yetişkinlerin okur-yazarlık oranı gibi kriterler bakımından düşük gelirli ülkeler, gelişmiş ülkelere göre oldukça geri kalmış durumdadır

2.7.3 Demografik Unsurlar

Hızlı ve kontrolsüz nüfus artışı, yoksulluğun ana nedenlerinden biri olarak gösterilebilir. Az gelişmiş ülkelerde daha fazla çocuk sahibi olmak ailelerin geçimine katkı sağlayacağından söz konusu ülkelerde hızlı nüfus artışları kaçınılmazdır.

Kontrol edilemeyen nüfus artışı, özellikle gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerde yoksulluğa neden olmasının yanı sıra ülkelerin yoksulluk verilerinin hesaplanmasında da yine nüfus ve nüfus artışları büyük rol oynamaktadır.

Yoksulluğun nüfus artışıyla yakından ilgili olduğu görüşünü savunan ve temel besin maddelerinin aritmetik oranla arttığı bir ortamda nüfusun kontrol altına alınmamasının yoksulluk sorununa yol açtığı ileri süren görüşler mevcuttur. Bunun yanı sıra yoksulluğun nüfus artışlarının bir sonucu olmaktan çok, bir nedeni olduğunu belirterek hızlı nüfus artışının büyümeyi özendiren olumlu etkilerinin de olduğunu savunan görüşlere de rastlanmaktadır.

Yüksek doğurganlık oranlarıyla birlikte meydana gelen hızlı nüfus artışının kalkınmayı yavaşlatarak yoksulluğu artırdığı ve nüfus baskısının özellikle kentlerdeki olumsuz yaşam koşullarının oluşmasına yol açtığı ve çevre tahribatının önemli bir nedeni olduğu belirtilmektedir. Hızlı nüfus artışının başta toprak olmak üzere, kaynaklar üzerinde büyük bir baskı yaratarak ve gıda talebinin de yükselmesiyle yoksulluğu artırdığı ileri sürülmektedir. Bunun sonucunda özellikle gelişmemiş teknoloji ve sınırlı sermaye stokuna sahip geri kalmış tarımsal ülkelerde, ciddi bir şekilde doğal ve çevresel kaynaklara başvurulmasına ve çevrenin ve ortak kullanım alanlarının tahribatına yol açtığı ileri sürülmektedir.

Hane halkı büyüklüğü ve bileşiminin yoksullukla yakından ilişkili olduğu sık sık dile getirilen bir konu olmasına rağmen, yoksulluk araştırmalarının hane halkı büyüklüğü ile yoksulluk arasındaki ilişki açısından net bir sonuca ulaşamadığı söylenebilir. Yoksulluğun kimi ülkelerde küçük hane halklarında, kimi ülkelerde büyük hane halklarında, diğer bazı ülkelerde de ise iki farklı uçta, yani hem küçük hem de büyük hane halklarında daha şiddetli olduğu görülmektedir.

Aile içindeki çocuk sayısının da, gerek gelişmiş gerekse azgelişmiş ülkelerde yoksullukla yakından ilişkili bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. İtalya'nın güney bölgelerinde, babanın güvenli bir işinin olmadığı ve çalışma yaşındaki çocukların işsiz olduğu çok çocuklu büyük ailelerin en büyük yoksulluk riskiyle karşı karşıya olduğu görülmüştür. Aile yapısındaki değişiklikler ve bunun sonucunda parçalanmış ailelerdeki çocukların durumu sanayileşmiş ülkelerde en önde gelen yoksulluk nedenlerinden birini oluşturmaktadır (Şenses, 2001:159).

2.7.4 Emek Piyasası ve İşsizlik

İstihdamın bileşenleri, imalat sanayi gibi yüksek ortalama ücret ödeyen kesimlerden, hizmet sektörü gibi görece olarak düşük ücret ödeyen sektörlerle doğru kaymaktadır. Giderek büyüyen ve dünya ekonomisindeki rolü artmakta olan çokuluslu şirketlerin istihdam politikaları nitelikli ve yüksek ücretli çekirdek işgücünü yaratmıştır. Bunun yanında, iş güvenliği olmayan, rutin işler yapan, düşük ücretli ve yarı zamanlı ya da geçici işçi konumundaki bir kesim de ortaya çıkmıştır. Vurgulanması gereken bir diğer husus da, yoksulluğun sadece işsiz kalmaktan dolayı ortaya çıkan bir olgu olmadığı, özellikle azgelişmiş ülkelerde bireylerin istihdam edildikleri halde, düşük ücret geliri nedeniyle yoksul duruma düşebildikleridir. (Şenses, 2006:165, 169).

İşsizlik ile yoksulluk arasında karşılıklı bir neden sonuç ilişkisi mevcuttur. İşsizlik yoksulluğa yol açtığı gibi, yoksulluk sonucunda da işsizlik meydana gelebilir. Birey işsiz kaldığı vakit başka bir geliri olmadığı durumda yoksulluğa mahkum olması kaçınılmazdır. Aynı zamanda toplumda işsizliğin artması durumunda tüketim düzeyi azalacağı için, üretim de buna paralel olarak düşecek ve yoksulluğun sonucu olarak işsizlik belirecektir (Güler, 2010:130).

2.7.5 Göç

Yoksullukla göç arasındaki ilişki, çeşitli açılardan ele alınabilecek karmaşık bir ilişkidir. Değişik toplum kesimlerinin göç edebilme eğilimleri arasında önemli farklılıklar olabilir. Örneğin, yoksulların diğer kesimlere kıyasla mekânsal hareketliliği daha az olabilir. Bunun gibi, değişik etnik grupların ve işsizler ve kendi hesabına çalışanlar gibi değişik kesimlerin göç etme eğilimleri de farklı olabilir (Şenses, 2001:161).

Kentsel yoksulluğun ne ölçüde kırdan kente göçlerin bir sonucu olduğu da merak konusudur. Bu konuda belli başlı iki tez vardır. Bunlardan birincisi, kırsal kesimdeki yoksulların düşük gelirleri sonucunda kentlere adeta itildikleri, göçlerin kır-kent kazanç farklılıklarına bağlı olarak artacağını ve yoksullaşma sürecine yol açacağını

ileri süren tezdur. Bu konuda ikinci tez ise, yoksulluğu göçü özendirmek bir yana, kısıtlayan bir etmen olarak görmekte ve kırsal alanda yaşayan küçük toprak sahibi ve ücretle çalışan yoksulların göç maliyetini karşılama güçlüğu karşısında göçten en az yararlanan kesim olduğunu ileri sürmektedir (Şenses, 2001:161)

Göç ile yoksulluk arasındaki ilişkide dikkate alınması gereken bir diğer önemli unsur da, yapısal uyum sürecinde ve yer yer yaşanan ekonomik krizler sonucunda büyük kentlerin kırsal nüfus için çekiciliğinin azalması ve bunun da kentsel yoksulluk artışlarını bir ölçüde frenlemesidir.

Göç ile yoksulluk arasındaki ilişkinin karmaşıklığını destekleyen birçok örnek bulunmaktadır. Hızlı nüfus artışının toprak üzerinde yarattığı baskı sonucunda artan yoksulluk, Afrika'nın güneyinde, kentlere göçün artmasına neden olurken Bangladeş'te böyle bir eğilim gözlenmemiştir. Bunun gibi yapısal uyum sürecinde, kamu istihdamındaki azalma ve artan kentsel işsizlik, formel sektörde reel ücretlerin düşmesi, insanların geçinebilmek için birden fazla işte çalışmak zorunda kalması ve kentsel alanlarla kırsal alanlar arasındaki kazanç farklılıklarının giderek azalması, bir çok ülkede kentlere göçü frenlerken, hatta bazı ülkelerde ters bir göç sürecinin başlamasına yol açarken, Afrika'nın güneyindeki ülkelerde kentlere göçün aynı hızda devam ettiği görülmüştür (Şenses, 2001:162).

Göçün, göç eden yoksul bireylerin ve bunların ayrıldığı ve yerleştii yerleşim yerlerinin yoksulluk düzeylerini ne yönde etkileyeceğini önceden kestirmek zordur. Göç alan ve göç veren bölgelerin demografik ve sosyo-ekonomik yapısı, göçün mevsimlik mi yoksa sürekli mi olduğu, göçmenlerin kişisel özellikleri ve göç sonrası istihdam edildikleri sektörler gibi farklı faktörlerin göçün iki tarafındaki yerleşim yerlerindeki yoksulluk göstergelerini etkilemesi beklenir.

2.8 AZGELİŞMİŞLİK VE YOKSULLUK

Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası (WB) gibi uluslararası kuruluşların yaptıkları çalışmalara göre, G-7 ülkeleri (ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, İtalya,

Fransa ve Kanada), dünya GSMH 'sının yaklaşık yüzde 62'sini üretmektedir. Bu ülkelerin nüfusları toplamı ise yaklaşık olarak dünya nüfusunun yüzde 10'una karşılık gelmektedir. Bu doğrultuda, dünya toplam GSMH'nden 7 ülke ekonomisinin aldığı pay yaklaşık üçte iki iken, dünyanın geri kalan nüfusu dünya GSMH 'sının geriye kalan üçte birini paylaşmaktadır (Korkmaz ve Bayramoğlu, 2007:99). Toplam GSMH'nin üçte birini bölüşen ülkelerin büyük bir kısmının gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerden oluştuğu düşünüldüğünde; ekonomik büyüme, kalkınma, az gelişmişlik, yoksulluk gibi kavramların dünyanın ne kadar geniş bir bölümü için önemli olduğu açığa çıkmaktadır. Bu önem doğrultusunda geçmişten günümüze süregelen yoksulluğun azaltılarak kalkınmanın sağlanması amacıyla konunun öncelikle teorik olarak açıklanmaya çalışılması faydalı olacaktır.

2.8.1 Büyüme, Kalkınma ve Azgelişmişlik Kavramları

Ekonomik büyüme, bir ülkede belli bir zaman diliminde üretilen mal ve hizmetlerdeki artış olarak adlandırılmaktadır. Bir ülkedeki refah düzeyi üzerinden yapılan tanımlamada ise kişi başına düşen ulusal gelirin artışı vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda, ülkenin nüfus artış oranının üzerinde gerçekleşen ulusal gelir artış oranı, ekonomik büyüme oranı olarak tanımlanmaktadır. Kalkınmada önemli bir yeri olan ekonomik büyüme, bu yüzden çoğu zaman kalkınma ile karıştırılabilmektedir (Kunduracı, 2009:72). Ekonomik büyümeden söz edilebilmesi için, ülkenin demografik yapısında ekonomik üretkenliğin artışı sağlayacak yönde değişim, doğal kaynaklardan artan oranda yararlanma, üretimde verimliliğinin artışı, güçlü ve istikrarlı bir ekonomiyi sağlayacak düzeyde sermaye birikimi ve küresel rekabet edebilirliğe hizmet edecek teknolojik gelişme gibi bazı unsurların gerçekleşmesi gereklidir. (Oksay, 2005: 25-27).

Ekonomik büyüme, kalkınma kavramıyla yakından ilişkili ancak kapsam olarak daha dar bir seviyededir. Daha dar kapsamlı olmasına karşın, sosyo-ekonomik değişkenler üzerindeki harekete geçirici etkisinin büyüklüğü nedeniyle kalkınmanın gerçekleşmesinde en temel faktörler arasında yer almaktadır. Bu nedenle ulusal kalkınma politika ve stratejilerinde ekonomik büyüme oldukça önemli bir hedef olarak

belirlenmektedir (Kunduracı, 2009: 73-74). Ekonomik büyüme kavramıyla yakın ilişkili olan kalkınma kavramı, daha kapsamlı bir içeriğe sahiptir. Kalkınma, ekonomik büyüme sonucunda meydana gelen olumlu sonuçların toplumun tamamına yansımalarıyla ortaya çıkar. Kalkınma sayesinde ekonomik alanda elde edilen gelişmeler toplumun her alanına yansımakta, bireysel ve toplumsal yaşam bu gelişmeler doğrultusunda yeni bir şekil almaktadır. Kalkınma, ekonomik büyümenin; iktisadi, sosyal ve kültürel alt yapıda sağladığı gelişme ve ilerlemelerdir. Bu gelişmeler, teknolojiye, toplumun sağlık, eğitim ve kültür düzeyindeki ilerlemeyi ve refah seviyesindeki yükselmeyi kapsamaktadır. Büyüme bir ülkenin üretim hacmindeki artışı, kalkınma ise bu artışın ülkedeki bireylere olumlu yönde yansımaları ifade etmektedir (Oksay, 2005: 30). Bir diğer tanımda ise kalkınma: Bir toplumun reel milli gelirinin devamlı ve kümülatif bir biçimde artışını sağlayan zihni ve sosyal değişkenlerin bileşimi (Öztürk, 2005:47) olarak nitelendirilmektedir.

Kalkınma konusunun birçok toplumsal unsuru içermesi ve bu unsurların da süreklilik taşıyan bir etkileşim içerisinde sürekli hareket içinde olmaları kavramın tanımlanmasında zorluğa neden olmaktadır. Doğruya en yakın nitelikteki bir tanımlama bile sadece anın fotoğrafını çekebilecek ve içinde bulunduğu dönemden sonraki gelişmeler karşısında yetersiz kalacaktır. Çok sayıda faktörün sürekli değişiklik göstererek kalkınma sürecinde yer almaları da, anın fotoğrafının bile doğru çekilmesini neredeyse imkânsız kılmaktadır. Kalkınma kavramının tanımlanmasına ilişkin bir diğer sorun da, zaman geçtikçe koşullara bağlı olarak kavramın içeriğinin de değişime uğramasıdır. Örneğin, 20.yüzyılın ilk çeyreğinde gelişme kavramı, gelirin yanında birey veya toplumların sahip oldukları fiziki ve sosyal altyapı gibi koşulları içermektedir. 20.yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde ise gelişme nitelikli doğal, fiziksel, sosyal ve kültürel çevrenin varlığı ve tüketilmesi / tüketilme olanağına kavuşulması anlamına gelen yaşam kalitesi kavramıyla ölçülmeye başlanmıştır. (DPT, 2000:7).

Bu doğrultuda, kalkınma hakkındaki tanımlamalar daha çok, çeşitli unsurlar ve göstergeler yardımıyla, ülkelerin sosyo-ekonomik durumlarının karşılaştırmasına olanak veren niteliktedir. Her ülkenin kalkınma stratejileri ve sosyo-ekonomik yapıları farklı olduğundan kalkınma alanında tek bir ölçütün belirtilmesi ve kalkınmışlığın bu ölçüte doğrultusunda yorumlanması hem sağlıklı hem de zor bir değerlendirme olacaktır.

Çünkü bu değerlendirmelerin temelinde, farklı teknikler yardımıyla ölçülen GSMH veya benzer nicel ölçütler yer almaktadır. GSMH ise kalkınmadan ziyade ekonomik büyümenin ölçümünde yeterli olabilecek bir ölçüttür. Kalkınmanın ölçümünde ise bunun dışındaki kişi başına düşen doktor, hemşire ve öğretmen sayıları, kişi başına enerji tüketimi gibi sosyo-ekonomik verilerin de kullanılması gerekmektedir.

Kalkınma İktisadi yetmiş yıla yakın bir geçmişe sahip olmasına rağmen, söz konusu bilimle ilgili tanımlamalarda ve ilgili kavramların açıklanmasında bir bütünlük sağlandığı söylenemez. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi kalkınma tanımlanması oldukça zor bir kavramdır. Bir bütün olarak kalkınma iktisadının ortaya çıktığı koşullar ve sonrasında geliştirilen teorilerin kalkınma kavramına yüklemiş olduğu anlamlar dikkate alındığında bu kavram; son derece geniş ve karmaşık tanımlamalara sahiptir (Taban ve Kar, 2004:29). Bundan dolayı, kalkınma iktisadından bahsedebilmek için öncelikle iktisadi açıdan kalkınma ile büyüme arasındaki farkın netleştirilmesi gerekmektedir.

Bazı iktisatçılar ekonomik büyümeyi, ekonomik refahta meydana gelen değişimler olarak tanımlayarak kalkınmayla özdeş tutmaktadırlar. Aynı doğrultuda büyüme ile yoksulluk arasında sıkı bir ilişki olduğunu belirtilerek, büyüme kavramı kalkınmayla eş anlamlı olarak değerlendirilmektedir. Bundan yola çıkılarak ülkelerin tecrübe ettiği gelişme süreçleri, büyüme teorileri yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Beşeri sermayenin gelişimi, yaşam standartlarının yükselmesi, ortalama yaşam süresi beklentilerinin artması, eğitim seviyesinin artması gibi göstergeler, gelir düzeyleriyle doğrudan ilişkilidir ve ancak bu göstergelerdeki iyileşmelerin sürekli ve istikrarlı olması kaydıyla toplum refahının artması uzun vadede kalkınması ile ilişkilendirilebilir.

Yoksulluğun ekonomik analizi konusunda önde gelen iktisatçılardan olan Lampman'ın 1968 yılındaki eserinde kişi başına gelirdeki artış ve üretimin yoksulluğu azaltmada tek faktör olmadığını belirtmekle birlikte azalışın derecesinin büyüme oranına duyarlı olduğunu öne sürmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1947 ile 1957 yılları arasında kişi başına düşen gelir yılda ortalama %3 artış gösterirken, yoksul hane halkı oranı %32'den %23'e düşmüştür. 1957-1962 yılları arasında ortalama %2

olan büyüme yoksullukta %23'ten %20'ye bir azalış meydana getirmiştir. (Lampman'dan aktaran Omosegbon, 1996:63)

Todaro ve Smith'e göre büyüme, üretim ve milli gelir düzeyini yükseltmek amacıyla ekonominin mevcut kapasitesinin artırılmasıdır. Bu bağlamda ekonomik büyümeyi açıklayan dört temel değişkenden bahsedebiliriz. Bu değişkenler; işgücü, doğal kaynaklar ve reel sermayenin miktarı ve kalitesi ile teknolojik seviyede gösterilen başarı olarak sıralanabilir. Söz konusu değişkenler, bir ekonominin ne kadar üretim yapabileceğini belirlemede önemli derecede fikir verebilirler. Ekonomik büyüme bir anlamda, üretim kapasitesini belirleyen bu faktörlerin geliştirilerek ülke genelinde yaygınlaştırılması faaliyetlerini konu almaktadır. Bu da aynı zamanda ekonominin potansiyeli ile ilgilenmek anlamı da taşımaktadır.

Ekonomik büyümedeki yaklaşımlardan bir diğeri de ise dışsallıktır. Dışsallık yaklaşımına göre teknoloji kendiliğinden var olan bir faktör değildir. Teknolojik gelişme ancak bilgi üretmek için araştırmak, emek ve sermaye harcamak ile mümkündür. Dışsal yaklaşıma göre ekonomik büyüme, ekonomide toplam üretimin artması şeklinde tanımlanmaktadır.

Ekonomik büyüme, zaman tasarrufu sağlayıp, hayat standartlarını yükselterek yoksulların içinde bulundukları durumdan çıkmalarının belki de tek yolunu oluşturur. Solow büyüme modeli kişi başına GSMH'deki artışın sermaye birikimi, nüfus artışı ve teknolojik gelişmeye bağlı olduğunu öngörmektedir. Ancak ekonomik büyümeden bahsedebilmek için, ekonominin mevcut potansiyelinin yanında, bu potansiyelin nasıl kullanıldığının da hesaba katılması gerekmektedir.

Büyüme, toplumun maddi refahını artırıcı rolü açısından oldukça önemlidir. Öznel bir konu olan refah hakkında da genel kabul görmüş bir tanımlama mevcut değildir. Fakat yine de maddi refahın sahip olunan mal ve hizmetlerin miktarı ile çok yakından ilgili olduğu kabul gören bir gerçektir. Bir toplum için maddi refah seviyesinin artırılması, topluma yararı olan ve iktisadi değeri olan mal ve hizmetlerin üretiminde artışla mümkündür. Maddi refah açısından ekonomideki toplam kapasite ve üretim artışıyla yani büyümeyle birlikte, bu artışın kişi başına düşen payındaki artış da olmazsa olmazlardandır. Başka bir ifadeyle; refah açısından önemli olan kişi başına düşen mal

ve hizmet miktarıdır. Ancak, kişi başına düşen mal ve hizmet miktarında artış olması koşuluyla refah seviyesinde gelişme olduğundan bahsedilebilir. Dolayısıyla, ekonomik büyümenin en önemli ve anlamlı ölçütlerinden biri kişi başına reel üretim seviyesidir. Mal ve hizmet miktarındaki artış olarak tanımlanan ekonomik büyüme yalnızca toplumun refah düzeyinin arttırılması gibi daha temel hedeflere ulaşılmasını sağlayan bir araç olarak nitelendirilebilir.

Yapısal bir olgu olan ekonomik gelişme ve ekonomik büyüme kavramları bazı yönleriyle birbirlerinden ayrılmaktadır. Ekonomik büyüme, bütün bir ekonomiyi içerecek şekilde genel bir anlama gelebileceği gibi, sanayi üretiminde büyüme, ihracatın artması gibi ekonominin spesifik alanlarını tanımlayacak şekilde de kullanılabilecek bir kavramdır. Bunun yanında ekonomik büyüme olayları nicelik açısından inceler ve nicel gelişmelerin doğuracağı nitel veya yapısal dönüşümlerle ilgilenmez. Bu nedenle de iktisadi büyüme daha çok istatistiklerle, rakamlar ve oranlarla ifade edilir. Aslında bir süre sonra, iktisadi büyümenin sadece nicel sonuçlarla sınırlı kalmayacağı ve nicel ilerlemelerin yapısal dönüşümleri de beraberinde getireceği aşikârdır. Bu açıdan bakıldığında ekonomik gelişme ve büyüme arasında kesin bir ayrıma gitmek güçleşmektedir.

Kalkınma kavramı ise, daha çok niteliksel değişimler üzerine yoğunlaşmaktadır. İktisadi kalkınma denildiğinde, hem daha fazla gelir ve üretim düzeyi hem de teknik ve yapısal anlamdaki değişimler akla gelmelidir. Kalkınma, ekonomik büyüme kavramının işaret ettiği rakamsal veya yüzdesel bir artıştan ziyade, az gelişmiş bir toplumun ekonomik ve sosyo-kültürel yapısında meydana gelen değişiklikler ve yenileştirmelerle yoksulluğun önlenmesini yani yapısal değişim sürecini de kapsamaktadır. (Taban ve Kar, 2004:29). Kişi başına düşen milli gelirin artmasının yanında, genel olarak üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarının değişmesi, endüstriyel üretimin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapısal anlamdaki değişiklikler ve gelişmeler, kalkınmanın temel unsurlarını oluşturmaktadır.

Başka bir ifadeyle iktisadi kalkınma, insanların yaşam standartlarındaki yükselme ve kalitesindeki gelişme olarak tanımlanabilir. Kalkınmanın hemen hemen eşit düzeyde öneme sahip olan üç boyutu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi insanların;

gelir, beslenme, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma düzeylerinin artırılarak yaşam standartlarının yükseltilmesi, ikincisi insanların kendilerine olan saygınlık ve özgüvenlerini artıracak sosyal, politik ve ekonomik yapı ve kuralları oluşturacak imkanların yaratılması, üçüncü ve sonuncusu ise üretilen mal ve hizmetlerin miktar ve çeşitliliğini artırarak bireylerin tercih olanaklarını geliştirerek refahlarını arttırmaktır. Buradan da anlaşılacağı gibi kalkınma sadece ekonomik göstergeler değil, Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Endeksi'nin içerdiği gibi, okuryazarlık, okullaşma, sağlık hizmetleri gibi sosyal göstergeleri de içine almaktadır. Kuznets'e göre modern iktisadi büyüme hem kişi başına üretim miktarında hem de nüfusta yüksek oranda artışları işaret etmektedir. Sonuçta, kişi başına düşen milli gelirden sürekli artışlar neticesinde sosyal ve kurumsal koşulların büyük ölçüde değişmesi gerçekleşecek ve bu minvalde önemli yapısal değişimler ortaya çıkacaktır. Benzer şekilde Wallerstein'a göre de kalkınma daha çok nicel analizler yapan, büyüme ise genelde nitel boyutu öne çıkaran kavramlardır. Rostow Ekonomik Büyümenin Aşamaları çalışmasında da ekonomik gelişmeyi yani kalkınmayı tanımlamaktadır. Günümüzde de gelişme kavramı yaygın olarak kalkınma kavramının ifade ettiği şekliyle anlaşılmaktadır. Örneğin, ülkeler gelişmişlik derecelerine göre sınıflandırılırken "gelişmiş ülkeler" ve "gelişmekte olan ülkeler" veya "az gelişmiş ülkeler" terimleri kullanılmaktadır. Benzer şekilde; tarım veya sınai mal üretiminin GSMH içindeki payları dikkate alınarak yapılan bir diğer sınıflandırmada ise; gelişmiş ülkeler için sanayileşmiş ülkeler kavramı, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler tarım ülkesi kavramı kullanılmıştır. Kalkınma veya iktisadi gelişme süreci içinde az gelişmişlikten gelişmişliğe doğru toplumların geçirdiği yapısal değişim, genel olarak tarımdan sanayiye doğru kayma biçiminde olmaktadır.

Az gelişmişlik tanımına gelince yine birden fazla görüş ortaya çıkmaktadır. İlk olarak az gelişmişlik ülkeleri arasındaki gelişmişlik farklarına göre tanımlanabilir. Bu tanıma göre az gelişmiş ülkeler gelişmişlik sıralamasının en altında kalan ülkelere olmaktadır. Bunun yanında az gelişmiş ülkeler, mevcut üretim faktörlerini üretimde kullanamayıp daha düşük bir milli gelir seviyesine sahip olan ülkeler olarak da adlandırılabilir. Bir diğer az gelişmişlik ölçütü de bireylerin hayat standartlarıyla ilgilidir. Burada bireylerin toplum içerisinde insanca yaşayabilmek adına karşılamak zorunda oldukları önem arz eden ihtiyaçlarının giderilememesi durumu söz konusudur.

Az gelişmişliğin belli başlı belirleyici başlıca unsurları; verimsizlik, hızlı nüfus artışı ve beraberinde getirdiği kötü yaşam şartları, yabancı sermayenin egemenliği, baskın bir tarım sektörü ve katma değeri düşük malların ihracatına dayalı bir ekonomik yapı olarak sayılabilir.

Bütün bu kavramsal yaklaşımlar, ekonomik gelişmişliğin büyümeden ziyade kalkınma kavramıyla özdeşleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple, yalnızca GSMH rakamlarına bakarak, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri hakkında analizde bulunmak gerçekçi değildir. Bu nedenle ülkelerin gelişmişlik düzeylerini değerlendirmek için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Dünya Bankası (WB) tarafından gelişmişlik göstergesi olarak pek çok endeks hazırlanmaktadır. Ülkelerin gelir seviyelerine göre hazırlanan endeksler doğrultusunda Düşük, Orta ve Yüksek Gelirli ülkeler şeklindeki sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bunun yanında; okuryazarlık, okullaşma oranları, ortalama yaşam süresi gibi pek çok değişkenin yer aldığı ve eğitim, sağlık gibi beşeri göstergelerin de göz önüne alındığı İnsani Kalkınmışlık Endeksi (HDI)'ne göre, ülkeler Düşük, Orta ve Yüksek insani Kalkınmış ülkeler şeklinde de sınıflandırılmaktadır.

HDI indeksi 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. HDI değeri;

- 0,00- 0,49 arasındaki ülkeler düşük insani kalkınma,
- 0,50- 0,79 arasındaki ülkeler orta insani kalkınma,
- 0,80- 1,00 arasındaki ülkeler yüksek insani kalkınma,

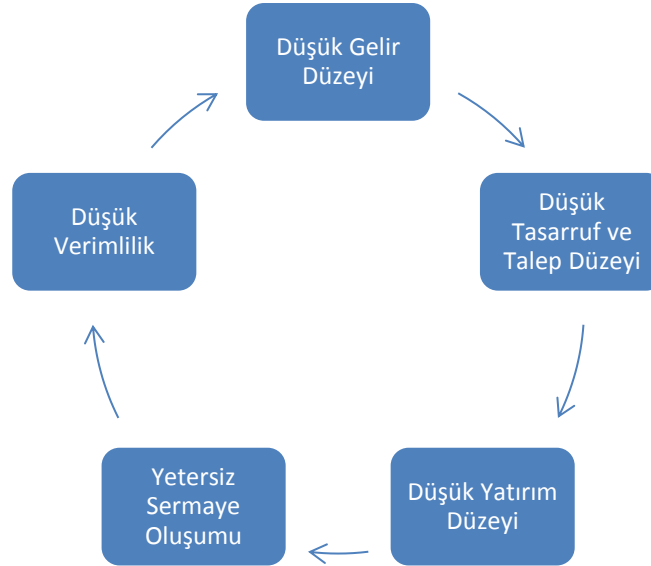
grubu ülkeler olarak tanımlanmaktadır.

2.8.2 Yoksulluğun Kısır Döngüsü

Yoksulluğun Kısır Döngüsü; az gelişmiş ülkelerde düşük miktardaki tasarrufların ve yatırımların yeterince sermaye birikimi sağlayamaması nedeniyle, ekonomik büyüme ve kalkınmanın hızlı bir şekilde gerçekleştirilememesi ve sonuç olarak kişi başına düşen milli gelir düzeyinin de artırılamaması olarak tanımlanabilir. Kişi başına milli gelir düzeyinin artmaması ise yoksulluğun temel nedenidir. Başka bir ifadeyle az gelişmiş ülkelerdeki bu kısır döngü, bu ülkelerin içsel dinamiklerinin bir

sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Piyasa mekanizmasına müdahale edilmemesi durumunda söz konusu döngünün kırılması olanaksızdır. Bu ülkelerin kendi çabaları ile gelişebileceği veya bireylerin gelirlerinde meydana gelecek küçük artışların, yoksulluğun kısır döngüsünü durduramayacağı öngörülmektedir. Bu noktada devletin, yerli ya da yabancı çeşitli mikro finans kuruluşlarının sağlayacağı mikro kredilerin yoksulluk kısır döngüsünü kırmada önemli bir rol üstlenebileceği beklenebilir (Kazgan, 2006:265).

Şekil 3 Yoksulluğun Kısır Döngüsü

Az gelişmiş ülkeler, “yoksul oldukları için yoksuldurlar” tanımlamasından yola çıkan bu teori, yoksulluğun bertaraf edilememe nedeninin yoksulluğun bizzat kendisi olduğunu ifade etmektedir. Yeterli sermaye birikiminin oluşamaması hem arz hem de talep yönlü yetersizlikten kaynaklanabilmektedir. Söz konusu kısır döngüyü tasarruf ve yatırımlardaki yetersizlikle ifade etmek mümkündür. Sermaye arzının yetersizliği; kişi başı gelirin düşük seviyede olmasına bu da bireylerin tasarruf kapasitesinin de yetersiz miktarda olmasına yol açmaktadır. Aynı şekilde yetersiz tasarruf seviyesi, düşük yatırıma ve nihayetinde yine düşük kişi başı milli gelire yol açmaktadır. Döngünün sermaye talebiyle ilgili kısmında da, kişi başına düşen milli gelir seviyesinin düşük

olması, bireylerin talebinin düşük düzeyde kalmasına yol açmaktadır. Bireylerin düşük satın alma gücü tarafından belirlenen piyasadaki daralma sermaye talebini düşürecektir. Sonuç olarak düşük verim ve düşük üretim düzeyi beraberinde düşük kişi başına düşen milli geliri getirmektedir (Kazgan, 2006:264, 265).

Yoksulluğun kısır döngüsü yaklaşımına karşı yöneltilen çeşitli eleştiriler bulunmaktadır. Bunlardan biri A. Lewis tarafından kullanılan açıklayıcı değişkenlerin sayısı ve sırasıyla ilgili girilen eleştiridir. A. Lewis' e göre, ye arz kaynaklı kısır döngüde, tasarrufun düşük düzeyde olmasının temel nedeni yoksulluktan ziyade, modern kesimin yeterince gelişmemiş olması ve yatırım ve kar imkânlarının yetersiz olmasıdır. Bir diğer eleştiri konusu da, her değişkenin sadece kendinden önce gelen değişken ile açıklanması ve etkinin tek yönlü olmasıdır. Örneğin; piyasaların durgunluğu sadece talebin düşüklüğüyle değil, piyasa işleyiş mekanizmasındaki bozukluklarla da ilişkilidir. Piyasadaki darlık, talebin düşüklüğünden etkilendiği gibi ters yönde bir etkiden de söz etmek mümkündür. Teoriye yapılan en önemli bir diğer eleştiri de, başlangıç noktasının tespit edilmesi ile ilişkilidir. Az gelişmiş ülkelerin bu kısır döngü içerisine nasıl düştükleri, gelişmiş ülkelerin bu döngüden nasıl çıktıkları gibi sorular bu teori ile açıklanamamaktadır (Savaş, Han ve Kaya, 2002:52).

2.8.3 Sürdürülebilir Kalkınma ve Yoksul Yanlı Büyüme

Sürdürülebilir kalkınma, gelecekteki nesillerin ihtiyaçlarını karşılama imkânlarını engellemeden; şimdiki neslin ihtiyaçlarını karşılayabildiği gelişme süreci olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı genellikle ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç boyutta incelenmektedir.

- Ekonomik olarak sürdürülebilir bir sistem, ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin belirli esaslarda üretebildiği, iç ve dış borçların sorunsuz bir şekilde yönetilebildiği, bireyler arasındaki dağılımı adaletli bir şekilde sağlanan tarım ve sanayi üretiminin gerçekleştirilebildiği bir sistem olmalıdır.

- Çevresel sürdürülebilirlik deyince, yenilenebilir veya yenilemeyen, ekonomik olarak sınıflandırılan ya da sınıflandırılmayan kaynakların kullanımına yeterli dikkat ve özenin gösterilmesi, söz konusu kaynakların korunarak gelecekteki nesillere yetecek şekilde bırakılmasını öngören bir yapı anlaşılmalıdır.
- Sosyal olarak sürdürülebilir bir sistem de, toplumun bütün kesimlerine eşit bir şekilde; sağlık ve eğitim, cinsiyet eşitliği, siyasi katılımı içeren sosyal hizmetlerin dağılımının gerçekleştirilebildiği bir yapı akla gelmelidir.

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın toplumun tüm kesimlerine yansımadığı durumlarda, yoksul kesimin gelir düzeyi artacağı yerde büyümenin tersi yönünde hareket etmektedir. Bu bir yandan büyümenin sürekliliğini tehlikeye atarken diğer yandan da büyüme ile amaçlanan hedeflere ulaşılamama sorununu oluşturmaktadır. Ekonomik büyümeyle hedeflenen sonuçların elde edilememesi, sürdürülebilir kalkınma anlayışının sosyo-ekonomik boyutunun ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bunun beraberinde sürdürülebilir kalkınma anlayışı, ekonomik büyümenin her durumda amaçlanan sonuçlara yol açmadığı, ekonomik büyümenin toplumun bütün sınıflarına yansımalarının vurgulandığı yoksul yanlı büyüme yaklaşımını geliştirmiştir.

Yoksul yanlı büyüme, sadece ekonomik büyümenin gerçekleşmesini yeterli bulmayan, büyümenin gelir dağılımı üzerindeki etkisine yoğunlaşan bir büyüme anlayışıdır (Oksay, 2005:24). Büyüme, ancak gelir dağılımında olumlu yönde bir değişikliğe yol açıyorsa ve böylelikle yoksulluğu azaltıyorsa yoksul yanlı büyüme olarak adlandırılabilir.

Yoksul yanlı büyüme sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için büyük önem taşımaktadır. Söz konusu ülkelerin gelişmiş ülkelerin seviyesine yetişmesinde üretkenliğin ve verimliliğin artması, teknolojik gelişmelerin gerçekleştirilmesi oldukça önemlidir. Tüm bunların gerçekleşmesi durumunda bile yoksul kesimin şartlarında olumlu yönde bir değişim sağlanamayabilir. Bu durumda da sağlanan ekonomik büyüme kalkınmaya dönüşmez ve sürdürülmesi de imkansız hale gelebilir. Bunun sağlanması için de az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin beşeri sermayelerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Yoksul

olarak nitelendirilen kesimde beşeri sermayenin zayıflığı beraberinde niteliksiz işgücünü de getirmektedir. Yoksullukla mücadele ile, gelir eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasının yanı sıra yükselen gelir düzeyleriyle birlikte bu kesimlerin beşeri sermayeleri de gelişim göstermektedir. Nitelikli işgücünün de artmasıyla bu ülkelerin sürdürülebilir kalkınma yolundaki büyük bir eksikleri giderilerek yoksullukla mücadelede başarı oranı artabilecektir.

2.9 KALKINMA TEORİLERİ VE YOKSULLUK

Yoksulluk, genel olarak tüm dünyanın karşı karşıya bulunduğu bir problem olmakla birlikte, gelişmiş ülkelere göre ziyade azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere daha önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu ülkeler içinde bulundukları ekonomik sıkıntılardan kurtulup yoksullukla mücadele edecek güçte değildirler. Buradan yola çıkarak, kalkınma ekonomisinin temel ilgi alanlarından birinin yoksulluk ve yoksullukla mücadele olduğunu söylemek mümkündür.

Yoksulluk üzerine yapılan tartışmaların genelinde yoksulluk; “Sermayeye dönüşümü mümkün olmayan gelir düzeyleri” olarak ifade edildiği görülmektedir. Geçimlik gelir şeklinde de ifade edilebilecek bu gelir düzeyinin toplumsal genelleme boyutuna varması halinde, kalkınma iktisatçılarınca toplumun azgelişmişlik kavramı ile tanımlanmasını ve bu azgelişmişliğin aşılabilmesi için önerilen senaryoları gündeme getirmiştir (DPT, 2001:126).

Az gelişmiş ülkelerin kalkınması ve yoksullukla başa çıkması konusundaki yaklaşımlarının temelinde, bu ülkelerin gelişmiş ülkelere kat ettiği yolu izleyerek kalkınabileceği ve yoksulluğu yok edebileceği varsayımı yatmaktadır. Bu yaklaşım sonucunda gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkelerin karşılaştırılmış, gelişmiş ülkelere olup da az gelişmiş ülkelere olmayan faktörlerin belirlenmesine yol açılmıştır. Bu faktörlerin ortaya koyulması ile gelişmeyi engelleyen faktörler belirlenecektir. (İşgüden, 1995:140).

Bir ülkenin yoksulluk miktarı, kişi başına düşen ortalama gelir düzeyi ve gelirin eşitsiz dağılımı ile yakından ilişkilidir. Gelirlerdeki artış yoksulluğu azaltırken, gelir eşitsizliğindeki artış ise yoksulluğu artırmaktadır. Bu nedenle büyüme ile yoksulluk arasındaki ilişki, büyüme ile gelir dağılımı ilişkisini de içeren bir yapıya sahiptir. Kalkınma kuramının savunucuları, yoksul ülkelerde büyüme sürecine girilmesi ile artan gelir eşitsizliğinin, sonuç olarak ekonomideki tüm kesimlerin gelirinin artması için bir ön koşul olarak kabul etmektedir. Az gelişmiş ülkelerde ekonomik kalkınmanın ilk aşamalarında gelir dağılımının bozulması ve diğer taraftan ülkeler arasındaki gelir eşitsizliğinden kaynaklanan farklılıkların azalması, beklenen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelir dağılımı ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi açıklamakta Kuznets Hipotezinin önemli bir yeri vardır. Kuznets'in Ters-U hipotezine göre, ekonomik gelişmenin ilk aşamalarında gelir eşitsizliği artma eğiliminde iken, ilerleyen aşamalarda meydana gelen ekonomik gelişmeyle birlikte gelir eşitsizlikleri azalma eğilimine girer. Bu durum büyüme süreci başlangıcında kaynakların düşük üretkenliğe sahip sektörlere transferi sonucunda eşitsizlik düzeyinin giderek artmasına, daha yüksek kişi başına gelir düzeylerine ulaşıldığında ise azalmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda büyüme sürecinin ilk aşamalarındaki eşitsizlik artışı, sürecin gelişiminde yoksulluğu azaltıcı bir seviyeye inene kadar katlanılması gereken bir durum olarak kabul edilmektedir.

Kalkınma iktisadı, bir anlamda klasik iktisadın azgelişmiş ülkelerle ilgili tutumuna tepki olarak gelişen bir kuram olmuştur. Kuramın ortaya çıkışı, 1930'lardaki büyük bunalımla başlamıştır. Bu dönemde dengesizlik iktisadını geliştirerek klasik iktisadın genel denge kuramını alt üst eden J.M.Keynes, daha sonra müdahale söylemini savunarak diğer kuramcılarının da önünü açmıştır. 1939–1945 yılları arasındaki uluslararası ekonomik sistemin çöküşünün meydana getirdiği sarsıntı, kalkınma iktisadına asıl ivmeyi kazandırmıştır. Hem kalkınma kuramlarında hem de kalkınma stratejilerinde sorun üretim sürecinin ekonomik yönlerinde görülmüş, dolayısı ile çözüm önerileri de üretim faktörlerinin nasıl elde edileceği, nasıl bir araya getirileceği ve nasıl üretime sokulacağı üzerine yoğunlaşmıştır (Yavilioğlu, 2002:63).

Kalkınma felsefesi, ulus devlet anlayışına yeni iktisadi görevler yüklemiş, yeni kalkınma politikalarına önem veren devlet tipinin öne çıkmasına olanak sağlamıştır.

Kalkınma iktisadının öncülerinden olan A.Hirschman, W.A.Lewis, R.Nurkse, P.R. Rodan ve W.W.Rostow gibi isimler, yoksul ülkelerin azgelişmişlik sorununu bu ülkelerin kendi iç dinamiklerine bağlamış, piyasa ekseninde yürüyen ilişkilerin gelişmesini sağlayacak bazı düzenlemeler yapıldığında, diğer bir deyişle piyasalara müdahale edildiğinde, kalkınmayı engelleyen bu dinamiklerin etkisiz kılınabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Şimdi çeşitli kalkınma kuramlarının tanımlarına ve yoksullukla ilgili görüşlerine bakalım:

2.9.1 Ortodoks Kuramlar

Ortodoks kuramlar, gelişme süreçlerini iktisat biliminin sınırları içinde inceleyen ve ekonomik büyümeyi merkeze yerleştiren kuramlardır. Yoksullukla mücadele eden ülkelerin yoksulluktan kurtulmasını, ekonomik büyüme ile ifade edilen sermaye birikimi sürecine bağlamaktadırlar.

2.9.1.1 Büyük İtiş Kuramı (P. R. Rodan)

P. Rosenstein Rodan, II. Dünya Savaşı yıllarında savaş sonrasında oluşacak dünya ekonomisinin karşılaşacağı sorunları incelemiş ve bu doğrultuda Avrupa'nın kalkınmasına engel olan sorunları şöyle belirtmiştir (Rodan, 1966:51):

- Milli gelir seviyesindeki düşüklük talep yönünden de darlığı meydana getirmektedir.
- Nüfusun fazla olmasına ve toprakların genişliğine rağmen üretim yeterli seviyede değildir.
- Sermaye miktarı çok düşük seviyelerdedir.

Az gelişmiş ülkelerin yoksulluktan kurtuluşunun sanayileşmeleri ile mümkün olacağı savından hareket eden Rodan, bu sanayi dönüşümünün gerçekleşmesiyle dünya

ekonomisine de olumlu etkilerin yansıyacağını belirtmektedir. Bu dönüşüm, yoksul bölgelerin gelirini gelişmiş bölgelerinkinden daha hızlı bir oranda yükselterek dünyanın farklı bölgeleri arasındaki gelir dağılımını daha eşit hale getirecektir.

Rodan az gelişmiş ülkelerin kalkınabilmesinin iki yolunun olduğunu belirtmektedir. Birincisi emek fazlası bulunan geri kalmış bölgelerden, sermaye fazlası bulunan gelişmiş bölgelere emek göçü yoluyla bölgelerin kalkınmasıdır. İkincisi ise sermayenin geri kalmış bölgeye transfer edilmesidir (Rodan, 1966:50–51). İkinci yolun kullanılmasını daha uygun bulan Rodan, başarı için asgari bir yatırım miktarının gerekli ancak yeterli olmadığını söyleyerek bu sürecin kısaca “büyük itiş” olarak adlandırılabilceğini belirtmektedir. Büyük itiş kuramında kaynakların asgari bir miktarının birbirini tamamlayıcı yatırımlara yönlendirilmesi, kendini sürdüren büyüme sürecine girişte bir eşiğin aşılması anlamına gelmektedir.

2.9.1.2 Kapalı Çember Kuramları (R. Nurkse)

Kapalı çember kuramlarında yoksulluk kendini devamlı olarak yineleyen ve her defasında yine başlangıç noktasına dönen hareketlerin sonucu olarak tanımlanır. Her başlangıcın gelişmenin önündeki engeller nedeniyle dairesel bir yol izleyip tekrar aynı noktaya gelmesi, yoksulluktan kurtulmayı neredeyse imkânsız kılmaktadır.

Az gelişmişliği açıklamakta kullanılan kapalı çember kuramlarından en önemlisi Nurkse'nin kapalı çember kuramıdır. R. Nurkse, bir ekonominin geri kalmışlığını onun düşük gelir, düşük tasarruf, düşük yatırım ve tekrar düşük gelir seviyesine bağlayarak bu ülkenin bir kısır döngü içinde dengede olduğunu ileri sürmektedir. Başka bir ifadeyle bir ülke yoksul olduğu için yoksuldur (Nurkse, 1952:571).

Teoriye göre yoksulluk başlıca üç kısır çember yaratır. Birinci kısır çember tasarruf-yatırım ilişkisine aittir. Gelir seviyesinin düşük olması tasarrufların az olmasına, tasarrufların azlığı da yatırımların düşük olmasına yol açar. Yatırımların az olması da gelir artışının az olması demektir. İkinci kısır çember talep-yatırım ilişkisini vurgulamaktadır. Yoksul ülkelerde gelir seviyesinin düşüklüğü, toplam talebin sınırlı olması sonucunu doğurur. Dolayısıyla böyle bir ekonomide müteşebbisleri yatırıma

yönlendirecek herhangi bir etken yoktur. Yetersiz talep düşük yatırım seviyesini meydana getirerek ekonomideki gelir artışını sınırlandıracaktır. Son kısır döngü ise gelir-verimsizlik ilişkisine dikkat çekmektedir. Gelir seviyesi düşük olan ekonomilerde insanlar yeterince beslenemediğinden çalışma verimleri düşük olacaktır. Bunun sonucunda üretim yeterli oranda artmayacak ve ülke yine düşük gelir düzeyinde kalacaktır. Yoksulluğun kısır döngüsü teorisi tasarrufu gelirin, geliri de yatırımın bir fonksiyonu olarak ele almaktadır. Böyle bir varsayım doğrultusunda yabancı sermaye, dış borçlanma gibi dış kaynaklar, yoksulluğun kısır çemberini kırmak için olmazsa olmaz etkenler olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte yatırımlar aynı dönemde ve farklı sektörlere yapılmalıdır. Bu durumda piyasa bütünüyle genişleyeceğinden kısır döngüden kurtulmak mümkün olacaktır.

2.9.1.3 İkili Yapı Kuramları

Yoksullukla mücadele eden azgelişmiş ekonomilerde piyasa ekonomisinin etkin yapısını bozan ikili yapıdan bahsedilmektedir. İkili yapıdan kasıt birbirinden ve ekonomiden yalıtılmış durumda olan tarım ya da geleneksel kesim ile sanayi ya da modern kesimdir.

İkili yapı kuramlarına göre bu biçimdeki ikili yapı, yoksul ülkelerin gelişmesini engelleyen en önemli faktördür. Özellikle tarım kesiminin içe dönük ve kendi kendini idare etmesi, ekonominin genelinde ve bu kesimde yapılacak her türlü iyileştirmelere cevap alınamayacağını gösterir (İşgüden, 1995:144).

Gelişmişlik düzeyi ile işgücünün sektörlere göre dağılımı arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Gelişmişlik düzeyi arttıkça işgücü, tarım sektöründen sanayi ve hizmetler sektörüne doğru hareket edecektir. Ekonomik analizlerin sonucunda gelişmenin seyrinin sırasıyla tarım, imalat, sanayi ve hizmetler şeklinde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Gelişme düzeyi arttıkça imalat, sanayi ve hizmetler sektörleri, artan bir miktarda tarımsal işgücü talep edecektir. İşgücü talebinin artması, ücret düzeylerini de tarım dışı

sektörlerin lehine çevirerek daha fazla işgücü tarım sektöründen diğer sektörler geçmesini sağlayacaktır. Diğer bir ifadeyle kalkınma hızlandıkça işgücünün sektörel dağılımı tarım sektörünün aleyhine, tarım dışındaki sektörlerin ise lehine gelişecektir. Böylece bir yandan, tarım dışı kesimde üretim ve gelir artarken tasarruf imkânları da genişleyecek ve diğer yandan tasarruflar yeni sermaye oluşumunda kullanılarak yoksulluktan kurtulma süreci hızlanacaktır. Bu sürecin devamıyla birlikte tarım kesiminin ekonomideki ağırlığı yavaş yavaş azalacak ve ekonomiye tamamıyla kapitalist kesim egemen olacaktır.

2.9.1.4 Tarihsel Büyüme Aşamaları Kuramı (W. W. Rostow)

Tarihsel büyüme aşamaları teorileri, doğal düzen anlayışından geliştirilen ve toplumların siyasal, ekonomik ve toplumsal yapılarının temelde benzer olduklarından hareketle, az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerin ilerleme çizgilerini izleyerek kalkınabileceklerini iddia eden teorilerdir.

Rostow'un "İktisadi Gelişmenin Aşamaları" isimli çalışması, aşamalı kalkınma modellerinin en önemlisidir. Rostow bu çalışmasında yaptığı çözümlemede, her toplumun beş tarihi aşamadan geçerek kalkınmasını tamamlayacağını ileri sürmüştür (Rostow, 1966:45). Rostow'a göre gelişmenin aşamaları ve özellikleri şu şekildedir:

a) Geleneksel Toplum: Bu aşamada verimlilik çok düşük seviyededir ve toplumda bilgisizlik hakimdir. Toplumda tarım (geleneksel) kesim ağırlıktadır. Halk değişim için çaba sarf etmemektedir.

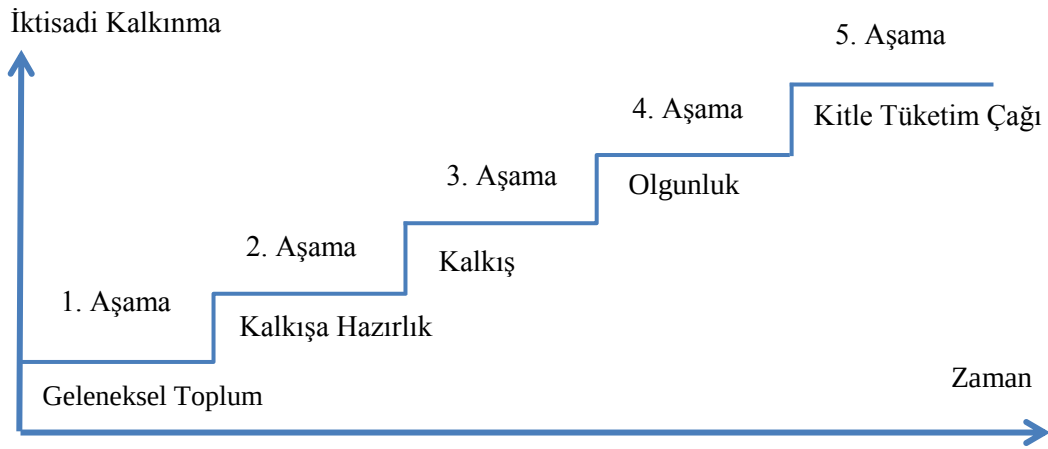
b) Kalkışa Hazırlık: Gelişmenin bu döneminde girişimciler ortaya çıkar. Girişimciler yenilik yapmaya ve üretimin riskini karşılamaya hazır durumdadırlar. Emek kalitesi yükselmiş, alt yapı tamamlanmak üzeredir. Tasarrufların artış hızı nüfus artışından yüksektir. Ekonomide tarımın önemi azalırken sanayi ve ticaret kesimleri gelişmeye başlamıştır.

c) Kalkış: Tüm geleneksel davranışların kırıldığı aşamadır. Milli gelirin % 10'undan fazlası yatırımlara yöneltilir. Ekonomiyi sürükleyecek endüstri kollarının değeri artmıştır.

d) Olgunluğa Geçiş: Yeni teknoloji tüm ülkeye yayıldığı evredir. Üretim miktarı bütün talebi karşılayacak seviyeye gelmiş durumdadır. İhracatta sanayi ürünlerinin payı yüksektir. Üretim zinciri tamamlanmıştır.

e) Kitle Tüketim Çağı: Bu aşamada kişilerin hangi ürünü alacakları konusunda seçim yapma olanakları yükselmiştir. Sosyal refah ve güvenlik ön plana geçmiştir. Temel ihtiyaçlar artık sorun yaratacak önemde değildir ve dayanıklı tüketim malları hızlı bir şekilde tüketilmektedir.

Şekil 4 Rostow'un Büyüme Aşamaları Teorisi

Kaynak: İktisadi Kalkınma, Anadolu Üniversitesi Yayınları

Bu sıralamada bugünün azgelişmiş yoksul ülkeleri, gelişmenin ilk aşamalarında. Rostow'a göre bu ülkeler de tüm toplumlar için geçerli olan aşamaları birer birer geçecekler ve yoksulluktan kurtularak bugünün gelişmiş toplumlarının yapısına ulaşacaklardır.

2.9.1.5 Dengesiz Büyüme Kuramları (A. O. Hirschman, P. Streeten)

Dengesiz kalkınma kuramları, piyasada ortaya çıkan dengesizlik durumunun, ekonomik ilerlemeyi durduracağı şeklindeki iddiaların doğru olmadığı görüşü üzerinde yoğunlaşmışlardır. Dengesiz kalkınma kuramcılarına göre belli şartlar içinde dengesizlik, gelişmeyi bozmaktan ziyade canlandırır, teşvik eder ve sektörlerde sıçramalara yol açarak ekonomiye dinamizm kazandırır. Dengesiz kalkınma kuramları bazı koşullar altında dengesiz iktisadi büyümenin, daha yüksek kalkınma hızına ulaşmak için gerekli olduğunu savunurlar. Ayrıca büyümeyi gerçekleştirmek için bazı durumlarda dengenin feda edilebileceğini belirtirler.

Dengesiz kalkınma kuramcılarının öncüsü A.O.Hirschman'dır. Hirschman'a göre geri kalmış ülkeler, dengeli kalkınma teorisyenlerinin öne sürdükleri gibi bütün sektörlerde eş zamanlı bir kalkınma hamlesini gerçekleştirecek ne yeterli sermaye miktarına, ne de yeterli piyasa genişliğine sahiptirler (Hirschman, 1958:50–62). Büyümeyi sağlamak ve yoksulluğu azaltmak, ancak seçilmiş sektörlerle yoğunlaşarak kaynakları buralara aktarmakla mümkün olabilir.

Bu dengesizlik sürecinde öne çıkarılması gereken sektörler, diğer endüstrilerdeki yatırımları teşvik edebilecek özellikte olmalıdır. Bu durumu Hirschman “ileri ve geri bağlantılar” tanımlamalarıyla açıklamaktadır. Bir endüstri için ileri bağlantı, bu endüstrinin ortaya koyduğu çıktıları kullanan yeni endüstrilerin oluşmasını sağladığı zaman söz konusu olmaktadır. Geri bağlantılar ise bir endüstrinin girdi olarak kullandığı ara malları üreten endüstrilerde yatırımları arttırıcı etkisi olduğunda ortaya çıkmaktadır.

Hirschman, az gelişmiş ve yoksul ülkelerin karşı karşıya bulundukları yükselişe geçme probleminin, belirli sektörler lehine yaratılacak dengesizliklerin sürükleyeceği dinamik bir süreçle aşılabileceğini ileri sürmektedir. Ancak böyle bir süreç, kaynakları sınırlı bir ülkeyi gelişme sürecine sokabilecektir.

Bir diğer dengesiz kalkınma kuramcısı Paul Streeten de, dengesiz kalkınmanın belli şartlar altında ilerlemeyi bozmaktan çok canlandırarak teşvik edeceğini söylemektedir. Streeten'e göre dengeyi sağlamak için gereğinden fazla ısrar etmek ve dengeye önem vermek, durgunluğu önlemekten ziyade ona sebep bile olabilecektir.

Streeten, yenilikçiliğin veya tamamlayıcı özellik taşıyan endüstrilerin kalkınmayı hızlandıracağını savunmaktadır.

2.9.2 Marksist Kuramlar

Marks ve takipçisi iktisatçıların çoğu kapitalist sistemin analizi ile ilgilenmemiş, onun yerine ikame edilmesi istenen sosyalist ekonominin nasıl işlemesi gerektiği sorunu üzerinde çalışmışlardır. Marksist iktisatta, ekonomik ve sosyal yaşamda eşitlik, adalet, paylaşım gibi kavramlara önem verilerek, toplumsal gelişmenin bu yönde gerçekleştiğini savunulmuş ve olayları bu değerler çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Eşitlik anlayışı, bölüşüm ilişkilerinin açıklanmasında en önemli yeri tutmaktadır.

Marksist iktisada göre yoksulluğu geçici önlemlerle gidermeye çalışmak, sorunu çözemeyecektir. Yoksulluğu gidermek için ekonomide var olan çelişkileri yok etmenin ve sömürü mekanizmalarını ortadan kaldırmanın gerekliliğini savunmaktadır. Piyasa mekanizmasının ortaya çıkardığı eşitsizliklerin ve toplumsal adaletsizliklerin üstesinden gelebilmek, gelir dağılımını daha adil bir hale getirmek ve yoksullara insanca yaşayabilecekleri bir ortam sağlamak için ekonomiye müdahale yapılması zorunluluğunu öne sürmektedir.

Marksist iktisat, yoksulluğun önüne geçilebilmesinin yoksullarla varlıklı kesimin, güçlülerle ezilenlerin arasındaki çatışmaların giderilebilmesi ve bu güç ilişkilerini olumlu yönde değiştirebilecek toplumsal mekanizmaların kurulması sonucunda mümkün olabileceğini söylemektedir. Marks gelir dağılımının adaletli bir şekilde yapılabilmesi için üretim araçlarının topluma ait olması gerektiğini savunmaktadır. Yoksullukta bozuk gelir dağılımının bir sonucu olduğundan gelirin dengeli dağıtıldığı bir toplumda yoksulluk oranı düşecektir. Bireysel ve toplumsal çıkarların uyum içinde seyretmesi için devlet gerektiğinde ekonomiye müdahale ederek toplumsal çıkarları gözetmelidir.

2.9.3 Bağımlılık Kuramları

Marksist düşünce ve Lenin'in emperyalizm teorisinin etkisiyle oluşan bağımlılık kuramlarına göre azgelişmişlik ve yoksulluk, kapitalist sistemin gelir dağılımında yol açtığı uçurumların sonucudur. Kapitalist yayılma, azgelişmiş ülkelerde kapitalist gelişmeye uygun koşulları yaratmaz. Tam tersine zengin kapitalist ülkelerin varlığını ve bu zenginliğini sürdürebilecek koşulları, yani azgelişmişliğin koşullarını oluşturur. Bu sistem azgelişmiş ülkelerin kendi kendilerine yetmelerini ve bağımsız olmalarını engeller (Aktan ve Vural, 2002b). Üçüncü Dünya Ülkeleri olarak adlandırılan bu toplumların azgelişmişliğini dışsal faktörlere dayandıran ve bunda gelişmiş ülkelerin payının olduğunu ileri süren bağımlılık kuramlarında üç ana düşünce akımı hakimdir.

Bunlardan birincisi, Marksist düşüncenin temsilcilerinden olan Neo-Sömürgeci Bağımlılık Okulu'dur. Bu okul mensupları, Üçüncü Dünya geri kalmışlığının oluşumunu ve devamını, zengin-yoksul ülke ilişkilerine dayanan, eşitsiz uluslararası kapitalist sistemin tarihsel gelişimine bağlamaktadır (Yavilioğlu, 2002:61).

Bağımlılık kuramlarından ikincisi olan Yanlış Paradigma Modeli'ne göre Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin yoksulluktan kurtulamamalarının nedeni, uluslararası yardım kuruluşları, çok uluslu şirketler ve uluslararası mali kurumların uzmanlarının yanlış ve önyargılı politikalarıdır. Bu uzmanlar tarafından geri kalmış ülkelere önerilen karmaşık kavramlar, teorik yapılar ve kalkınma modelleri, bu ülkelerin yapısına uygun değildir (Aktan ve Vural, 2002b).

Söz konusu modellerden sonuncusu olan İkili Kalkınma Teorisi'ne göre Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin yoksulluğu, çevre azgelişmiş ülkelerle, merkez gelişmiş ülkeler arasında geçmişte oluşan ve devam eden iktisadi ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Azgelişmiş ülkeler, zengin ülkeleri çevreleyen yoksul alanlardır. Kapitalizmin çevreye yayılması ile çevre ekonomilerin iç bütünlüğünü bozulmakta ve gelişmenin yolu tıkanmaktadır. Çevre ekonomileri, merkezden idare edilen ve şekillendirilen bir yapıya sahiptir.

Sonuç olarak bağımlılık kuramcıları, yoksulluğun az gelişmiş ülkelerin dışından kaynaklanan nedenlerden oluştuğunu kabul etmekte, emperyalist düzenin kasıtlı olarak yoksul ülkelerin kalkınmasını engellediğini ileri sürmektedirler.

2.9.4 Neoklasik İktisat

Neoklasik yaklaşımdaki iktisatçılar, sosyal refah programlarının ülke kalkınmasının önünde engel oluşturduğunu, devletin bu tür harcamalarının kaynak israfına yol açtığını savunmaktadır. M.Friedman'a göre devlet tarafından ekonomide alınan önlemler gelişmeye yardımcı değil, aksine engelleyici olmaktadır. Bundan dolayı dengeyi sağlayan görünmez elin gelişmedeki gücü, devletin gerilemedeki gücünden daha üstündür.

Yoksulların içinde bulundukları durumu kendilerinin oluşturduğunu savunan Neoklasik iktisatçılar, bu durumdan kurtulmalarının ve yoksulluktan çıkışlarının yine kendi çabaları ile olacağını savunmaktadırlar. Yoksulluğu önleyici devlet programları, yoksulluğu azaltmanın tersine arttırmakta, yoksullar elde ettikleri küçük parasal yardımlarla eski geçim düzeylerini sürdürmeye çalışmakta, kendilerini geliştirmeye yönelik herhangi bir faaliyette bulunmamaktadırlar.

Neoklasik iktisada göre normal düzeninde işleyen serbest piyasa yoksulluk sorununu çözecek en önemli mekanizmadır. Girişimci sınıfın büyümenin lokomotifi olarak desteklenmesi ve bu sınıfa yönelik sunulan teşvikler, yoksulluğun yok edilmesi için savunulan en önemli politikadır. Girişimci sınıfın desteklenmesi yolu ile sağlanacak ekonomik canlanma, beraberinde işsizlik ve yoksulluk sorununu çözme yolunda birçok iş olanağı sağlayacak, devlet yardımlarına olan bağılılığı da ortadan kaldıracaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 DÜNYADA ve TÜRKİYE'DE YOKSULLUK

3.1 DÜNYADA YOKSULLUĞUN PROFİLİ

Kalkınma Bakanlığı (DPT) tarafından hazırlanan 9. Kalkınma Planında yer alan veriler ışığında Dünya nüfusunun % 10'u, toplam mal ve hizmetlerin % 70'ini üreterek dünya gelirinin % 70'ini elde etmektedir ki, bu yaklaşık kişi başına yıllık ortalama 30,000 ABD Dolarına denk gelmektedir. Öte yandan 6 milyarı aşan dünya nüfusunun yaklaşık yarısı günlük 2 dolarlık yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu nüfusun yaklaşık beşte biri ise günlük 1 dolarlık sınırın altında yaşamlarını sürdürmek zorundadırlar. Zengin ülkelerde 100 çocuk içinde 1'den az oranda çocuk beş yaşına ulaşamazken, yoksul ülkelerde ise, 100 çocuk içinde 5'den fazla çocuk beş yaşına ulaşamamaktadır. Zengin ülkelerde beş yaş altı çocuk nüfusunun yüzde 5'i yetersiz beslenme ile karşı karşıyadır, fakir ülkelerde ise bu oran yüzde 50'lerdedir.

Dünyada yoksulluğun boyutları gelire dayalı ve gelir dışı göstergelere göre incelenmektedir.

3.1.1 Gelire Dayalı Göstergeler

Küresel bolluk (servet), küresel iletişim ve teknolojik kabiliyetler gibi insani koşullar son yüz yılda tarihin geri kalanına kıyasla karşılaştırılmayacak ölçüde ilerleme göstermesine rağmen, yoksulluk olanca hızıyla artmaya devam etmektedir. Ayrıca benzer şekilde, küresel düzeydeki bu kazanımların dağılımı da eşit olmaktan oldukça uzaktır. En zengin 20 ülkenin ortalama geliri, en fakir 20 ülkenin gelirinin yaklaşık 37 katı büyüklüğünde olmakla birlikte bu fark son yıllarda hızlı bir şekilde artmaktadır. Yoksulluğun çeşitli ülkelerde ulaştığı bu yüksek düzey, Dünya Bankası ve UNDP başta olmak üzere uluslararası kuruluşların yayımladığı verilerin yanı sıra, uluslararası

kuruluşların da desteğiyle birlikte yerel düzeyde yapılmış çalışmaların sonuçlarından da takip edilebilmektedir. (DPT, 2007:7).

Birleşmiş Milletler (BM) Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde ele alınan yoksulluk konulu raporda yer alan verilere göre gelişmiş ülkelerde yaşayan yoksul kişilerin sayısı küçümsenmeyecek düzeylerde iken yoksulluk genellikle gelişmekte olan ülkelerde büyük bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan yaklaşık 4,6 milyar insanın 800 milyonu; normal, sağlıklı ve faal bir yaşam sürmeye yetecek besin maddelerini temin edememektedir. Bu kişilerden 850 milyonunun okur-yazar olmadığı, 1 milyarının temiz sudan yoksun olarak hayatını sürdürdüğü, 2,4 milyarının ise temel sağlık hizmetlerinden faydalanamadığı belirtilmektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde her yıl, 5 yaşından küçük olan 11 milyona yakın çocuğun önlenebilir hastalıklar nedeniyle hayatını kaybettiği belirtilmektedir.

Tablo 1 Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyleri Bakımından Dünyanın En Yoksul ve En Zengin 10 Ülkesi

En Yoksul 10 Ülke	Kişi Başı GSMH	En Zengin 10 Ülke	Kişi Başı GSMH
Malavi	830	Norveç	58500
Togo	820	Singapur	46940
Mozambik	770	ABD	46870
Sierra Leone	750	İsviçre	46460
Orta Afrika Cum	730	Hong Kong	43960
Nijer	680	Avusturya	37680
Eritre	630	İrlanda	37350
Brundi	380	Danimarka	37280
Liberya	300	Kanada	36220
Kongo Dem. Cum.	290	Finlandiya	35660

Kaynak: World Bank, World Development Report 2010, s. 378-379

**Kişi Başına Düşen GSMH (\$), 2008 ,Satın Alma Gücü Paritesi İle*

Yoksulluğun boyutlarını çarpıcı bir şekilde gösteren bu rakamların ardından analize ülke bazında elde edilen istatistiki verilerle devam edilebilir. Tablo 1'de Dünya Bankası raporlarından alınan dünyadaki en yoksul ve en zengin 10 ülkesinin kişi başına düşen GSMH rakamları yer almaktadır.. Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere dünyanın en yoksul ülkelerinde kişi başına düşen GSMH 1000 doların altında kalmaktadır. Dünyanın

en yoksul 10 ülkesinin kendi aralarındaki kişi başına GSMH rakamlarına bakıldığında, yoksullukta ilk sırada yer alan Kongo Dem. Cumhuriyeti'nde kişi başına düşen GSMH 290 dolar, ikinci sırada yer alan Liberya'da 300 dolar ve 3. sırada yer alan Brundi' de 380 dolar seviyesindedir.

Dünyada kişi başına düşen GSMH rakamı en yüksek olan ülke 58500 dolar ile Norveç'tir. Dünyanın en yoksul ve en zengin ülkesi arasındaki kişi başına düşen GSMH rakamlarına bakıldığında arada 200 katlık bir fark olduğu dikkat çekmektedir (290 dolar ile Kongo Dem. Cum., 58500 dolar ile Norveç). En uç örnekler arasındaki fark dikkate alındığında yoksulluğun küresel boyutunun ciddiyeti rahatlıkla görülmektedir.

Tablo 2 Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyleri Bakımından Ülke Grupları, 2009

Ülkeler Grubu	Yıllık Kişi Başına Milli Gelir Toplamı (USD)
Düşük Gelirli Ülkeler	509
Orta Gelirli Ülkeler	3.397
-Alt Orta Gelirli Ülkeler	2.321
-Üst Orta Gelirli Ülkeler	7.502
Alt Orta Gelirli Ülkeler	2.968
Doğu Asya ve Pasifikler	3.163
Avrupa ve Merkezi Asya	6.793
Latin Amerika ve Karayipler	7.007
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	3.597
Güney Asya	1.107
Alt Sahra Afrika	1.125
Yüksek Gelirli Ülkeler	37.990
Euro Belgesi	38.872

Kaynak: World Bank, World Development Indicators, 2011

Tablo 2'de 2009 yılı için ülke grupları bazında kişi başına düşen milli gelirleri incelendiğinde; düşük gelirli ülkelerde kişi başına düşen gelir 509 dolar seviyesinde iken, bu rakam orta gelirli ülkelerde 3.397 dolar, yüksek gelirli ülkelerde ise 37.990 dolar seviyesindedir. Yüksek gelire sahip ülkelerin kişi başına düşen milli gelirleri, düşük gelirli ülkelerin milli gelirlerinin neredeyse 75 katı büyüklüğündedir. Kişi başına

düşen milli gelir açısından en zengin bölgenin Euro bölgesi, en yoksul bölgenin ise Güney Asya olduğu görülmektedir.

Bu rakamlar dünya üzerindeki bölgeler açısından incelendiğinde, en yüksek gelire sahip bölge 7.007 dolar ile Latin Amerika ve Karayipler olurken, bu bölgeyi sırasıyla Avrupa ve Merkezi Asya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika, Doğu Asya ve Pasifikler, Alt Sahra Afrika bölgelerinin takip ettiği görülmektedir. Alt ve Orta Gelirli Ülkeler arasında yer alan bölgelerden en yüksek milli gelire sahip bölgenin geliri, en düşük milli gelire sahip bölgenin gelirinin yaklaşık 6 katı kadardır.

3.1.2 Gelir Dışı Göstergeler

Dünya Bankası yoksulluğu daha çok parasal gelir açısından tanımlarken Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın konuları arasına giren yoksulluk, insani gelişme için zorunlu olan fırsatlardan (hayat boyu sağlık, yaratıcı bir hayat, ortalama bir hayat standardı, özgürlük, kendine güven, saygınlık) mahrum olma şeklinde tanımlanarak kavramın sadece parasal bir tanımla kısıtlanmaması gerektiği belirtilmektedir. Bu nedenle, bir ülkede milli gelir artışının yüksek oluşu o ülkenin gelişmiş bir ülke olarak adlandırılabilmesi için yeterli sayılmamaktadır.

Ekonomik anlamda gelişmişlik, iktisadi gelişmeden ziyade kalkınma kavramıyla özdeşleşen bir olgudur. Bu sebeple ülkelerin gelişmişlik düzeyleri hakkında analiz yaparken gelir düzeylerine göre oluşturulan endekslere ek olarak; okur-yazarlık, okullaşma oranları, ortalama yaşam süreleri, eğitim ve sağlık gibi beşeri göstergelerin de değerlendirmeye alındığı insani gelişmişlik ve insani yoksulluk endeksleri kullanılmaktadır (Okumuş, 2010:77).

Ekonomik açıdan kalkınmış olmalarına rağmen birçok ülkede sosyal alandaki sorunların çözülemediğinin görülmesi üzerine; ekonomik büyüme ve insani gelişme arasındaki ilişkinin daha iyi kurulması gereği ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1990 yılından itibaren yayımlanan İnsani Gelişme Raporlarında (İGR), gelirin yanında insani gelişmeyi ölçmeyi amaçlayan

gelir haricindeki göstergelerin de dikkate alındığı bir takım endeksler yayımlanmaya başlanmıştır. UNDP, gelir, eğitim, sağlık, istihdam, ücretler, cinsiyet farklılıkları, çevre kirliliği, temiz suya erişim gibi insani gelişmeyi ölçmeyi amaçlayan göstergeleri kullanmaktadır.

İGE hesaplamasında kullanılan eğitim, sağlık ve gelir bileşenleri bütün gelişme aşamalarında ön plana çıkan üç ana bileşen olarak dikkat çekmektedir. Söz konusu üç temel bileşen, uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmek, bilgi edinmek ve tatmin edici bir yaşam sürmeyi sağlayacak gelire ulaşmaktır (Demir, 2011:8).

3.2 YOKSULLUKLA MÜCADELE VE DÜNYADA YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARI

Yoksulluğun temelinde yatan unsurların çeşitliliği oranında yoksullukla mücadele yöntemlerinde de farklılıklar mevcuttur. Yoksullukla mücadele yöntemlerini sınıflandırırken uygulanan politikalar iki temel yaklaşım altında toplanmaktadır. Birincisi yoksullukla mücadeleyi doğrudan hedef alarak uygulanan politikalar, ikincisi ise yoksullukla dolaylı yoldan mücadeleyi öngören politikalar. Söz konusu politikalara ait açıklayıcı bilgiler aşağıda aktarılmaktadır:

3.2.1 Yoksullukla Mücadelede Dolaylı Yaklaşım

Dolaylı yaklaşım, büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi ile yoksullukla mücadele edilebileceği ve etkilerinin azaltılacağını öngörür. Bir ekonomide meydana gelen ekonomik büyüme sonucu yoksulluğun azalacağı konusunda genel bir görüş vardır. Ancak her türlü büyümenin yoksulluğu azaltmayacağını savunan görüşler de mevcuttur. Dolayısıyla bu konuda genel kabul görmüş bir durum söz konusu değildir.

Yoksullukla dolaylı mücadele yöntemi çerçevesinde ekonomik büyüme ya da kalkınma sonucu oluşan milli gelir artışı ile işsizlik azalacaktır. Özellikle emek faktörü gelirlerinin artması sonucunda yoksulluk düzeyi azaltılmış olacaktır. Ekonomik

büyümenin hane halkının gelirinde bir artış sağlamasının yanı sıra; eğitim, sağlık ve altyapı harcamaları ile de dolaylı yollardan yoksulluk düzeyinin azaltılmasına katkı sağlayacaktır (Gündoğan, 2008:49).

Bu yaklaşımda ayrıca ekonomik büyümenin yoksulluğun azaltılmasındaki etkilerine odaklanarak, bu süreçte gelir dağılımında görülebilecek değişiklikler de dikkate alınmaktadır. Yoksullukla ekonomik büyüme arasındaki ilişki uzun ve kısa dönem olarak değerlendirilebilir. Uzun dönemde, büyümenin yoksulluğun önemli nedenlerinden olan eğitim, sağlık gibi temel hizmetleri sunma kapasitesini artırması ve istihdam olanaklarını çoğaltacağı yönünde beklentiler vardır. Yine uzun dönemde ekonomik büyümenin gelir dağılımının düzenlenmesinde olumlu rolünün olacağı muhtemeldir. Kısa dönemde ise, hızlı büyüme ücret ve istihdam gibi emek piyasalarındaki gençler ve niteliksiz işçiler üzerinde olumlu etki oluşturmaktadır. Büyüme gerçekleşirken en önemli husus söz konusu büyümenin getirilerinin ne derece eşit bölüştüğü ve yoksullara ulaşabildiğidir. Ekonomik büyümenin hızının yanında, sektörler, bölgeler, kadın ve çocuklar gibi toplumun kesimleri arasında etkisinin eşit dağılımı da önem arz etmektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltacağı yerde artıran bir büyüme süreci, yoksulluğu azaltma konusunda sağladığı faydayı azaltacak belki de yoksulluğu artırıcı bir etki gösterecektir. Sonuç olarak büyüme her ne kadar yoksulluğu azaltmak için gerekli olmakla birlikte tek başına yeterli bir yöntem değildir (Şenses, 2006:222-226).

Ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltma üzerindeki etkisi büyümenin gerçekleştiği ülkenin yapısına göre de farklılık göstermektedir. Büyüme öncesinde mevcut üretim faktörlerinin eşitsiz dağıldığı ülkelerde sağlanacak bir büyüme, bu eşitsizlikleri daha ciddi oranlara taşıyarak yoksulluk üzerinde olumsuz etki oluşturmaları ve hatta yoksulluğu tetikleyerek derecesini arttırması kaçınılmazdır. (Gündoğan, 2008). Buradan büyümenin, gelir dağılımının görece eşit olduğu ülkelere yoksulluk oranında önemli düşüşlere yol açacağı, aksine gelir dağılımının bozuk olduğu ülkelere, nüfusun da kontrolsüz bir şekilde arttığı durumlarda, yoksulluğun, büyümeye karşın, düşmekten ziyade daha da artacağı sonucuna varılabilir. Büyüme, gelir dağılımı ve yoksulluk ilişkisi üzerine gerçekleştirilen çalışmaların, büyümenin yoksulluğun azaltılması için gerekli ancak tek başına yeterli olmadığı sonucunda birleştikleri görülmektedir.

3.2.2 Yoksullukla Mücadelede Doğrudan Yaklaşım

Yoksullukla mücadelede ikinci bir yaklaşım olarak karşımıza doğrudan mücadele çıkmaktadır. Bu yaklaşımda, yoksulluk sorununun dolaysız çözümüne yönelik politika ve politikalara uygun programların hayata geçirilmesi söz konusudur. Doğrudan yaklaşımda devlet elindeki; vergi, sosyal güvenlik, sosyal yardım ve eğitim politikaları gibi temel araçlarla gelirin dağılımına etkili bir şekilde müdahale etmektedir. Bu araçların yanı sıra, devletin öncülüğünde özel olarak hazırlanan yoksullukla mücadele programları da bu yaklaşım kapsamında kullanılan temel enstrümanlar arasında yerini almaktadır.

Yoksullukla mücadelede uygulanabilecek doğrudan önlemler arasında; yoksulların kullandığı mal ve hizmet fiyatlarına sübvansiyonların verilmesi, asgari ücret uygulamasında düzenlemelerin yapılması, istihdamı arttırmaya yönelik yürütülen çeşitli projeler, yoksullara yönelik kredi programları ve çeşitli çocuklara yönelik eğitim ve beslenme programları ön plana çıkmaktadır (Şenses, 2003:328).

Dolaysız yoksullukla mücadele programlarının etkin bir şekilde uygulanması ve yoksulluğun azaltılmasında başarılı olabilmesi için bazı koşulların sağlanması gereklidir. Yoksullukla mücadele kamuoyu tarafından benimsenmeli ve uygulanacak program ve politikaların toplumda yaygın olarak desteklenmelidir. Ayrıca bu program ve politikaların hedeflediği kitlenin iyi belirlenebilmesidir. Son olarak söz konusu uygulamalar şeffaf olmalı ve gereksiz bürokratik süreçlerden arındırılmalıdır.

Doğrudan yaklaşım; beslenme, sağlık, eğitim, barınma gibi temel ihtiyaçlar en başta olmak üzere yoksul kişilerin yaşam koşullarını ilgilendiren konulara yönelik olarak devletin uygulamaya koyduğu somut program ve politikalar vasıtasıyla, yoksul kesimlere sağladığı transfer harcamalarını içermektedir. Yoksul insanların harcama imkânları sınırlı olduğundan özgürlükleri azalmakta ve toplumda sosyal dışlanmışlıkla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu nedenle söz konusu kesime normal piyasa koşulları içerisinde sağlanamayan imkânların, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bağış ve

transfer ödemeleri ile sağlanması gerekmektedir (Fleurbaey, 2007:142; Sengupta, 2007:324).

Yoksullukla doğrudan mücadele yaklaşımı genel olarak; radikal reform, kamu harcamaları ve yoksullukla mücadele programları gibi alt başlıklar kapsamında incelenmektedir.

Yoksullukla etkin ve başarılı bir mücadele yürütülebilmesi için hem dolaylı hem de dolaysız yaklaşımın bir arada yürütülmesi gereklidir. Söz konusu mücadelede her iki yaklaşım da kendi açılarından önemli katkılar sağlamaktadır. Dolayısıyla yoksullukla mücadele sürecinde dolaylı ve doğrudan yaklaşım birbirine alternatif değil tamamlayıcı yaklaşımlar olarak görülmelidir. Bir taraftan ekonomik büyüme sağlanıp gelir düzeyi arttırılıp yüksek istihdam imkânları geliştirilirken, diğer taraftan da doğrudan yoksul kesime yönelik politika ve programlar aracılığıyla yoksulluğa karşı etkin bir mücadele yürütülmelidir. Yoksullukla kalıcı ve sürdürülebilir bir başarı sağlanması her iki yaklaşımın da bir arada tamamlayıcı bir şekilde yürütülmesine bağlıdır.

Günümüzde dünya genelinde yoksulluk oranlarının oldukça yüksek seviyelerde olması, yoksullukla mücadele politikalarını zorunlu kılmaktadır. Yoksullukla mücadelede etkin rol oynayan kurumsal yapıları devlet kurumları, sivil toplum örgütleri ve uluslararası kuruluşlar olarak saymak mümkündür. Yoksullukla mücadelede önemli olan ise bu yapıların birbiriyle uyum içinde çalışmalarınıdır.

Gün geçtikçe artan yoksulluk sorunu; küresel ısınma, mali istikrarsızlık, göçler, salgın hastalıklar gibi bütünleyici sorunlarla birlikte gündemi meşgul etmektedir. Bu sorunlar, yayıldıkları alanın genişliği dikkate alındığında tek bir ülkenin kurum ve kuruluşlarının üstesinden gelemeyeceği sorunlardır. Bu kapsamda yoksulluğu azaltmak adına koyulacak önlemler ve uygulanabilecek politikalar aşağıda sıralanmaktadır (Seyidoğlu, 2006:421):

Asgari Ücret Yasaları: Hemen hemen tüm ülkelerde yoksulluğu önlemek için alınan önlemlerden biri olan asgari ücret uygulamaları hükümete ekstra bir yük getirmeden, çalışan yoksul kesimin gelirlerini desteklemektedir.

Kamunun Doğrudan Gelir Desteği: Bu program ile gelir elde etme gücüne sahip olmayan, çok düşük gelir elde eden veya bakmakla yükümlü olduğu çocukları olan kimselere yardım etmek amaçlanmaktadır. Genel bütçeden finanse edilen bu destekler birden fazla şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Mesela, yoksul ailelere doğrudan para yardımları olabileceği gibi, gıda maddesi yardımları, bedava sağlık hizmetleri sağlanması veya yoksul ailelerin çocuklarına burs verilmesi yoluyla da gerçekleştirilebilir.

Vergi Politikaları: Artan oranlı gelir vergisi düzenlemeleri, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri giderici rol oynamaktadır. Yüksek gelir kazananlardan yüksek, düşük gelir kazananlardan düşük miktarda vergi alınmasıyla gelirler arasındaki uçurumun açılması engellenmiş olmaktadır. Diğer bir politika ise miras ve intikal vergileri uygulamalarıdır. Miras yoluyla geçen mallardan alınan yüksek oranlı vergiler, servetin miras yoluyla kolay bir şekilde el değiştirmesinin oluşturacağı kalıcı gelir eşitsizliklerini bir nebze de olsa önlemektedir.

Sosyal Güvenlik Sistemleri: Sosyal güvenlik programları emeklilik, maluliyet, geçici işsizlik gibi nedenlerle kişilerin gelirlerinde ortaya çıkan düşüşleri kısmen karşılama, çalışanlara emeklilere ücretsiz sağlık hizmeti sağlamak gibi amaçlarla oluşturulan programlardır.

Bunun yanında çoğu sanayileşmiş ülkede devletin sağladığı işsizlik sigortası programları mevcuttur. İşverenlerin ödediğı vergilerle finanse edilen bu programlar aracılığıyla, işsiz kalan sigortalıya belirli sürelerle ve çalışırken aldığı ücretin belirli oranları kadar ödeme yapılmaktadır.

Ekonomik Kalkınma ve Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele: Kalkınma ülkede yoksulluğun giderilmesinde önemli derecede etkili olan faktördür. Kalkınmanın ivme kazanması ile işsizlik azalacak, ücret gelirleri artış gösterecek ve sonuçta yoksullukta bir azalış gözlemlenecektir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda gelir dağılımı eşitsizliğinin ana nedenleri olarak kayıt dışı ekonomi, yolsuzluk ve rüşvetçilik, gibi piyasa bozuklukları yer almaktadır. Ülkede gelir dağılımında adalet sağlanması için her türlü

kayıt dışı ekonomik uygulamanın ve kara para adı verilen yasa dışı kazançların önüne geçilmesi gerekmektedir.

Yoksullukla mücadele programları, kıtlık problemiyle karşı karşıya olan ülkelere direkt gıda yardım programları, yoksulların işgücü piyasasındaki durumlarını iyileştirmeye yönelik projeler, kırsalda istihdam ve verimliliğin artırılmasına yönelik projeler, mesleki eğitim ve kredi olanaklarının yoksullara sağlanmasına yönelik projeler, yoksul kişilerin projelerini uygulamaya geçirmek için verilen destek kredilerinden oluşmaktadır.

3.3 YOKSULLUKLA MÜCADELEDE EDEN ULUSLARARASI KURULUŞLAR

Yoksullukla mücadele konusunda ulusal ölçekte faaliyet gösteren devletler ve sivil toplum örgütlerinin yanı sıra uluslararası arenada faaliyet gerçekleştiren teşkilatların varlığı kaçınılmazdır. Uluslararası ölçekte yoksullukla mücadele konusunda çalışan resmi teşkilatlar arasında; Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Asya Kalkınma Bankası, Afrika Kalkınma Bankası, Uluslararası Çalışma Örgütü, IMF gibi kuruluşları sayabiliriz. Bu kuruluşlardan Asya ve Afrika kalkınma bankaları kendi kıtaları ölçeğinde yoksulluğun azaltılması yönünde çalışmalar yaparken diğer kurum ve kuruluşlar dünya genelinde yoksulluk ile mücadele etmektedir.

Dünya Bankası: Dünya Bankası, daha çok sivil toplum kuruluşları aracılığı ile hem küresel hem bölgesel hem de ülke ölçeklerinde hizmet vermektedir. Söz konusu kuruluşlar, yardımların ulaştırıldığı ülkelerdeki yerel organizasyonlar, din temelli organizasyonlar, yereldeki yardımsever vatandaşlar ve vakıflardan oluşmaktadır. Dünya Bankasının politikaları doğrultusunda bu sivil toplum organizasyonlarına yardımlar gerçekleştirilmektedir. Dünya Bankası, daha çok kalkınma için düşük maliyetli, maliyetsiz veya karşılıksız kredi (hibe) veren bir kuruluştur. Bu destekleri Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (International Bank for Reconstruction and

Development (IBRD)) ve Uluslararası Kalkınma Örgütü (International Development Association (IDA)) aracılığı ile sürdürmektedir. Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, orta gelir seviyesindeki ve düşük kredi notuna sahip fakir ülkelere odaklanırken; Uluslararası Kalkınma Örgütü, IBRD'ye oranla daha yoksul durumdaki dünya ülkelerine yönelmektedir. Dünya Bankası bu kurumlar aracılığı ile sağladığı düşük faizli kredi, faizsiz kredi ve hibeler ile bu ülkelerdeki eğitim, sağlık, altyapı, ulaşım gibi hizmetlerin finansmanına katkıda bulunarak yoksullukla mücadele etmeyi çabalamaktadır. (Şenses, 2001:259).

Birleşmiş Milletler: Birleşmiş Milletler, yoksulluk ile mücadeleyi birden fazla platformda gerçekleştirmektedir. Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF) bu platformların önde gelenlerindendir. Dünya Gıda Programı, yoksulluk ve açlığa direkt olarak yardımlar ile cevap verebilen bir program olarak dikkat çekmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ise, ulusal düzeyde üretken varlıklara ve ekonomik fırsatlara ulaşılması noktasında destek sunmak, fakirlik programlarını ulusal düzeyde ekonomik programlara taşımak, ticaret reformu ile küresel ticarete destek vererek ülkelerin kalkınmasına öncelik etmek üzere çalışmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu, yerelde hükümetler, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve diğer birleşmiş milletler birimleri ile koordineli olarak çalışarak çocukların yaşam şartlarını iyileştirmeyi, temel haklara erişebilmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

Öte yandan, yoksulluk gündeminin oluşmasında belirleyici bir rol oynayan uluslararası kuruluşların bu yöndeki somut çabalarının ve sağladıkları parasal desteklerin, yoksulluğun ulaştığı boyutlar karşısında son derece yetersiz kaldığı ve daha da önemlisi, yoksulluğun azaltılması söylemlerinin, en üst düzeye ulaştığı son yıllarda, dış yardımların gerek nicelik, gerek nitelik olarak bu amaçla tutarlı olmak bir yana, aksine ağırlıkla sanayileşmiş ülkelerin siyasal çıkarları tarafından güdüldüğü kuşkusunu arttıran bir gelişme göstermesi, küresel ekonomik krizler sonrasında,

gelişmekte olan ülkelerin bozulan makroekonomik dengelerini sağlamak amacıyla uluslararası finans kuruluşları tarafından uygulanan istikrar ve uyum programlarının bir takım mali kısıtlamalar getirerek, getirilen bu kısıtlamalar sonucunda bu kuruluşlara karşı toplumda büyük tepkilerin ortaya çıktığı da görülmektedir (Şenses, 2001:260).

Kuruluşların yoksullukla mücadele konusunda tek başlarına yetersiz kaldıkları ve yoksulluğun azaltılmasında kayda değer bir başarı sağlanabilmesi için farklı yöntemlerin ulusal ve uluslararası düzlemlerle birlikte uygulamaya konduğu çok yönlü bir yaklaşımın gerekli olduğu söylenebilir.

3.4 TÜRKİYE’DE YOKSULLUĞUN PROFİLİ

Türkiye’de yoksulluğun boyutlarını gelire dayalı ve gelir dışı faktörlere dayalı göstergeler açısından incelemek gerekmektedir.

3.4.1 Yoksulluk İstatistikleri Doğrultusunda Analiz

Türkiye’de yoksulluğun boyutlarının ve yoksulluk profilinin değerlendirilerek daha önceki bölümlerde tanımlanmış olan yoksulluk ölçütlerine göre ifade edilebilmesi için gerekli olan istatistiksel veriler; Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan çeşitli çalışmalardan sağlanmaktadır.

Türkiye’deki yoksulluk olgusuna ilişkin en güncel veriler TÜİK tarafından 2011 yılında hazırlanan “Yoksulluk Çalışması” sonuçlarından elde edilebilir. Çalışmada farklı yoksulluk ölçütlerinden yararlanılmaktadır. Ele alınan yoksulluk sınırı yöntemlerine göre bu kriterlerden ilki gıda (açlık) yoksulluğu kavramıdır. Buna göre son olarak 2009 yılında ölçülen değere göre Türkiye geneli için gıda yoksulluğu oranı %0,48’dir. Bu oran yaklaşık 339.000 kişinin açlık sınırının altında olduğunu göstermektedir. Yine 2009 yılına kadar hesaplanan gıda ve gıda dışı yoksulluk kriterine göre ise Türkiye’deki yoksul kişi sayısı 12 milyon 750 bin civarındadır. Bu sayı toplam nüfusun %18,08’ine denk gelmektedir. Bu oran kentlerde, %8.86, kırsalda ise % 38.69 olarak belirlenmiştir. Bir önceki yıl gıda yoksulluğu ve gıda ve gıda dışı yoksulluk

oranları sırasıyla % 0,54 ve % 17,11'dir. 2009 yılında 2008 yılına göre gıda harcamalarını içeren açlık sınırının altında yaşayan insan sayısının toplam nüfusa oranında azalış gözlemlenirken, gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşayan insan sayısında artış gözlemlenmiştir.

Tablo 3 Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları, 2002-2012
Türkiye (Kır, Kent)

	Fert Yoksulluk Oranı (%)										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
TÜRKİYE											
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48			
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08			
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	0,20	0,01	0,02	0,01							
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79	2,27
Harcama esası göreli yoksulluk	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12			
KENT											
Gıda yoksulluğu (açlık)	0,92	0,74	0,62	0,64	0,04	0,07	0,25	0,06			
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86			
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	0,03	0,01	0,01								
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı	2,37	1,54	1,23	0,97	0,24	0,09	0,19	0,04	0,04	0,02	0,02
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı	24,62	18,31	13,51	10,05	6,13	4,40	3,07	0,96	0,97	0,94	0,60
Harcama esası göreli yoksulluk	11,33	11,26	8,34	9,89	6,97	8,38	8,01	6,59			
KIR											
Gıda yoksulluğu (açlık)	2,01	2,15	2,36	1,24	1,91	1,41	1,18	1,42			
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,80	34,62	38,69			
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	0,46	0,01	0,02	0,04							
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63	0,57	0,42	0,14
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı	38,82	32,18	32,62	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92	9,61	6,83	5,88
Harcama esası göreli yoksulluk	19,86	22,08	23,48	26,35	27,06	29,16	31,00	34,20			

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, 2013

Tablo incelendiğinde, gıda ve gıda dışı yoksulluk oranlarının kırsal ve kentsel alanlardaki farklılıklar dikkat çekmektedir. Yine 2009 yılı itibariyle, sadece gıda harcamalarını içeren yoksul fert oranı kentlerde % 0.06 iken, kırsal alanlarda bu oran

%1,42, gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksul fert oranı kentlerde %8.86 iken kırsal alanlarda bu oranın %38.69'a çıkması, gelirin iki alanda ne derecede farklı dağıldığının göstergesidir. Kırsal alanda yaşayanlarda bir önceki yıla göre % 34,62 olan yoksulluk oranı 2009 yılına gelindiğinde % 38,69'a yükselmiştir. Kentsel alanlarda yaşayanların yoksulluk oranı ise % 9,38'den % 8,86'ya gerilemiştir. Çalışma sonuçları göstermektedir ki; Türkiye'de kırsal yerlerde yaşayanların yoksulluk riski kentsel yerlerde yaşayanlara oranla daha yüksektir.

Türkiye'de 2005 yılına kadar on binde bir gibi düşük oranlarda ölçülen satın alma gücü paritesine göre kişi başına 1 doların altında kalan fert sayısı 2006 yılı itibariyle bulunmamaktadır. Bununla beraber karşın satın alma gücü paritesine göre kişi başı günlük 2,15 dolar olarak tanımlanan yoksulluk sınırı altında bulunan fert oranında da yıllar itibariyle azalma trendi olduğu görülmektedir. 2,15 dolar altında bulunan fert oranı 2011 yılında % 0,14 iken, bu oran kentsel yerlerde % 0.02, kırsal yerlerde ise % 0.42'dir. Yine yoksulluk sınırı 4,3 dolar olduğunda yoksul fert oranının Türkiye, kent, kır ayrımında 2002-2011 yılları arasında süregelen bir azalış eğiliminde olduğu gözlenmektedir. 2002 yılında Türkiye geneli için %30,30 olan oran 2011 yılına geldiğimizde %2,79'a kadar gerilemiştir. Aynı yıllar arasında kentsel alanda %24,62'den %0,94'e düşen oran kırsal alanda da %38,82'den %6,83'e kadar gerilemiştir.

Tablo 4 Türkiye'de Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları 2005-2009

	2005	2006	2007	2008	2009
1-2	8,25	10,66	8,84	9,57	10,64
3-4	9,36	8,49	8,30	8,48	9,65
5-6	22,77	17,76	21,2	21,54	22,20
7+	45,99	42,98	41,32	38,20	40,05

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışması, 2009

Çalışma sonuçlarından çıkarılabilecek yargılardan biri de hane halkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riskinin de arttığıdır. Örneğin, 2009 yılında hane halkı büyüklüğü 3

veya 4 kişi olan hanelerde bulunan fertlerin yoksulluk oranı %9,65 iken, 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanelerde fertlerin yoksulluk oranı % 40,05 olarak hesaplanmıştır. Bu da 7 kişi ve fazlasından oluşan hanelerin 3-4 kişiden oluşan hanelere göre 4 kat daha fazla yoksulluk riski taşıdığını göstermektedir.

Tablo 5 Hanehalkı Türlerine Göre Yoksulluk Oranı 2005-2009

	2005	2006	2007	2008	2009
Çocuklu Çekirdek Aileler	18,99	17,41	16,05	15,42	15,98
Çocuksuz Çekirdek Aileler	8,55	10,14	7,92	8,76	9,86
Ataerkil veya Geniş Aile	27,31	20,24	23,92	21,79	24,48
Tek Yetişkinli Aile	15,78	19,77	16,15	22,46	19,29

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışması, 2009

Tablo 5’te hane halkı türlerine göre yoksulluk oranları incelendiğinde, yıllar itibariyle en yüksek yoksulluğun ataerkil ve geniş aileler arasında yaşandığı, en düşük yoksulluğun ise çocuksuz çekirdek ailelerde görüldüğü tespit edilmiştir. 2009 verilerine göre hane halkı türüne göre çocuklu çekirdek ailelerdeki fertlerin yoksulluk oranı % 15,98 olurken, çocuksuz çekirdek ailelerdeki fertlerde bu oran % 9,86 olarak belirtilmiştir. Ataerkil veya geniş aileler sınıflandırmasında ise fertler için yoksulluk oranı % 24,48’e çıkmaktadır.

2009 yılına bakıldığında; tek yetişkinden oluşan aile, diğer aile türü dışındaki ailelerin yoksulluk oranlarının bir önceki yıla kıyasla yükseldiği görülmektedir. Çocuksuz ekirdek ailelerdeki fert sayısının çocuklu çekirdek aileye göre az olmasından dolayı yoksulluk oranlarının daha düşük olduğu sonucuna varılabilir. Türkiye’de yoksulluk yaş ve hane halkının kompozisyonuyla yakın ilişki içerisindedir. Çocuksuz ya da sadece bir tane çocuğu olan hane halklarının yoksulluk oranları ortalamanın altında iken, çok çocuklu ailelerin yoksulluk oranı ortalamanın üzerindedir. Yoksulluk, aileye eklenen her hane halkı bireyiyle birlikte düzenli bir şekilde artış göstermektedir. Büyük

hane halklarının daha küçük hane halklarına oranla daha yoksul olmasının nedeni ise eklenen hane halkı fertlerinin yoksulluk oranı daha yüksek olan çocuklar olmasıdır. Ek çocuk sayısının etkisi kadar belirgin olmasa da, hane halklarında yaşlıların bulunmasıyla hane halkı yoksulluğu arasında da bir ilişki söz konusudur, Hane halkında fazladan iki ya da daha fazla yaşlının olması yoksulluk riskini artırmaktadır. Yoksulluğun yaşla ilişkisi dikkate alındığında aktif yaştaki yetişkinler ortalama olarak çocuklara oranla daha az yoksuldur, yaşlılar ise yetişkinlere oranla daha yoksul olarak nitelendirilirler ama çocuklar kadar yoksul değildir sonuca ulaşılabilir (İbrişim, 2008:53).

Tablo 6 Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumuna ve Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları, Türkiye (2002-2009)

İşteki durum ve sektör	Fert yoksulluk oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İstihdamdaki fertler	25,08	26,12	23,33	18,96	15,81	14,21	14,82	15,37
İşteki durum								
Ücretli, maaşlı	13,64	15,28	10,35	6,57	6,00	5,82	5,93	6,05
Yevmiyeli	45,01	43,09	37,52	32,12	28,63	26,71	28,56	26,86
İşveren	8,99	8,84	6,94	4,80	3,75	3,15	1,87	2,33
Kendi hesabına	29,91	32,38	30,48	26,22	22,06	22,89	24,10	22,49
Ücretsiz aile işçisi	35,33	38,51	38,73	34,52	31,98	28,58	32,03	29,58
Sektör								
Tarım	36,42	39,89	40,88	37,24	33,86	32,05	37,97	33,01
Sanayi	20,99	21,34	15,64	9,85	10,12	9,70	9,71	9,63
Hizmet	25,82	16,76	12,36	8,68	7,23	7,35	6,82	7,16

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, 2013

Çalışan yoksullar işteki durumları itibariyle incelendiğinde, 2009 yılında Türkiye genelinde yoksulluk oranının en yüksek olduğu kesimlerin sırasıyla; ücretsiz aile işçileri (%29.58), yevmiyeli çalışanlar (%26.86), ve kendi hesabına çalışanlardan (%22.49) oluştuğu görülmektedir. Yoksulluk oranının en düşük olduğu kesim olarak işverenler dikkat çekmektedir. (%2.33). Aile işletmelerinde ücretsiz çalışanların, aile reisinin vereceği harçlıklara bağımlı olduklarından düzenli ve yüksek bir gelire sahip olmamalarının yanında, herhangi bir sosyal güvenlik sistemine de dâhil olmamaları nedeniyle işsiz kalma riskleri ve dolayısıyla yoksullukla karşı karşıya olma ihtimalleri oldukça yüksektir. Yoksulluğun en yaygın olduğu çalışan kesimlerden bir diğeri de

yevmiyeli çalışanlardır. Bir işverene bağımlı olarak düzenli ve sürekli olmadan, işin niteliğine göre göre mevsimlik ya da geçici olarak veya iş buldukça çalışanları ifade eden yevmiyelilerin 2009 yılı itibariyle %26.86'sı yoksuldur. 2002 yılında %45,02 olan yoksulluk oranı yıllar itibariyle önemli derecede azalış göstererek bu seviyelere inmiştir.

Hane halkı fertlerinin yoksulluk oranları sektörler itibariyle değerlendirildiğinde, yoksulluk riskinin en fazla olduğu sektörün açık ara tarım sektörü olduğu görülmektedir. Tarım sektörünü sanayi ve hizmetler sektörleri takip etmektedir. 2009 yılı itibariyle fert yoksulluk oranları; tarım sektöründe %33.01, sanayi sektöründe % 9.63, hizmetler sektöründe %7.16 olarak gerçekleşmiştir. Her üç sektörde de yıllar itibariyle dalgalanmalar meydana gelmiş olmakla birlikte özellikle sanayi ve hizmetler sektörlerinde 2002-2009 yılları arasında ciddi oranda düşüşler yaşanmıştır. Tarım sektörü söz konusu yıllar itibariyle %30'lu civarlarda istikrarlı bir yoksulluk oranı izlemiştir. Tarım sektöründeki bu yüksek oranın, yukarıda da bahsedildiği gibi ülkemizde en büyük çalışan yoksul gruplarından birini oluşturan yevmiyeli çalışanların tarım sektöründe yoğun olarak yer almasından kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 7 Hane halkı Fertlerinin Ekonomik Faaliyet Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, Türkiye (2002-2009)

Ekonomik Faaliyet Durumu	Fert yoksulluk oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
15 ve daha yukarı yaştaki fertler	23,94	24,52	22,22	17,68	14,80	14,86	14,39	15,27
İstihdamdaki fertler	25,08	26,12	23,33	18,96	15,81	14,21	14,82	15,37
İş arayanlar	32,44	30,97	27,37	26,19	20,05	26,01	17,78	19,51
Ekonomik olarak aktif olmayanlar	22,15	22,82	20,95	15,92	13,60	14,74	13,73	14,68
15 yaşından küçük fertler	34,55	37,04	34,02	27,71	25,23	25,55	24,43	25,77
Toplam	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, 2013

Ekonomik faaliyet durumuna göre yoksulluk oranları incelendiğinde, 2009 yılında istihdam edilen fertlerin yoksulluk oranı %15,37 iken, ekonomik olarak aktif olmayan fertlerin yoksulluk oranı % 14,68 ve iş arayan fertlerin yoksulluk oranı % 19,51 olarak hesaplanmıştır. 15 ve daha yukarı yaştaki fertler için yoksulluk oranı %15,27 iken 15 yaşından küçük fertler için bu oran %25,77'dir.

Tablo 8 Hanehalkı Fertlerinin Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, Türkiye (2005-2009)

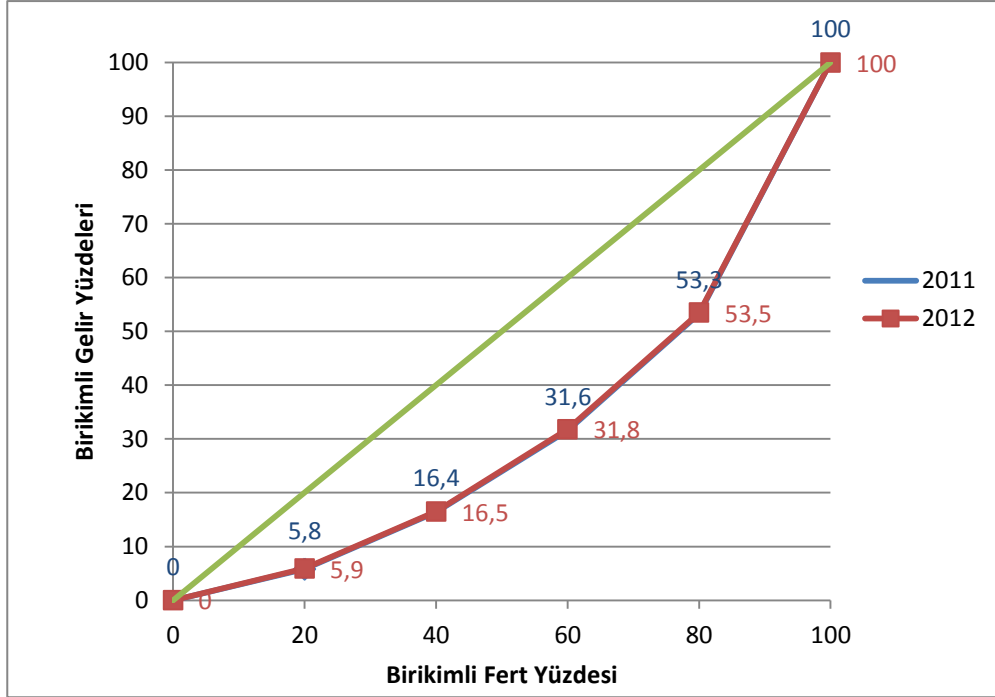
Eğitim Durumu	2005	2006	2007	2008	2009
6 yaşından küçük fertler	27,71	24,78	24,52	22,53	24,04
Okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyen	31,53	28,10	28,98	30,50	29,84
İlkokul	17,13	14,19	14,24	13,44	15,34
İlköğretim	22,42	18,06	19,19	17,20	17,77
Ortaokul ve orta dengi meslek	8,37	8,07	9,16	8,34	9,76
Lise ve lise dengi meslek	6,79	5,20	5,88	5,64	5,34
Yüksekokul, fakülte ve üstü	0,79	1,01	0,81	0,71	0,71
Türkiye	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08

Kaynak: TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, 2013

Eğitim durumu da yoksulluğu en iyi şekilde açıklayan verilerden biridir. Eğitim seviyesi yükseldikçe yoksulluk riski de ters yönde azalış göstermektedir. 2009 yılında okur-yazar olmayan veya bir okul bitirmeyenlerde yoksulluk oranı % 29,84 olurken, ilkokul mezunlarında bu oran % 15,34, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında % 5,34, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde % 0,71 olmuştur. İlköğretime başlamamış olan 6 yaşından küçük çocukların yoksulluk riski de % 24,04 olarak belirtilmektedir. Burada dikkat çeken bir diğer nokta eğitim seviyelerinin büyük bölümünde kadınların yoksulluk risklerinin erkeklere göre daha düşük oluşudur. Bir diğer husus, ilköğretim mezunlarının ilkokul mezunlarına kıyasla daha yüksek yoksulluk oranında oluşudur. Bu durum eğitim sisteminin yapısında meydana gelen değişiklikler (zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması gibi) doğrultusunda ilköğretim mezunlarının ilkokul mezunu olarak nitelendirilen kişilere oranla daha genç yaşlarda olmaları ile açıklanabilir. Türkiye’de eğitim durumuna göre en yüksek yoksulluk oranları; altı yaşından küçük fertlerin, okuryazar olamayan ve ya okuryazar olup bir okul bitiremeyenlerin, ilkokul ve ilköğretim mezunlarının oluşturdukları gruplarda karşımıza çıkmaktadır. 2002-2009 yılları rakamları karşılaştırıldığında yoksulluk oranlarının 2009 yılında ciddi bir azalış içinde olduğu söylenebilir.

3.4.2 Gelir Dağılımı Göstergeleri Doğrultusunda Analiz

Şekil 5 Lorenz Eğrisi, Türkiye (2011-2012)

Kaynak: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2012

Şekilde 2011-2012 yıllarına ait gelir dağılımı bilgileri doğrultusunda Türkiye için Lorenz eğrileri yer almaktadır. 2012 yılına geldiğimizde bir önceki yıla göre Lorenz eğrisinde çok önemli bir sapma olmadığı görülmektedir. Bu durum aşağıda bahsedilen Gini katsayısında da önemli bir değişim olmadığını göstermektedir.

Tablo 9 Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar İtibariyle Yıllık Hanehalkı Kullanılabilir Gelirin Dağılımı, Gini Katsayısı

Yıllar	En Yoksul %20	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	En Zengin %20	Gini Katsayısı
2002	5,3	9,8	14,0	20,08	50,1	0,44
2003	6,0	10,3	14,5	20,9	48,3	0,42
2004	6,0	10,7	15,2	21,9	46,2	0,40
2005	6,1	11,1	15,8	22,6	44,4	0,38
2006	5,8	10,5	15,2	22,1	46,5	0,40
2007	6,4	10,9	15,4	21,8	45,5	0,38
2008	6,4	10,9	15,4	22,0	45,3	0,38
2009	6,2	10,7	15,3	21,9	46,0	0,39
2010	6,5	11,1	15,6	21,9	44,9	0,38
2011	6,5	11,0	15,5	21,9	45,2	0,38
2012	6,5	11,0	15,6	22,0	45,0	0,38

Kaynak: TÜİK, *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*

Yoksulluk profilini belirlemede faydalanılacak veriler arasında yüzdelik dilimlere göre gelir dağılımı ve Gini Katsayısı da yer almaktadır. Tablo'da yıllar itibariyle gelir dağılımından alınan pay ve Gini katsayısı verileri yer almaktadır. En yoksul % 20 ve En Zengin %20'nin gelirden aldığı payları incelediğimizde 1963 yılında % 4,5 ve %57,5 olan bu oranlar 1994 yılına gelindiğinde %4,86 ve %54,88 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılından itibaren ise en yoksul %20'nin aldığı pay düzenli bir şekilde artış gösterirken, en zengin %20'nin aldığı pay tersine hareket göstermiştir.

Gini katsayılarını değerlendirdiğimizde yıllar itibariyle azalış gösteren değerler bize Türkiye'deki gelir dağılımı adaletsizliklerindeki azalış trendini göstermektedir. 1963 yılı itibariyle 0,55 olarak ölçülen katsayı 2010 yılına geldiğimizde 0,38 gibi bir değerle karşımıza çıkmaktadır.

Özetle, yukarıda yer alan tablolar ve yapılan analizlerden yola çıktığımızda Türkiye için bir yoksulluk profili oluşturulmak istediğimizde özellikle şu grupların öne çıktığını söyleyebiliriz.

- Ücretsiz aile işçileri, yevmiyeli çalışanlar ve kendi hesabına çalışanlar,
- İstihdam usullerinin yoksulluğu doğurmada yaygın olduğu tarım işlerinde çalışanlar,
- Çocuklar ve yaşlılar
- Ataerkil ve kalabalık ailelerde yaşayanlar,
- Hiçbir güvencesi bulunmayan kayıt dışı sektörde çalışanlar
- Kırsal yerlerde yaşamını sürdürenler,
- Eğitim ve nitelik düzeyi düşük olanlar

3.4.3 İnsani Gelişme Açısından Türkiye

Önceki bölümlerde hesaplanma yönteminden ayrıntılı olarak bahsettiğimiz İnsani Gelişme Endeksi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı(UNDP) tarafından her yıl yayımlanmaktadır. İnsani Gelişme Endeksi, ülkeleri İGE değerlerine göre çok yüksek insani gelişmiş, yüksek insani gelişmiş, orta insani gelişmiş ve düşük insani gelişmeye sahip ülkeler olmak üzere 4 gruba ayırmaktadır. 2013 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nda Türkiye 2012 yılı endeks değerine göre 90.sıradaki yeri ile ikinci grup olan yüksek insani gelişme grubunun sondan beşinci sırasında yer almaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu İGE değeri 0,722 endeksin en başında yer alan Norveç'in 0,955'lik endeks değerinin oldukça altındadır. A.B.D., Japonya ve Avrupa Birliği'nin (Bulgaristan ve Romanya hariç) bütün üyeleri çok yüksek insani gelişmeye sahip ülkeler grubundadırlar. Türkiye'nin gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında sıralamada daha aşağıda olmasının nedeni; bu ülkeler oranla yüksek çocuk ölümleri oranı, düşük eğitim seviyesi, düşük kişi başı GSMH ve düşük ortalama yaşam beklentisi değerlerine sahip olmasıdır.

Tablo 10 2000-2012 Dönemi Türkiye'nin İGE Gelişimi ve Sıralaması

İGE	Türkiye Puanı	Türkiye Sıralaması
2000	0.732	85
2001	0.735	82
2002	0.742	85
2003	0.734	96
2004	0.751	88
2005	0.750	94
2006	0.757	92
2007/2008	0.806	79
2009	0.674	82
2010	0.679	83
2011	0.699	92
2012	0.722	90

Kaynak: UNDP International Human Development Indicators, 2010

Tablodan anlaşılabacağı üzere, Türkiye 2000 İnsani Gelişme Raporunda 85. sırada iken, 2001'de 82, 2002'de 85. sıralarda yer alarak, 2003'de 96. sıraya düşmüştür. Bu sert düşüş, İGR 2003'ün 2001 yılı verileri kullanılarak hazırlanmış olması ve yaşanan 2001 finansal krizinin etkilerinin göstergeler üzerindeki olumsuz etkisini göstermektedir. Türkiye, her ne kadar 2004'te hızlı bir toparlanma göstererek 88. sıraya yükselse de, bu yükselme süreklilik göstermeyerek, 2005 ve 2006 yıllarında 0.750 ve 0.757 endeks değerleri ile 94 ve 92. sırada yer almıştır. Türkiye'nin 2007-2008 İnsani Gelişme Raporundaki sıralaması görece bir iyileşme ile 0.806 endeks değeri ile 79. sıraya yükselmiştir (UNDP, 2007-2008). 2010 yılı için Türkiye'nin İGE değeri 0,679 olup, bu değer ile Türkiye yüksek insani gelişme kategorisine yükselmiştir. Söz konusu İGE değeri ile Türkiye 169 ülke içerisinde 83. sırada yer almaktadır.

Tablo 11 İGR’de Türkiye için İGE Hesaplamasında Kullanılan Verilerin Yıllar İtibarıyla Gelişimi

Yıllar	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)	Beklenen Okullaşma Yılı	Ortalama Okullaşma Yılı	Kişi Başına GSMH (SGP ABD\$)
1980	56.5	7.4	2.9	5.872
1990	63.1	8.8	4.5	7.960
2000	69.5	10.6	5.5	9.675
2005	72.1	11.7	6.1	11.320
2006	72.5	12.1	6.1	11.941
2007	72.8	12.4	6.2	12.348
2008	73.2	12.3	6.3	12.259
2009	73.5	12.9	6.4	11.499
2010	73.7	12.9	6.5	12.440
2011	74.0	12.9	6.5	13.344
2012	74.2	12.9	6.5	13.710

Kaynak: UNDP International Human Development Indicators,

1980-2010 yılları arasında Türkiye’nin doğumdaki beklenen yaşam süresi yaklaşık 12 yıl, okullaşmanın ortalama yılı yaklaşık 4 yıl ve beklenen okullaşma yılı ise yaklaşık 5 yıl artmıştır. GSMH ise %112 oranında artış göstermiştir.

Tablo 12 2010 İGR’de Türkiye’nin İGE Bileşenlerine Göre Sıralaması (169 ülke içinde)

Sıralama Kriteri	Sıra No
Doğumda Beklenen Ortalama Yaşam Süresine Göre	84
Ortalama Okullaşma Yılına Göre	112
Beklenen Okullaşma Yılına Göre	96
Kişi Başına GSMH’ye Göre	57
İGE’ye Göre	83

Kaynak: UNDP International Human Development Indicators,

Tablo 13’e göre ülkeler doğumda yaşam beklentisi verisine göre sıralamaya sokulduğunda Türkiye 72,2 yıl ile 169 ülke arasında 84. sıraya yerleşmektedir. Doğumda yaşam beklentisine göre yapılan sıralamada ilk sırada Japonya en son sırada ise Afganistan yer almaktadır. Ortalama okullaşma yılına göre yapılan sıralamada

Türkiye 6,5 yıl ile 169 ülke arasında 112. sırada yer almaktadır. Bu göstergeye göre yapılan sıralamada 12,6 yıl ile Norveç birinci sırada, 1,2 yıl ile de Mozambik en son sırada yer almaktadır. Beklenen okullaşma yılına göre yapılan sıralamada Türkiye 11,8 yıl ile 169 ülke arasında 96. sıradadır. Beklenen okullaşma yılına göre yapılan sıralamanın ilk sırasında 20,5 yıl ile Avustralya; son sırasında ise 4,3 yıl ile Nijerya yer almaktadır. Kişi başı GSMH bakımından yapılan sıralamada Türkiye 13 359 dolar ile 169 ülke arasında 57. sırada yer almaktadır. Bu göstergeye göre yapılan sıralamada ilk sırada Katar Cumhuriyeti, son sırada ise Zimbabve yer almaktadır (Demir, 2011:17-18).

Tablo 13 2010 Yılı İçin Seçilmiş Ülke ve Bölgeler Bazında İGE Göstergeleri

Bölgeler	İGE	Doğumda Beklenen Ortalama Ömür	Ortalama Okullaşma Yılı	Beklenen Okullaşma Yılı	Kişi başına GSMH SGP(\$)
Arap Ülkeleri	0,588	69,1	5,7	10,8	7.861
Doğu Asya ve Pasifik	0,643	72,6	7,2	11,5	6.403
Avrupa ve Orta Asya	0,702	69,5	9,2	13,6	11.462
Latin Amerika ve Karayipler	0,704	74,0	7,9	13,7	10.644
Güney Asya	0,516	65,1	4,6	10,0	3.417
Alt Sahra Afrikası	0,389	52,7	4,5	9,0	2.050
OECD	0,879	80,3	11,4	15,9	37.077
Dünya	0,624	69,3	7,4	12,3	10.631
Türkiye	0,679	72,2	6,5	11,8	13.359

Kaynak: UNDP International Human Development Indicators,2010

2010 yılı İGE değerleri üzerinden oluşan tabloda ülke gruplarına ait veriler karşılaştırılmaktadır. İnsani Gelişme Endeks değeri bakımından Avrupa ve Orta Asya, Latin Amerika ve Karayipler ve OECD ortalamasının gerisinde yer almaktadır. Bunun yanı sıra, OECD ortalaması dışındaki diğer bölge ortalamalarına göre gelir göstergesi bakımından daha iyi durumdadır. Doğumda beklenen ortalama ömür göstergesi bakımından da Türkiye, Avrupa ve Orta Asya ülkelerinin ortalamasından daha iyi, yüksek insani gelişmişlik seviyesine sahip ülkelerin ortalamasına ise çok yakındır.

Türkiye'nin İGE bileşenlerine göre sıralamasında ortalama okullaşma yılı ve beklenen okullaşma yılına göre sıralamaları karşılaştırma yapılan ülke sınıflamalarına göre daha geridedir. Türkiye'nin ortalama okullaşma yılı süresi, Doğu Asya ve Pasifik, Latin Amerika ve Karayipler, Avrupa ve Orta Asya, OECD ve dünya ortalamalarının

gerisinde kalmaktadır. Aynı durum, Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinin dışında beklenen okullaşma yılı verisi için de geçerlidir. (Demir, 2011:19).

Türkiye, 2010 yılında yüksek insani gelişmişlik kategorisinde olmasına rağmen, gelir dışı göstergeler bakımından bu kategorideki ülkelerin ortalamasının gerisinde olup, yalnızca gelir bakımından bu grubun ortalamasının üzerindedir. Türkiye'nin bölge ortalamalarına göre en geride olduğu göstergeler, eğitime ilişkin göstergelerdir.

3.4.4 Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Türkiye

Binyıl Kalkınma Hedefleri, Birleşmiş Milletler tarafından Eylül 2000 zirvesinde 191 ülke tarafından imzalanan “Binyıl Deklerasyonu” eylem ve amaçlardan oluşturulan hedeflerdir. Birleşmiş Milletlerin gelişme ve yoksullukla mücadeledeki temel eksenini belirleyen Binyıl Kalkınma Hedefleri Binyıl Kalkınma Hedefleri 2015 yılına kadar ulaşılması planlanan 8 amaç ve 21 adet ölçülebilir hedeften oluşmaktadır. Söz konusu hedeflere ulaşmada göstergelerin takip edilmesi, veri elde edilmesi ve değerlendirilmesi konularında UNDP öncülüğünde Dünya Bankası, UNESCO, ILO, FAO, UNICEF, WHO gibi uluslararası kuruluşlar görev yapmaktadır.

Binyıl Kalkınma Hedeflerine ilişkin amaç ve hedefler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 14 Binyıl Kalkınma Hedeflerine İlişkin Amaç ve Hedefler

Amaç 1:	Aşırı yoksulluk ve açlığı yok etmek -Günlük geliri 1 doların altında olan nüfusu yarı yarıya azaltmak -Kadınlar ve gençler de dahil herkes için insan onuruna yaraşan iş imkanları yaratmak ve tam ve verimli istihdama ulaşmak. -1994-2015 yılları arasında açlıkla karşı karşıya olan nüfusun oranını yarıya indirmek.
Amaç 2:	Evrensel ilkokul eğitimi sağlamak -2015 yılına kadar dünyanın her yerindeki kız ve erkek çocuklarının ilköğretim hakkından eksiksiz biçimde yararlanması
Amaç 3:	Kadınların cinsiyet konumunu güçlendirmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirmek -Tercihen 2005 yılına kadar ilk ve orta öğretimdeki 2015 yılına kadar ise her türlü cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak
Amaç 4:	Çocuk ölümlerini azaltmak -1990-2015 yılları arasında 5 yaşın altındaki çocuk ölümlerini üçte iki oranında azaltmak
Amaç 5:	Anne sağlığını iyileştirmek -1990 ve 2015 yılları arasında gebelik, doğum ve loğusalık sırasında meydana gelen

	anne ölümlerinin azaltılması. -2015 yılına kadar, üreme sağlığında evrensel erişimin sağlanması HIV/AIDS Sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele etmek
Amaç 6:	-2015 yılında HIV/ AIDS yayılımını durdurmuş olmak ve geriletmeye başlatmak -2010 yılına kadar HIV/ AIDS için gerekli olan tedaviye ihtiyaç duyanların tedaviye erişiminin sağlanması Çevresel sürdürülebilirliği garanti etmek
Amaç 7:	-Sürdürülebilir kalkınma ilkelerini ülke politikaları ve programları ile bütünleştirmek ve çevresel kaynakların yok oluşunu tersine çevirmek -2010 yılına kadar biyoçeşitlilik kaybını azaltmak -2015 yılına kadar güvenli içme suyuna ve temel atık sistemine erişimi olmayan nüfusun oranının yarı yarıya azaltılması -2020 yılına kadar gecekonduda yaşayan en az 100 milyon kişinin yaşamlarında belirgin bir iyileşmenin sağlanması Kalkınma İçin Küresel Ortaklıklar Geliştirmek
Amaç 8:	- Açık, kurallara Bağlı, tahmin edilebilir, ayrımcılık içermeyen ticaret ve finans sistemleri geliştirmek - En az gelişmiş ülkelerin özel ihtiyaçlarına yönelmek - Denize kıyısı olmayan ülkelerin ve kalkınmakta olan küçük ada ülkelerinin özel ihtiyaçlarını ele almak -Borçları uzun vadede sürdürülebilir hale getirmek için ulusal ve uluslararası önlemler almak ve kalkınmakta olan ülkelerin borç problemleri ile kapsamlı şekilde ilgilenmek. -Kalkınmakta olan ülkelerin önemli ilaçlara makul fiyatlarla ulaşması için ilaç şirketleri ile işbirliği yapmak -Başta bilgi ve iletişim teknolojileri olmak üzere yeni teknolojilerin özel sektörle işbirliği içinde yaygınlaştırılması

Binyıl Kalkınma Hedeflerine 2015 yılı itibarı ile Türkiye’de ulaşılp ulaşılamayacağını izlemek üzere Birleşmiş Milletler ve Mülga Devlet Planlama Teşkilatı (Kalkınma Bakanlığı) ortak çalışmalar yürütmektedir. Yıllık bazda “Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporları” yayımlamaktadırlar.

2010 yılında yayımlanan en son rapor doğrultusunda yoksulluk ile mücadelede hedefler ve doğrudan göstergelerinin gerçekleşme durumları aşağıdaki gibidir:

Amaç 1: Kronik Açlığı ve Aşırı Yoksulluğu Ortadan Kaldırmak:

Hedef 1. A: 1994-2015 Yılları arasında günlük geliri 1 doların altında olan nüfusu yarıya indirmek

Gösterge: 1. 1: Günlük geliri 1 doların (SGP) altında olan nüfusun oranı

1994 yılında kişi başına günlük geliri 1 doların altında olan kişilerin oranı (mutlak yoksulluk oranı) %1,1 iken, TÜİK verilerine göre 2006 yılı itibarı ile sıfırlanmış durumdadır. Bu veri, Türkiye’de Birleşmiş Milletlerin tanımına göre mutlak

yoksulluğun bulunmadığı sonucunu çıkartmaktadır. Fakat TÜİK2in hesaplamalarına göre belirlediği açlık ve yoksulluk oranları 2009 yılı itibarı ile sırasıyla %0,48 ve %18,08 arak dikkat çekmektedir. 2011 yılı itibariyle günlük geliri 2,15 doların altındaki nüfusun oranı %0,14 ve günlük geliri 4,3 doların altındaki nüfusun oranı ise %2,79 seviyesindedir.

Gösterge 1. 2: Yoksulluk Açığı Oranı

Yoksulluk açığının yüksek değerde olması hane halkının yoksulluk sınırına yakın olduğunu, tersi durum ise yoksulluk sınırından uzaklaşıldığı anlamına gelmektedir. 1994'te yoksulluk açığı oranı 1,54 gibi yüksek bir değerde iken 2008 yılı itibariyle 0,21 olarak gerçekleşmiştir.

Söz konusu değerler yoksulların yüksek oranda gıda yoksulluk sınırına yakın olduklarını ve yapılacak en küçük bir gelir transferiyle yoksulluktan kurtulabileceklerini de göstermektedir.

Gösterge 1. 3: En Yoksul Yüzde 20'lik Nüfusun Tüketimden Aldığı Pay

Nüfusun toplam tüketimden aldığı payın %20'lik dilimlerine göre tasnifinde en düşük %20'lik dilimin aldığı pay 1994 yılında %8,5 iken bu rakam 2008 yılına gelindiğinde %9,1'e yükselmiştir. Aynı yıllar itibariyle en yüksek %20'lik dilimin toplam tüketimden aldığı pay ise %40,5'den %36,7 ye gerilemiş olmasına rağmen en düşük %20'lik dilimin dört katı büyüklüğündedir. Aynı dönem için Gini Katsayısı 1994 yılında 0,49'dan 2008 yılında 0,41'e gerilemiştir.

Hedef 1. C: 1990 ile 2015 yılları arasında açlıkla karşı karşıya olan nüfusun oranını yarıya indirmek.

Gösterge 1. 8: Beş Yaş Altındaki Çocuklar Arasında Düşük ağırlıklı Çocuk Oranı

Beş yaşın altındaki düşük ağırlıklı çocukların oranı 1998'de yüzde 8,3, 2003'te yüzde 3,9 ve 2008'de yüzde 2,8 olarak hesaplanmıştır. Düşük ağırlıklı çocukların oranındaki bu düşüşe paralel olarak kırsal ve kentteki farklılıklarda da azalma

görülmektedir. 2008 yılında kırsal alanda bu oran 4,8 iken kentsel alanda 2,1 seviyesindedir.

Gösterge 1. 9: Asgari Besin Enerjisi Tüketimini Karşılayamayan Nüfusun Oranı

Gıda yoksulluğu olarak da algılanan bu gösterge toplam nüfus içinde yetersiz beslenmenin yaygınlığını ölçmek için kullanılan önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. TÜİK'in 2008 Yılı Hanehalkı Bütçe Anketi'nin verileri doğrultusunda 1994'te nüfusun yüzde 2,9'unun asgari gıda maliyetini karşılayamazken 2009 yılına gelindiğinde yoksulluk oranının yüzde 0,48 olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'nin, Binyıl Kalkınma Hedeflerini gerçekleştirmedeki performansı; mutlak yoksulluk, açlık ve gelir dağılımı konularında olumlu olarak değerlendirilebilir.

3.5 TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARI

Gelişmiş veya gelişmekte olsun bütün ülkelerin karşı karşıya olduğu gibi yoksulluk, Türkiye için de üstesinden gelinmesi gereken bir sorun durumundadır. Gelir dağılımındaki bozukluklar ile gün yüzüne çıkan bu durum, ekonomik anlamdaki olumsuz etkilerinin yanında önemli bir sosyal sorunda oluşturmaktadır. Türkiye'de en yüksek gelir seviyelerinde bulunan toplumun küçük bir bölümünün milli gelirin yarısına yakınına sahip olması sosyo-ekonomik açıdan sorunun büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda yoksullukla mücadele kavramı dünya genelinde olduğu gibi Türkiye için de büyük önem arz etmektedir.

3.5.1 Düünden Bugüne Yoksullukla Mücadele

Dünyada yoksulluk alanında oldukça geniş çaplı çalışmalar olmasına rağmen, Türkiye'de 1990'lı yıllara gelinene kadar yoksulluk sorununu ne resmi olarak ne de bilimsel olarak dile getirilmemiştir. Bu durum, yoksulluğun ve eşitsizliğin kayda

alınmaması, Türkiye'nin geçmişte içinde bulunduğu toplumsal ve politik durumun göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde belirtildiği gibi yoksullukla mücadele salt ekonomik unsurlarla açıklanamayacak karmaşık bir yapıya sahiptir. Siyasal yapı içerisinde yer alan siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları ile bu kuruluşların birbirleri ile olan ilişkisi gibi birçok unsuru içinde barındırmaktadır (Şenses, 2001: 217).

Türkiye'de Anayasa'nın ilgili maddeleri doğrultusunda devletin önemli görevleri arasında yoksul kimselerin yaşam standartlarını artırmak da yer almaktadır. Ancak buradaki dikkat edilmesi gereken bir husus da, bu görevlerin yoksullara sadece mali yardım yapmak ile sınırlı olmamasıdır. Yoksul kimselere sağlanacak mali yardımların yanı sıra onları üretim sürecine dâhil edecek olan bilgi, beceri kazandırma faaliyetlerine de önem verilmelidir.

1990'larda yoksulluğa ve eşitsizliğe olan ilgi bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de artmıştır. Daha önce sadece şeklen var olan ancak uygulama aşamasında varlığını hissettiremeyen konumdan çıkarılan yoksulluk algısı her geçen gün gündemde kendine yer edinmiştir. Türkiye'de yoksullukla mücadelede çeşitli istihdam politikaları, para politikaları, teşvik ve destek programları uygulanmış olup halen bu amaçla çeşitli program ve politikalar sürdürülmektedir. Bu politika ve programların yanı sıra yoksulluğu azaltmaya yönelik olarak uygulanan başka politikalar da bulunmaktadır. İşsizlik sigortası, sosyal yardımlaşma ve dayanışma fonu, mikro kredi programı bu uygulamalara örnek olarak verilebilir.

3.5.2 Yoksullukla Mücadelede Kurumsal Yapılar

Türkiye'de yoksullukla mücadelede kurumsal yapıyı; Resmi Kurumlar, Sivil Toplum Örgütleri ve Uluslararası Kuruluşlar oluşturmaktadır.

3.5.2.1 Resmi Kurum ve Kuruluşlar

Türkiye'de yoksullukla mücadelede eden resmi kurum ve kuruluşlar arasında; Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK), Vakıflar Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM), Belediyeler ve diğer kuruluşlar sayılmaktadır.

Sağlık Bakanlığı, tedavi giderlerini karşılamakta yetersiz olan vatandaşlara sunduğu **yeşil kart** hizmetiyle bedava sağlık hizmeti sunmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı, aile bütçesinde eğitim giderlerini hafifletmek amacıyla, öğrencilerin eğitim masraflarının karşılanması, Kredi ve Yurtlar Kurumu aracılığıyla öğrenci ve araştırma bursları sağlanması gibi faaliyetleriyle yoksulluğun azaltılmasında önemli görevler üstlenerek yoksullukla mücadele açısından önemli katkılar sağlamaktadır.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) tarafından, sokakta yaşayan çocuklara yönelik hizmetler ile korunmaya muhtaç çocuklara yönelik kurumsal bakım, evlat edindirme, ekonomik ya da sosyal yoksunluk içinde bulunan bakıma muhtaç yaşlı ve özürllülere kuruluşlarda veya kendi ikametgâhlarında bakım gibi hizmetler sunulmaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü de yoksullukla mücadele açısından önemli kurumlardan biridir. Annesi ya da babası olmayan muhtaç çocuklar ile % 40 ve üzeri engelli olan muhtaçlara; sosyal güvencesi olmayan, herhangi bir gelir veya aylığı bulunmayan yoksullara muhtaç aylığı bağlamakta ve maddi durumu yeterli olmayan ilk ve ortaöğretim öğrencilerine burs sağlamaktadır. Vakıf ayrıca, yoksullara yiyecek dağıtmak amacıyla aşevi hizmeti de sunmaktadır.

Yoksullukla mücadele açısından Türkiye’de önemli uygulamalardan biri de “Yoksulluk içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici önlemler alarak, gelir dağılımının iyileştirilmesine katkı sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek” amacıyla, Mayıs 1986'da TBMM'de kabul edilen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonudur (SYDTF).

T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından yapılan tanıma göre sosyal yardım; Adaletli bir gelir dağılımının sağlanmasına katkıda bulunmak, yoksullukla mücadele kapsamında kaynakları etkin bir biçimde kullanarak temel ihtiyaçlarını karşılamaktan yoksun kişileri desteklemekten ibaret faaliyetlerin tamamıdır. Bunları gerçekleştirme yolunda üretim ve istihdama yönelik projeler sürekli kılınarak vatandaşların toplumsal hayata entegre olmalarını sağlarken Müdürlük; kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, vatandaşlar ve diğer paydaşlar ile uyum içerisinde çalışarak sosyal yardımların etkin bir biçimde dağıtılmasını sağlar ve bu doğrultuda sosyal yardım politikaları geliştirir.

3.5.2.2 Sivil Toplum Örgütleri

Sivil toplum kuruluşları, modern toplumlarda belirli hedefler doğrultusunda belirlenen görevleri üstlenerek, belirli konularda halkı aydınlatmak ya da yönlendirmek için gönüllülük esasıyla hareket eden kuruluşlardır.

Yoksullukla mücadele kriterleri açısından değerlendirildiğinde, yoksulluğu azaltmaya çalışan bir sosyal kuruluştaki bazı şartlar aranmaktadır:

- Yürütülen faaliyetler kapsamında hedef kitle olarak yoksulların belirlenmesi ve söz konusu yoksul kesimin özellikle sosyo-ekonomik boyutlarda korunması ve desteklenmesi.
- Yoksulluğu tanımlarken ve yardıma muhtaç grupların tespitinde objektif kıstasların uygulanması.
- Yardıma muhtaç kategorisinin başında gelen yoksul grupların (özürlü, yaşlı, hasta) farklı ihtiyaçlarına göre ayni veya nakdi yardım ve hizmetlerin yapılması.
- Maddi yardımların yanında yoksulların farklı ihtiyaçlarına yönelik olarak; istihdam sağlayıcı mesleki eğitim programları, temel sağlık hizmetlerine yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi.

- Yoksullukla mücadeledeki sosyal politikaların bölgesel olmaktan ziyade yurt çapında dengeli bir şekilde düzenlenmesi gibi faaliyetleri gerçekleştirmesi beklenmektedir.

3.6 YOKSULLUKLA MÜCADELEDE MİKRO FİNANSMAN

UYGULAMALARI

3.6.1 Mikro Finansman Modeli ve Mikro Kredi Uygulamaları

Mikro finansman ya da başka bir deyişle mikro kredi uygulaması son yıllarda ortaya çıkan yeni bir kavramdır. Literatürde yeni bir kavram olmasına rağmen mikro kredi uygulamaları yoksullukla mücadelede her geçen gün yaygınlaşan bir politika olarak dikkat çekmektedir. Yoksullukla mücadelede yaygın olarak kullanılmaya başlanan mikro finansmanın çeşitli tanımlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

CGAP'ye göre; mikro finansman sosyal hedef ve hizmetlerle, bankacılık hizmetlerini bir araya getiren uzmanlaşmış bir alandır. Bir diğer tanımlamaya göre de mikro kredi; düşük de olsa düzenli bir gelire sahip bireylerin dönemsel olarak geri ödemeleri üzerine yapılandırılmış bir kredi sistemidir. Bir üçüncü tanımlama ise şöyledir: Düşük gelirli girişimcilere küçük miktarlarda fon sağlamak mikro finansman olarak tanımlanmaktadır. OECD'ye göre; mikro finansman gelişmekte olan ülkelerde düşük gelirli kesimin iş sahibi olması için kredi ve/veya teknik yardımda bulunarak, ülkelerin gelişimlerini ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasına hizmet eden finansal faaliyetlerdir. Bir başka tanımlama da Grameen Trust (Grameen Vakfı) tarafından mikro finansman sektörüne ilişkin olarak yapılmıştır. Bu tanımlamaya göre; mikro finansman faaliyetlerini yerine getiren, kar amaçlı veya kar amacı gütmeyen profesyonel kuruluşlardan oluşan sektör mikro finansman sektörü olarak tanımlanmaktadır. Benzer şekilde, World Bank tarafından tasarruf ve kredi hizmetleri dahil olmak üzere finansal hizmetlerin yoksullara ulaştırılması mikro finansman olarak tanımlanmaktadır. (Okumuş, 2010:141)

Mikro kredi uygulamaları ile güdülen temel amaç özellikle klasik finansal sektörde destek alamayan yoksul kadınlara yardım etmektir. En bilinen ve basit şekliyle mikro kredi uygulamasının fikir babalığını yapan ekonomi Profesörü Muhammed Yunus 1970’li yıllarda uygulamayı hayata geçirmiştir.

Birçok sebepten (kefil veya teminat bulamamak, kırsal alanlarda yaşamak, eğitim seviyesinin düşük olması gibi) dolayı klasik finansal sektörden faydalanamayan yoksul kimseler ihtiyaçlarını karşılayacakları krediyi mikro kredi uygulamasından temin edebilmektedirler. İlk bakışta küçük miktarda paralarla başlayan uygulama zaman içinde yoksul kimselerin durumlarında öncesine göre gözle görülür derece olumlu gelişmelere yol açmıştır. Türkiye’de ise mikro kredi uygulaması ilk olarak 2003 yılında Diyarbakır’da Türkiye Grameen Mikro Kredi Projesi (TGMP) çatısı altında başlatılmıştır.

Mikro finansman yöntemi yoksulluğun maddi boyutunun yanında sosyal boyutuyla da mücadele eder. Bu durum mikro finansmanı diğer finansman araçlarından farklı kılan özelliğidir. Grup kültürü oluşturma, karşılıklı güven duygusunun yayılması, farklı konularda eğitimlerin verilmesi gibi sosyal işlevleri sağlayan mikro finansman ile yoksulların topluma entegrasyonu gerçekleştirilmektedir. Sonuçta en yoksula kadar ulaşan kaynaklar sayesinde geniş tabanlı bir kalkınmanın temelleri atılmış olmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek adına, mikro finansman yönteminin dünyada çok çeşitli uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Diğer destek programlarından farklı olarak emek piyasasına entegre olmak isteyenlerin kredi ihtiyacını karşılayarak sağlıklı işleyen bir pazar ekonomisinin gelişmesini sağlamak mikro finansmanın en temel amacı olarak görülmektedir. Mikro Finansman uygulamalarında temel iki yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Bunlar Refah Yaklaşımı ve Finansal Sistem Yaklaşımı olarak aşağıda detaylandırılmaktadır:

- Refah Yaklaşımı: Bu yaklaşımda yoksulların piyasa koşullarında borçlanabilmeleri imkânsız görülmektedir. Refah yaklaşımının temelinde, kredi hizmeti ile toplumun en yoksul bireylerine kadar ulaşılması hedeflenmektedir. Refah yaklaşımının savunucularına göre, mikro finansman uygulamalarının hedefi yoksulluğu azaltmak ve yoksulların toplum içerisindeki konumunu güçlendirmektir. Kalkınma

iktisatçılara göre; kırsal kesimin ekonomik gelişmesi için tarımla uğraşan kesime kredi sağlanması zorunludur. Arz yönlü borç verme yaklaşımı olarak da tanımlanan bu yaklaşıma göre; tarımsal kesim çalışanlarının sermaye yetersizliği sıkıntısı vardır ve finansal hizmetlere erişimleri sınırlıdır. Tarımsal kesim çalışanlarının ancak hasat sonrasında gelir elde edecekleri düşünüldüğünde, hasat mevsiminin başında ihtiyaç duyulan sermayenin bir şekilde karşılanması gerekmektedir. Bu ihtiyaçların tarımsal kesim çalışanları tarafından formel finans sektöründen temin edilememesi durumunda, genellikle informal sektörden karşılanmak zorunda kalınmaktadır. İşte tam bu noktada, tarımsal kesim çalışanlarının bu ihtiyaçları devlet kredileriyle birlikte çeşitli sosyal hizmetleri de sağlayan, sosyal odaklı bir finans mekanizması olan mikro finansman ile karşılanmaktadır (Okumuş, 2011:142-143).

- **Finansal Sistem Yaklaşımı:** Bu yaklaşım, borç veren ile borç alan arasında fon transferini sağlayan geleneksel finansal aracılık yöntemidir. Finansal sürdürülebilirlik esas olup, bağış, hibe veya çeşitli finansal yardımlardan güç alan bir mikro finansman hizmeti sağlayıcısının başarılı olması mümkün değildir. Piyasa kredi faiz oranından kredi kullanma kapasitesi bulunanların müşteri olarak kabul edildiği Finansal Sistem Yaklaşımı'nda maliyetlerin etkinliği ve tasarruflar öncelikli konular arasındadır (Okumuş, 2011:143).

3.6.2 Mikro Finansmanın Temel İlkeleri

Yoksulların finansman kaynaklarına erişimini kolaylaştırmak üzere kalkınmayla ilgili 28 adet kamu ve özel kurumun ortaklığıyla oluşan CGAP (Consultative Group to Assist the Poor) tarafından, mikro finansman ürün ve hizmetlerine erişim ile ilgili temel ilkeler belirlenmiştir. Bu ilkeler şunlardır:

-Yoksul kesimler kredilerle birlikte çeşitli finansal ürün ve hizmetlere ihtiyaç duymaktadır: Toplumun bütün kesimlerinde olduğu gibi yoksul kesimlerde de maddi koşulların imkan verdiği ölçüde finansal hizmetlerden faydalanma ihtiyacı vardır. Bu nedenle, yoksul girişimcilere mikro kredinin yanında tasarruf, sigorta gibi tamamlayıcı hizmetler de sunulmalıdır.

-Mikro finansman yoksullukla mücadele etmek için güçlü bir araçtır: Mikro finansman hizmetinden faydalanan bireyler gelirlerini artırabilmenin yanında varlık sahibi olabilir ve dışsal etkilere karşı kendilerini daha iyi bir şekilde koruyabilirler. Yoksul kesimler geçim sıkıntısından sıyrılarak geleceklerini planlama anlamında girişimlerde bulunabilirler ve beslenme, barınma sağlık ve eğitim gibi alanlarda harcamalar yaparak yaşam şartlarını iyileştirebilirler.

-Mikro finansman yoksullara hizmet eden bir finansal sistem oluşturmak demektir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda yoksullar nüfusun büyük bir bölümünü oluşturmalarına rağmen bankalar ve diğer finans kuruluşlardan yeterince hizmeti alamamaktadırlar. Bu eksikliği kapatması beklenen mikro finansmanın en yoksul kesimi de içeren geniş bir tabana yayılması için mevcut finansal sisteme tam anlamıyla entegre olması bir zorunluluktur.

-Mikro finansmanın toplumun her kesimine ulaşması için sürdürülebilir olması gerekmektedir. Mikro finansman hizmeti veren kuruluşların herhangi bir dış desteğe ihtiyaç duymadan ayakta durabilmesi mikro finansmanla amaçlanan etkiye ulaşmak açısından büyük öneme sahiptir.

Finansal sürdürülebilirlik için finansman hizmeti veren kuruluşun ürün ve hizmetlerini artırması önem teşkil etmektedir. Ayrıca kuruluş ayakta kalabilmek için ürün ve hizmetlerini arttırmanın yanında işlem masraflarını minimize etmeli ve toplumun bütün kesimlerine hitap edebilecek yenilikçi yöntemleri geliştirmelidir.

-Mikro finansman sisteminin başarısı yerel ve sürekliliği olan kuruluşlara bağlıdır. Yereldeki bu kuruluşlar yereldeki birikimleri çekerek kredi olarak tekrar sisteme sokmalarıyla sistemin sorunsuz işleminde önemli rol oynamaktadırlar. Yereldeki bu kuruluşlarının gelişmesi ile birlikte ulusal ölçekteki kuruluşlarının yükleri de hafifleyecektir.

-Mikro kredi her zaman ve her durumda en iyi ve ilk çözüm yolu değildir. Kredi geri ödemesi için hiçbir şekilde maddi gücü olmayan kişilere mikro kredi imkanı sunmadan önce bu bireylerin beslenme, barınma, sağlık gibi acil ihtiyaçlarını karşılamak gerekmektedir.

-Yüksek faiz oranı yoksul bireylerin kredi kullanımını zorlaştırarak bireylere ve sisteme vermektedir. Finansal kuruluşlar için küçük miktarlarda çok sayıda kredi işlemleri yapmak maliyetleri arttıran bir durumdur. Bu durum finansman sağlayıcıların yüksek faiz uygulaması sonucunu kaçınılmaz kılmaktadır. Uygulanan bu yüksek kredi faiz politikası sistemi olumsuz yönde etkilemektedir.

-Hükümetin temel görevi finansal hizmetlere erişim için uygun ortamı sağlamak olmalıdır.

Hükümetler müdahaleci bir anlayış izlemeden mikro finansman sağlayıcı kuruluşlara gerekli olan sektör altyapıyı kurma anlamında faaliyetler gerçekleştirmelidir. Ancak çok çeşitli ve alternatif finansman kaynaklarının bulunmadığı durumlarda devlet direk olarak finansman desteği sunabilir. Bu mikro finans kuruluşları için bir nevi garanti niteliğinde olacaktır.

-Performansın ölçülmesi ve kamuoyuna açıklanması mikro finansmanın başarısını artıran bir yöntemdir. Mikro finansman sağlayıcı kuruluşlar için finansal ve sosyal başlıkları altında performans göstergeleri belirlenmelidir. Faiz oranları, kredilerin geri ödenme durumu, müşteri sayısı, yoksulluk sınırları gibi göstergeler detaylı bir şekilde açıklanmalı ki bu göstergeler ışığında finansal sistemin bütün aktörleri (bağışta bulunanlar, yatırımcılar, müşteriler) kendilerini değerlendirme fırsatı bulabilsinler.

3.6.3 Mikro Finansmanın Hedef Kitlesi

Mikro finansmanın hedef müşteri kitlesini; kadının ailenin geçiminden sorumlu olduğu aileler, emekliler, göç etmeye mecbur bırakılan kişiler, işten çıkarılan ya da maaşları kısılan işçiler ve küçük girişimciler oluşturmaktadır. Mikro kredi ihtiyacı olan bu grupların bazı ortak özellikleri olarak; yerleşim yerlerinin sürekli değişim göstermesi, belirli miktarda olmayan ve düşük seviyede gelir elde edilmesi, gelirin büyük bölümünü beslenmeye harcanması, elinde günlük ihtiyaçlarını sağlayacak kadar nakidin olmaması ve finansmana acil ihtiyaç duyulması sayılabilir.

Mikro finansman uygulamalarının büyük çoğunluğunda öncelik günlük 1,25 doların altında gelir elde eden kendi işini kurmak isteyen yoksullara verilmektedir. Ayrıca mikro finansman uygulamaları pozitif ayrımcılık mantığıyla hareket ederek genellikle kadınları hedef alan programlardan oluşmaktadır. Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma hedeflerinin temel amaçları arasında yer alan “cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması” doğrultusunda kadınlara emeklerini maddi olarak değerlendirebilmeleri ve kendi işlerini kurabilmeleri adına okuma yazma ve mesleki eğitimleri verilmektedir. Bunun yanında sivil toplum kuruluşları, uluslararası kuruluşlar aracılığıyla sağlanan hibe veya kredi şeklindeki destekler ile kendilerine kuruluş sermayesi oluşturmakta ve işlerini geliştirmektedirler.

Mikro finansman uygulamalarının büyük çoğunun kadınlara yönelik olmasının 3 ana nedeni olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesinin ekonomik gelişmeyi hızlandıracak gerçeğidir. Yapılan araştırmalar kadınların ayrımcılığa maruz kaldığı toplumlarda büyüme ve kalkınmanın daha yavaş olduğunu ortaya koymaktadır. İkinci olarak, kadınların toplumun en yoksul kesiminin büyük bölümünü oluşturmasıdır. Üçüncü ve son olarak da kadının erkeğe kıyasla yaşamının önceliğini ailesine vermesini gösterebiliriz. Ayrıca kadınlar yine erkeklere göre riski sevmeyen bir profile sahiptirler. Bu nedenle para yönetiminde daha dikkatli ve temkinli davranmaları mikro finansmanın hedef kitlesinin başında yer almalarını sağlamaktadır.

3.6.4 Mikro Finansman Uygulamalarının Yoksulluğun Azaltılmasında Etkisi

Mikro Finansman sisteminin birey, hane ve işletmeler düzeyindeki etkilerini bireysel düzeyde, hane düzeyinde ve işletme düzeyinde olmak üzere üç başlık altında sayılabilir.

Bireysel düzeyde aile gelirinin kadın tarafında yönetilmesi kadına toplum ve aile içerisinde daha fazla söz hakkı ve saygınlık kazandırmaktadır. Ayrıca mikro finansman imkânlarından yararlanan bireyler daha fazla tasarruf ederek varlıklarını arttırabilirler. Bununla birlikte yoksul hane halkları günü kurtarma kaygılarından arınarak gelecek için

daha sağlıklı planlar yapabilmektedirler. Gelirdeki artış nedeniyle sağlık hizmetlerinden daha iyi bir şekilde faydalanılmakta ve bu da yaşam standartlarının üst düzeylere çıkmasını sağlamaktadır.

Hane düzeyinde de, finansman imkânından yararlanan bireyin gelirindeki artışın yansımalarıyla birlikte hane halkının geliri de dolaylı olarak artmaktadır. Bunun yanında finansal hizmetlere erişimin sağlanması ile bireyler varlıklarını artırmaktadırlar. Mikro kredi, arazi alımı, dayanıklı tüketim mallarının ve besi hayvanlarının alımında değerlendirilmesi yada sağlık ve eğitim harcamalarında kullanılması durumunda hane halkının geleceği açısından olumlu etkiler oluşturmaktadır. Son olarak mikro finansman yüksek risk altında bulunan aileleri riskleri iyi yönetme ve mevcut fırsatlardan yararlanma konusunda imkân sağlamaktadır. Oluşturulan bu finansal kaynaklar, gelir elde eden aile bireyinin çalışamaz duruma gelmesi, iklimsel olumsuzluklar, yangın, sel baskını gibi şoklara karşı ailelerin direncini artırmaktadır.

İşletme düzeyinde etkileri incelediğimizde bireyler ve hane halklarında olduğu gibi mikro finansman hizmetlerinden yararlananların gelirlerinde artış olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ayrıca istihdamın artırılması yolu ile mikro finansmanın etkileri hizmetten faydalanan işletmelerle birlikte diğer aileler ve işletmeler açısından da olumlu etkiler sunmaktadır.

Yapılan çalışmalar mikro finansmanın yoksulluğun giderilmesi açısından önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Başarılı mikro finansman örnekleri incelendiğinde gerek programlar kapsamında verilen eğitimler gerekse sağlanan fon kaynakları sayesinde hedef kitlelerin yaşam standartlarında önemli iyileşmeler meydana geldiği, tüketim, üretim ve tasarruf imkânlarının arttığı görülmektedir. Kısacası yoksullukla mücadelede uygulanan bu politikadan yararlananların refah seviyeleri yükselterek yoksulluktan kurtulmalarına önemli oranda katkı sağlanmaktadır.

3.6.5 BM Binyıl Kalkınma Hedeflerine Ulaşmada Mikro Finansmanın Rolü

Mikro finansman uygulamalarının yoksulluğun azaltılmadaki üzerindeki olumlu etkisi sadece kredi sağlamanın ötesinde bir durumdur. Alınan bu finansal hizmetler küçük işletmeler ile ilgili yapılacak yatırımların yanında sağlık ve eğitime harcamalarını gerçekleştirmek, oluşabilecek acil ihtiyaçları yönetmek ve günlük hayatta karşılaşılabilecek bir çok nakit ihtiyaçları karşılamak amacıyla da kullanılmaktadır. Dünya genelinde mikro finansman hizmetlerinden faydalanan kişilerden elde edilen bilgiler ışığında finansal ürün ve hizmetlere kolay erişim sağlanması sayesinde hane gelirlerinin arttığı, katma değer oluşturulduğu ve karşı karşıya kalınan zor durumlara olan hassasiyet ve kırılganlıkların azaldığı net bir şekilde görülmektedir. Bir kalkınma stratejisi olarak tanımlanan mikro finansman modelinin ekonomik gelişme üzerindeki katkısının yanında sosyal alanda da sürdürülebilir bir gelişme sağladığı kuşkusuzdur. Mali açıdan yeterince güçlü olan mikro finans kuruluşları dışa bağımlı olmadan sürdürülebilirliklerini sağlayarak yoksullara ve hatta aşırı yoksullara etkili müdahalelerde bulunabilirler. Bu şekilde finansman süresini olduğunca uzun yıllara çıkararak yoksulluğun giderilmesi konusundaki olumlu etkiyi maksimum seviyeye çıkarabilirler.

Şimdi çalışmamızın daha önceki bölümlerinde detayları verilen Binyıl Kalkınma Hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından mikro finansman uygulamalarının ne derece etkisi olduğuna dair görüşlere yer verelim.

-Yoksulluğun Azaltılması: Mikro finansman yoksul kişilerin içinde bulundukları olumsuz durumdan kurtulmaları için gerekli bir araç olarak öncelikle mevcut gelir kaynaklarını korumalarını, daha sonrasında da bu kaynakları çeşitlendirerek artırmalarını sağlamaktadır. Mikro finansman sisteminin sağladığı fırsatları, yoksulların içinde bulundukları kısır döngüyü kırmak için atacakları bir adım olarak değerlendirebiliriz.

-Yoksulun En Yoksulu (Mutlak Yoksulluk) Kesimine Ulaşılması: Binyıl Kalkınma Hedeflerinden biri olarak belirtilen “dünya genelinde mutlak yoksulluk içinde

yaşayanların yarı yarıya azaltılması” hedefine ne derecede ulaşılabilir ve mikro finansmanın bu bireylere ulaşımı nasıl gerçekleşir şeklinde sorular sorulabilir.

Mikro finansman ilkelerinde bahsettiğimiz gibi finans kuruluşlarının sürdürülebilirliği açısından işlem maliyetlerini minimum seviyede tutmaları gerekmektedir. En yoksul kesimin kullanacağı kredi miktarları daha küçük miktarlar olduğundan kredi masrafları artış gösterecektir. Ancak yenilikçi finansman programları sayesinde maliyetlerdeki bu artışa direnç gösteren çok sayıda mikro finansman kuruluşu aşırı yoksul kesimlere ulaşabilmektedir. Yoksulun en yoksulu kesimine ulaşan finans kuruluşlarının sayısı her geçen gün artış gösterirken bu kuruluşların finansal sürdürülebilirlikleri sorunsuz şekilde sağlanmaktadır. Örneğin Bangladeş’te faaliyet gösteren BRAC’ten (Bangladesh Rural Advancement Committee) finansman sağlayanların %65’i günlük 1,25 doların altında geliri olan kişilerdir. Buna rağmen BRAC’in karlılık rakamları yıllar itibariyle yüksek seviyelerde seyretmektedir. (Okumuş, 2010:171-172)

-Çocukların Temel Eğitim Durumu: Mikro finansman desteği ile kurulan aile mikro işletmelerinde elde edilen gelirlerdeki artışın ilk fırsatta söz konu ailelerin eğitimine ayrıldığı bilinmektedir. Yapılan çalışmalar, mikro finansman müşterilerinin çocuklarının okula gitme ve eğitimlerine devam etme oranlarının daha yüksek olduğuna dair veriler sunmaktadır. Aynı şekilde öğrencilerin okulu terk etme oranları, mikro finansman müşterisi olan hanelerde olmayanlara göre çok daha düşük seviyededir. Bu veriler doğrultusunda çocukların temel eğitime erişme imkânlarını artırmak amacıyla okul masraflarını karşılamaya yönelik mikro finansman ürünleri geliştirilmiştir.

-Kadınların Toplum ve Aile İçindeki Etkinliklerinin Artırılması: Yoksulluk ve mikro finansman konularının kesişim noktası olan kadınlar mikro finansman programlarının, hedef kitlesinin ilk sırasında yer almaktadırlar.

Kadınlar, erkek bireylerle karşılaştırıldıklarında çoğu zaman sorumluluk bilinçlerinin daha çok geliştiği ortaya çıkmaktadır. Bu da geri ödeme performanslarını daha yükseğe çıkarmaktadır. Ayrıca, erkeklere oranla kadınların gelir artışlarını hane halkının ihtiyaçlarına ve ailenin refahına aktarması daha yüksek ihtimaldir. Bunların

yanında en önemlisi finansal hizmetlere erişim, kadınların kendilerine güvenini arttıran, haklarını daha iddialı bir şekilde savunmalarını sağlayan, cinsiyet eşitsizliği ile daha iyi başa çıkabilen bireyler haline getiren önemli bir katalizör görevi görür.

3.6.6 Yoksulluğun Azaltılmasında Mikro Finansmanın Rolü

Mikro finansmanın hizmetlerinden en önemlisi olan mikro kredi uygulamaları sayesinde, finansman kaynaklarına erişim sağlamakta güçlük çeken yoksul kesime sürekli ve uygun koşullarda kredi kullanma imkânları sunularak onların ekonomik ve sosyal alanda gelişimlerine katkı sağlanmaktadır. Mikro kredi uygulamaları ile yoksullukla mücadelenin temel amaçlarından olan kişisel ve bölgesel gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesine ciddi mesafeler kat edilmektedir. Söz konusu krediler milli gelirden en düşük payı alan yoksulluk sınırı altında yaşayan kesimin gelirlerini arttırarak milli gelirden daha fazla pay almalarını sağlamaktadır. Mikro kredi uygulayan ülkelerde Gini Katsayısının azalarak sifıra yaklaşması gelirin daha adil dağıtıldığını göstermektedir.

Tablo 15’de görüldüğü gibi, yoksullara sağlanan kredi imkânları sayesinde yoksulluk üzerinde bir takım olumlu etkiler meydana gelmektedir. Örneğin; mikro kredi hizmetinden faydalanan kişilerin yoksulluk şiddetleri azalmaktadır. Ayrıca yoksulların kendi imkânlarıyla kurdukları işlerle kendilerini toplumun bir parçası olarak hissetmeleri sağlanmakta ve böylece toplumdan dışlanmaları engellenmektedir. Mikro kredi sayesinde yoksul ailelerin çocukları daha iyi bir eğitim alma imkânına kavuşmaktadır. Artan gelir seviyesi sayesinde hane halkı tüketim miktarlarındaki dalgalanmalar minimum seviyeye düşmektedir.

Tasarruf ve kredi imkânları bir arada düşünüldüğünde sağlanan bu hizmetlerin yoksulları birikim yapmaya yönlendirdiği ve bu birikimlerin de üretime yönlendirildiği görülmektedir. Mikro finans sistemi, kaynak dağılımının iyileştirilmesi, piyasaların düzenlenmesi ve gelişen teknolojilerin sisteme uyarlanması konularında da katkıda bulunarak, ekonomik büyüme ve kalkınmaya büyük oranda destek olan bir sistemdir.

Tablo 15 Mikro Finansman Araçlarının Sonuçları ve Yoksulluğa Etkisi

Finansman Araçları	Sonuçlar	Yoksulluğa Etkileri
Tasarruf İmkanları	➤ Mali Tasarruf imkanları artar.	➤ Ailelerin risklere ve dış şoklara karşı güvenlik açığı azalır
	➤ Tasarruflar gelire dönüştürülür	➤ Hane halkı tüketiminde daha az dalgalanmalar oluşur
	➤ Yatırımlar için daha fazla kapasite oluşur.	➤ Gelirler artırılır
	➤ Dış şoklara karşı direnç gücü artar	➤ Yoksulluğun şiddeti azalır
	➤ Yüksek faizle borç alma ihtiyacı azalır.	➤ Sosyal dışlanma azalır
	➤ Üretken varlıkları edinebilme imkanları artar.	
	➤ Mevcut varlıklar üzerindeki satış baskısı azalır	
	➤ Kaynak tahsisi ve ekonomik büyüme artar	
	➤ Kârlı yatırım fırsatlarından yararlanmaya imkân verilir	➤ Daha yüksek gelir elde edilir
	➤ Daha iyi teknoloji uyumuna yol açar	➤ Daha çeşitlendirilmiş gelir kaynakları oluşur
Kredi İmkanları	➤ Mikro girişimlerin gelişmesini sağlar	➤ Daha az değişken gelir sağlanır
	➤ Ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesini sağlar	➤ Hane halkı tüketiminde daha az dalgalanma olur
	➤ Düzenli tüketim imkânı sağlar	➤ Hane halkı tüketiminde artışa yol açar
	➤ Risk almaya teşvik eder	➤ Çocuklar için daha iyi eğitim imkânı sunar
	➤ Pahalı gayri resmi kaynaklara bağımlılığı azaltır	➤ Yoksulluğun şiddeti azalır
	➤ Dış şoklara dayanma yeteneğini geliştirir	➤ Sosyal dışlanmayı azaltır
	➤ Yatırımların kârlılığını artırır	
	➤ Varlıkların satışı sıkıntısını azaltır	
	➤ Ekonomik Büyümeyi arttırır.	

Kaynak: Microfinance Development Strategy (Mikrofinans Kalkınma Stratejisi),

3.6.7 Türkiye’de Mikro Kredi Uygulamaları

5737 sayılı Vakıflar Kanunu’nun 26.maddesine göre Türkiye’deki vakıflar kuruluş amaçlarına uygun olarak iktisadi işletme kurabilmekte ve bu işletmeler aracılığıyla mikro finansman hizmeti sunabilmektedir. Ayrıca dernekler ve kooperatifler de mikro kredi hizmeti verebilmektedirler.

Türkiye’de en geniş kapsamlı mikro kredi uygulaması 18 Temmuz 2003 tarihinde “Türkiye Grameen Mikro Kredi Projesi” kapsamında, Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA), Diyarbakır Valiliği ve Bangladeş kökenli Grameen Vakfı işbirliği ile gerçekleştirilmiştir.

Misyonu; Türkiye’nin bütün dar gelirli ailelerine, kadınlar vasıtasıyla uygun finansal hizmetler sunarak ve onları kendi kendilerine gelir getirici bir faaliyet yapmalarına teşvik ederek, ekonomik ve sosyal durumlarını geliştirmelerini sağlamak ve finansal anlamda sürdürülebilir bir ortam kurmak olan TGMP’den faydalanabilecek hedef kitle şunlardan oluşmaktadır:

- Kırsal kesimde yaşayan 50 dönümden az araziye ya da bu değere eş mal varlığından az varlığa sahip yoksul kadınlar,
- Hiçbir mal varlığı olmayan kadınlar,

İlk olarak Diyarbakır ilinde başlatılan TGMP mikro kredi modeli olarak Grameen Bankası Modeli’ni uygulamaktadır. Dayanışma gruplarının oluşturulması esasıyla şekillendirilen model kredi kullanımı için beş kadından oluşan grupların oluşturulmasını şart koşmaktadır. Bunun dışında, teminat ve kefaletin istenmeden yıllık bazda verildiği kredilerde geri dönüş haftalık taksitler halinde TGMP tarafından görevlendirilen personel tarafından yapılmaktadır. Kullanılacak mikro kredinin limiti, yoksullar tarafından yapılacak faaliyetlere ve performanslara göre belirlenmektedir. Üyenin kendi performansı ve grup performansına dayalı olarak kredi limiti arttırılabilmektedir.

TGMP 2011 sonu itibariyle 79 şubede 239 personel ile hizmet sunmaktadır. Bu şubeler aracılığıyla 44.642 yoksul kadına 120.000.000 TL tutarında kredi dağıtılmıştır. Vadesi gelmiş alacakların dışında kredilerin geri dönüş oranının %100 seviyesindedir. TGMP tarafından üyelerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere; Temel Kredi, Sözleşmeli Kredi, Girişimci Kredisi, Mücadeleci Vatandaş Kredisi, Hayvancılık Kredisi ve Mikrosera Kredisi seçenekleri sunulmaktadır.

Tablo 16 Yıllar İtibariyle TGMP Kapsamında Mikro Kredi Uygulamasının Gelişimi (2007-2011)

	2007	2008	2009	2010	2011
Şube Sayısı	9	16	56	65	79
Personel Sayısı	60	124	194	210	239
Üye Sayısı	7.397	16.556	29.077	42.306	55.000
Kredi Kullanan Üye Sayısı	6.925	15.369	28.314	42.306	44.642
Dağıtılan Kredi Miktarı	9.580.336	20.008.555	41.175.378	74.122.621	120.000.000

Kaynak: Türkiye Grameen Mikrofinansman Programı, Faaliyet Raporu, 2011.

Tabloyu incelediğimizde, mikro kredi ile ilgili rakamların her yıl gelişim gösterdiğini söyleyebiliriz. Yıllar itibariyle bütün göstergelerde düzenli bir artış olduğu görülmektedir. 2007-2011 yılları arasında kredi kullanan üye sayısı yaklaşık 6 kat artış gösterirken, dağıtılan kredi miktarı da 12 kat kadar artış göstermiştir. Bu durum aynı zamanda kullanılan kredilerin ortalama tutarının yaklaşık 2 kat arttığını da göstermektedir.

Mikro kredinin etkileri üzerine yapılan saha araştırmaları sonucunda mikro kredi kullananların gelirlerinde artış görüldüğü belirtilmektedir. Mikro kredi ile özellikle yoksulluktan en çok etkilenen kadınlara kendi sermayeleri ile kendi işlerini kurup gelir elde etme imkânı sağlanmaktadır. Mikro kredi uygulamaları son yıllarda Dünyada ve Türkiye’de yoksullukla mücadelede en çok kullanılan yöntemlerden biri haline gelmiştir. Ancak, 2002 yılından bu yana Türkiye’de uygulanmaya başlayan mikro kredi uygulamaları henüz beklenen kişi ve miktara ulaşamamıştır.

Mikro kredi uygulamalarının yoksullukla mücadelede istenilen seviyeye ulaşması açısından devlete önemli görevler düşmektedir. Mikro kredi hizmeti veren sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesi bu kuruluşların faaliyetlerini düzenleyen yasal prosedürleri kolaylaştırmalıdır. Mevcut kuruluşların faaliyetlerini artırmanın yanında, yurtiçinden ve yurtdışından yeni mikro finans kuruluşlarının sisteme dâhil olması için teşvik etmek gerekmektedir. Ayrıca sistemin geliştirilmesine yönelik akademik araştırmalara gerekli destekler sağlanmalıdır.

3.7 TÜRKİYE’DE BÜYÜME, GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK

Bu bölümde Türkiye’de yıllar itibariyle milli gelir ve yoksulluk verileri kullanılarak Hipotez 1 ve Hipotez 2 nin doğruluğu üzerine analizler yapılacaktır. Türkiye’de yoksullukla ilgili veriler TÜİK tarafından 2002 yılından itibaren yapılan çalışmalar ile analiz edilmektedir. Daha önceki yıllara ait sağlıklı yoksulluk verilerine ulaşmak mümkün görünmemektedir. Yine 2009 yılından sonra TÜİK tarafından yapılan metodolojik revizyon nedeniyle güncel Yoksulluk Oranı (Gıda+Gıda dışı) verisi bulunmadığından analiz 2002-2009 yılları verileri ile gerçekleştirilmiştir.

Tablo 17 2002-2009 Yılları arası Satınalma Gücü Paritesine göre GSYİH ve Kişi Başı GSYİH Büyüme Oranları ve Yoksulluk Oranları(Gıda+Gıda dışı)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Satın Alma Gücü Paritesine Göre GSYİH (Milyar ABD Doları)	572	588	688	781	894	976	1068	1039
Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişibaşı GSYİH (ABD Doları)	8798	8919	10297	11532	13027	14039	15178	14578
Büyüme Oranı (%)	6,2	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	0,7	-4,8
Yoksulluk Oranı (Gıda+Gıda Dışı) (%)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
Gini Katsayısı	0,440	0,420	0,400	0,380	0,403	0,387	0,386	0,394

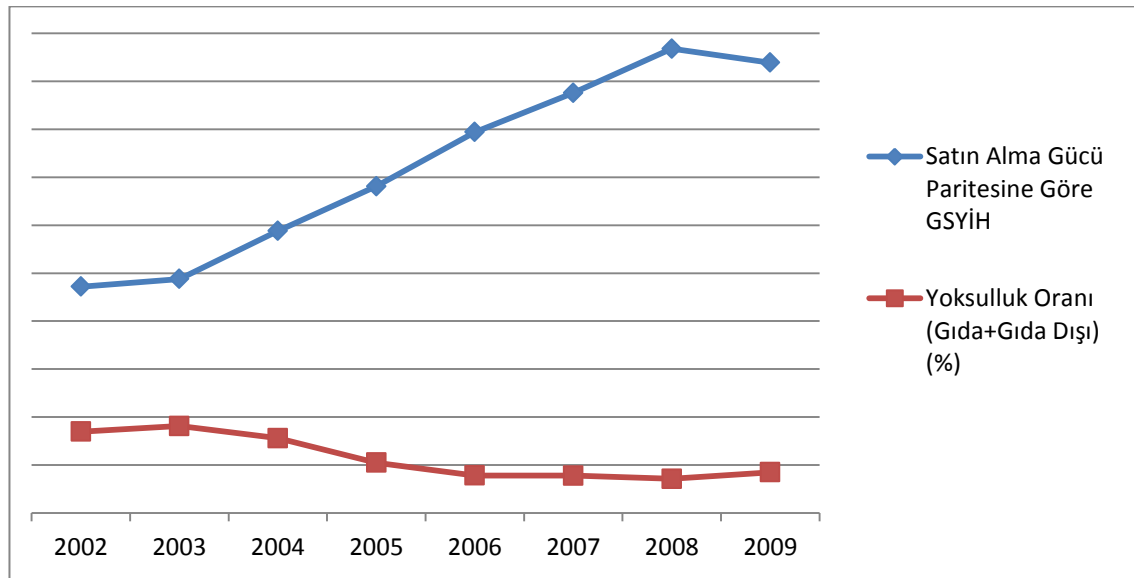
Kaynak: TÜİK, Ulusal Seçilmiş Ekonomik Göstergeler, 2002-2009

TÜİK, Yoksulluk Çalışması, 2012

TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Tablo 17’de 2002-2009 yılları arasında Satın Alma Gücü Paritesine Göre GSYİH, Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişibaşı GSYİH, Büyüme Oranı, Yoksulluk Oranı (Gıda+Gıda Dışı), Gini Katsayısı değerleri yer almaktadır. Genel olarak yıllar itibariyle Satın Alma Gücü Paritesine Göre GSYİH ve Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişibaşı GSYİH değerleri artış, Yoksulluk oranı ve Gini Katsayısı’da azalış göstermektedir. Büyüme rakamlarında ise dalgalanmalar görülmektedir. Yıllar itibariyle yoksulluk oranı ile söz konusu dört gelir ve gelir dağılımı göstergesinin ilişkisini incelediğimizde aşağıdaki şekilleri elde etmekteyiz.

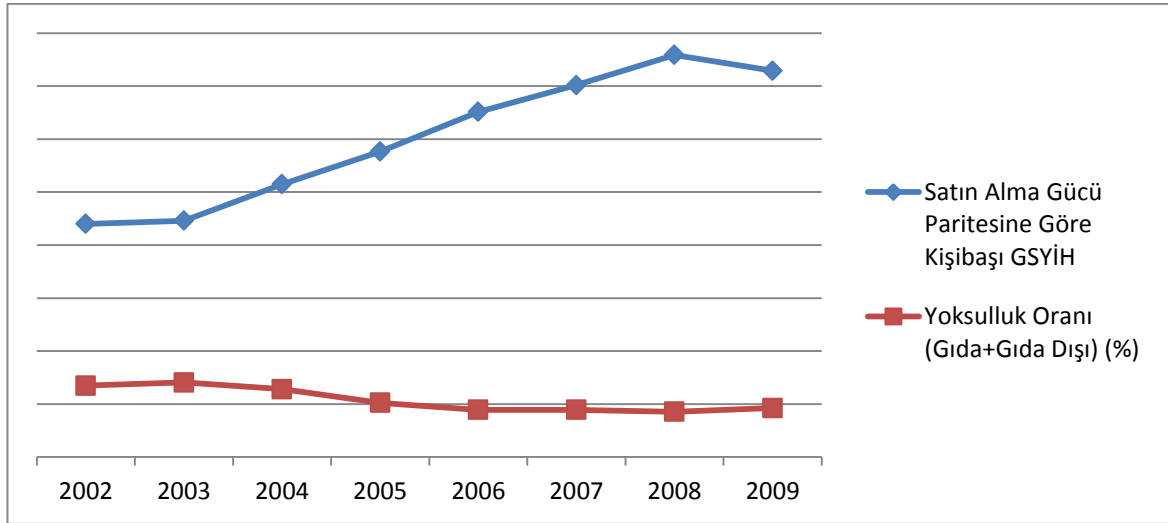
Şekil 6 2002-2009 Yılları Arasında Satınalma Gücü Paritesine Göre GSYİH ve Yoksulluk Oranı İlişkisi

Kaynak: TÜİK, Ulusal Seçilmiş Ekonomik Göstergeler, 2002-2009, TÜİK, Yoksulluk Çalışması, 2012

Şekil 6’da Satın Alma Gücü Paritesine Göre GSYİH ve Yoksulluk oranlarının yıllık gelişimi karşılaştırılmaktadır. Eğrilerden de anlaşılacağı üzere iki değişken arasında negatif yönlü bir ilişki dikkat çekmektedir. 2002 ve 2003 yılları dışında bu negatif ilişki bütün yıllar itibariyle görülmektedir. 2009 yılında başta Avrupa olmak üzere bütün dünyayı etkileyen küresel kriz ortamı GSYİH’da azalışla sonuçlanmıştır. Genel trendin aksine GSYİH’da azalışın meydana geldiği bu süreçte, yoksulluk oranlarında ise bir artış söz konusu olmuştur.

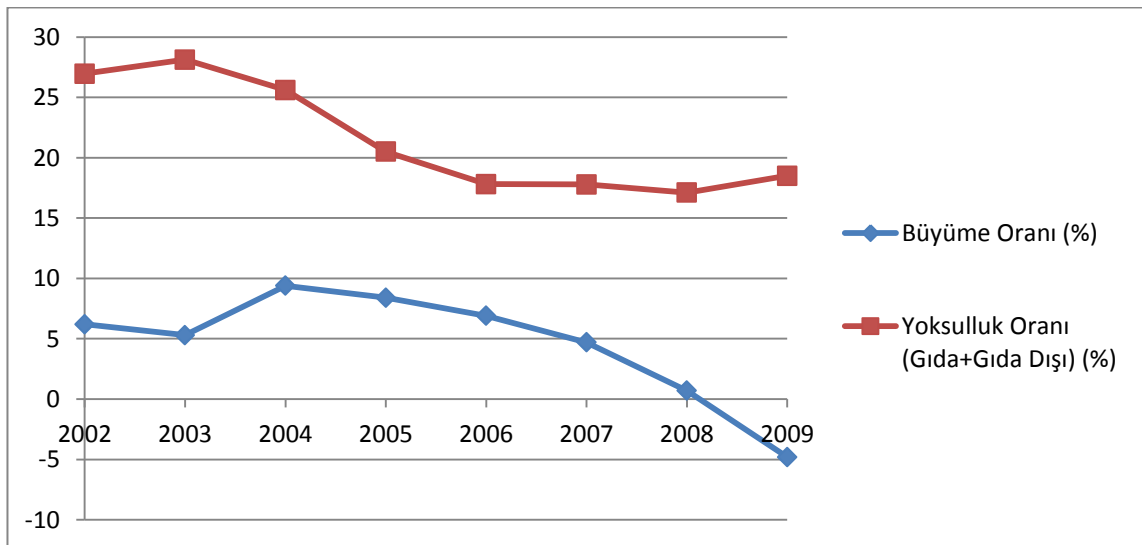
Şekil 7 2002-2009 Yılları Arasında Satınalma Gücü Paritesine Göre Kişi Başı GSYİH Yoksulluk Oranı İlişkisi

Kaynak: TÜİK, Ulusal Seçilmiş Ekonomik Göstergeler, 2002-2009, TÜİK, Yoksulluk Çalışması, 2012

Satın Alma Gücü Paritesine göre Kişi Başı GSYİH rakamları ile yoksulluk arasındaki ilişki incelendiğinde yine GSYİH'dakine benzer bir tabloyla karşılaşmaktayız. Kişi Başı GSYİH ile yoksulluk arasında negatif yönlü bir ilişki mevcuttur.

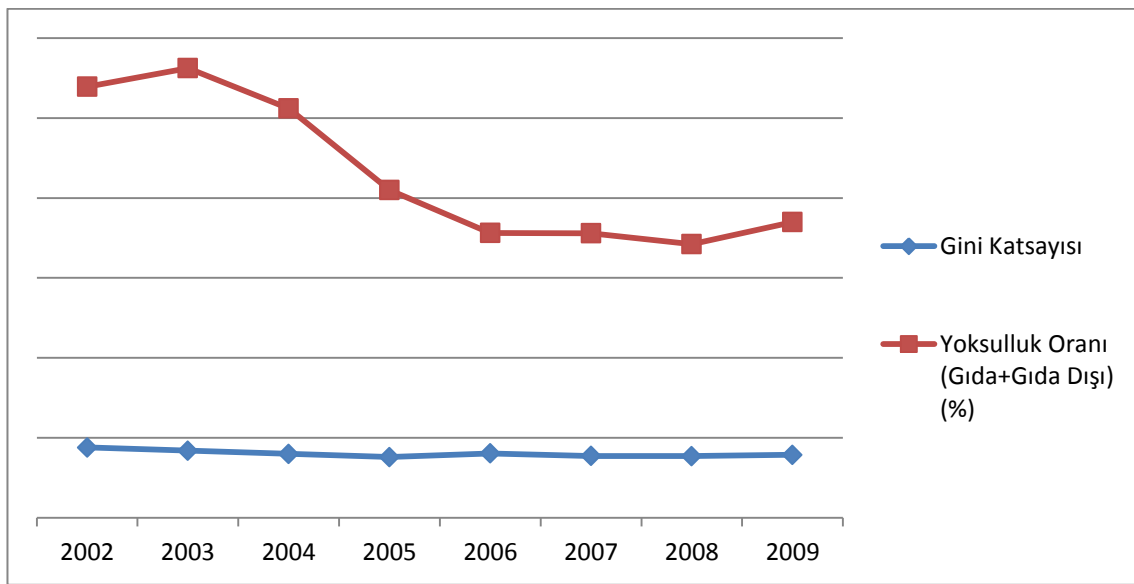
Şekil 8 2002-2009 Yılları Arasında GSYİH Büyüme Oranı Yoksulluk Oranı İlişkisi

Kaynak: TÜİK, Ulusal Seçilmiş Ekonomik Göstergeler, 2002-2009, TÜİK, Yoksulluk Çalışması, 2012

Şekil 8'i incelediğimizde ise daha önceki iki grafikteki kadar olmasa da Büyüme Oranı ile Yoksulluk Oranı arasında negatif bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz. Büyüme oranlarının yüksek olduğu 2004-2006 yılları arasında yoksulluk oranında ciddi bir düşüş meydana gelmiştir. 2007 ve sonrasında düşüşe geçen büyüme oranlarıyla birlikte yoksulluk oranlarında durağanlık belirmiş ve hatta 2009 yılı itibariyle ekonomide gerçekleşen küçülmeye birlikte yoksulluk oranında bir miktar artış gözlenmiştir.

Şekil 9 2002-2009 Yılları Arasında Gini Katsayısı Yoksulluk Oranı İlişkisi

Kaynak: TÜİK, Ulusal Seçilmiş Ekonomik Göstergeler, 2002-2009, TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2012

Son olarak Yoksulluk Oranı ile Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin ölçüsü olan Gini Katsayısı arasındaki ilişkiyi incelediğimizde Gini Katsayısında meydana gelen azalış trendinin (gelir dağılımının daha adaletli olması) yoksulluk oranlarında olumlu bir etki yaptığını görmekteyiz. Her ne kadar Gini Katsayısında çok büyük bir azalış görülmesede 0,44 seviyesinden 0,39'lu seviyelere gerilemesi yoksulluk oranıyla aynı yönlü bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi 2009 yılındaki olumsuz küresel koşulların da etkisiyle gelir dağılımında yoksulların aleyhine bir değişim meydana gelmiş ve bu durum yoksulluk oranında da artışa sebep olmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4 GENEL DEĞERLENDİRME

4.1 SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

4.1.1 Sonuç ve Değerlendirme

Yoksulluk üzerinde kesin bir uzlaşa sağlanmamış, sınırları kesin çizgilerle çizilmemiş, farklı tanımlara ve ölçüm yöntemlerine sahip bir kavramdır. Sürekli değişim ve gelişim gösteren bu çok boyutlu sorunun çözümünde öncelikle sorunun doğru bir şekilde kavranması ve tanımlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda, yoksulluk sorununun çözümünde başarıya ulaşmak için uygulanacak politikaların çok yönlü ve sorunun kaynağına ve boyutuna göre değişiklik gösteren politika ve uygulamalar olması elzemdir.

Yoksulluk genel itibariyle, asgari yaşam standartlarının gerektirdiği temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumu olarak tanımlanmaktadır. Son yıllarda dünya gelir düzeyinde önemli derecede artış olmasına rağmen yoksulluk özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmaları açısından en büyük engel olmaya devam etmektedir. Gelir yetersizliği yoksulluğun temel nedeni olarak görülmesine rağmen yoksulluk sorununun çözümünde tek başına yeterli değildir. Dünya toplam geliri ve yapılan üretim göz önüne alındığında mevcut kaynakların dünya nüfusunun ihtiyaçlarını karşılayabilecek seviyede olduğu görülebilmektedir. Bu durum, gelirin yetersiz olmadığını fakat gelir dağılımındaki adaletsizliklerin yoksulluğu meydana getiren temel etken olduğunu ortaya koymaktadır. Buradan çıkarabileceğimiz sonuç yoksulluğu azaltmanın yolunun gelir eşitsizliklerini minimum seviyelere indirmekten geçtiğidir.

Kişi başına gelirdeki artış ve üretim artışı yoksulluğu azaltmada tek faktör olmamakla birlikte azalışın derecesinin büyüme oranına büyük oranda bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Lampman'ın 1968'de yaptığı çalışma sonucunda; Amerika

Birleşik Devletleri'nde 1947 ile 1957 yılları arasında kişi başına düşen gelir yılda ortalama %3 artış gösterirken, yoksul hane halkı oranı %32'den %23'e düşmüştür. 1957-1962 yılları arasında ortalama %2 olan büyüme yoksullukta %23'ten %20'ye bir azalış meydana getirmiştir. (Lampman'dan aktaran Omosogbon, 1996:63)

Ülke grupları bazında ortalama gelir rakamları incelendiğinde, yüksek gelirli ülkelerin gelir ortalamalarının düşük gelirli ülkelerin gelir ortalamalarından 75 kat büyük olduğu ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşayan 4,6 milyar insanın 800 milyonu; normal, sağlıklı ve faal bir yaşam sürmeye yetecek besin maddelerini temin edemezken, 1 milyarının temiz sudan yoksun olarak hayatını sürdürmekte iken 2,4 milyarı ise temel sağlık hizmetlerinden faydalanamamaktadır. Ekonomik krizler, yüksek işsizlik oranları, enflasyon, vergi sistemindeki aksaklıklar, yüksek faiz oranları, terör, savaşlar, doğal afetler yoksulluğun nedenleri arasında sayılabilecek başlıca faktörlerdir. Yoksulluğun ortay çıkışını yoksul bireylerin sınırlı yetenekleri, düşük üretim ve tasarruf kabiliyetlerine bağlamak mümkün olabileceği gibi özellikle başarısız ekonomi politikaları sonucu meydana gelen yetersiz sağlık, eğitim, istihdam olanakları benzeri, bireylerden bağımsız olarak gelişen ekonomik ve sosyal etkenlere de bağlamak mümkündür. Yoksulluğu meydana getiren nedenlerin değişimine göre yoksullukla mücadele politikaları da çeşitlilik göstermektedir. Yoksullukla mücadele politikalarının yöntemi ne olursa olsun başarıya ulaşması için yoksullara hatta yoksulun yoksuluna kadar ulaşması gerekmektedir.

Yoksulluk kavramı; büyüme ve gelir dağılımı, nüfus artışı, işsizlik, göç gibi birçok makro düzeydeki faktörle ilişki içerisinde. Yoksullukla ilgili görüşlerin büyük ağırlığı, yoksulluğun birinci ve en önemli nedeninin gelir yetersizliği olduğunu ileri sürmektedir. Yoksul birey ve hane halklarının içinde bulundukları bu durumdan kurtulamamalarının nedeni asgari yaşam standartlarında da olsa günlük hayatlarını sürdürecek düzenli bir gelirlerinin olmamasıdır. Bir ülkede meydana gelen ekonomik büyüme yoksullukla mücadele etmede tek başına yeterli unsur değildir. Eğer meydana gelen gelir ve refah artışı tabana yayılmıyor ise yoksulluğu azaltmanın aksine zengin kesim ile yoksullar arasındaki uçurumu arttırmaktadır.

Literatürde yer alan görüşler doğrultusunda yoksulluğun gelir dışı göstergelerin iyileşmesi koşuluyla, kişi başına düşen gelirlerde meydana gelen artışla ve gelir dağılımında görece adaletin sağlanmasıyla azaltılabileceği yargısına varılmaktadır.

4.1.2 Öneriler

Çalışmanın sonunda yoksulluk konusunda ortaya çıkan fikirler ışığında, yoksulluğu azaltmak adına yapılabilecek uygulamaları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Öncelikle yoksulluğa neden olan faktörler doğru ve etkin bir biçimde analiz edilmelidir. Bu doğrultuda uygulanacak politikalar yoksulluğun boyutuna göre doğru bir şekilde belirlenmeli ve yeterli kaynaklarla müdahaleler sağlanmalıdır.
- Hükümetler özellikle köyden kente göçün yoğun olduğu bölgelerde kırsal ekonomik hayatı hareketlendirici, sosyal ve kültürel imkânlarla ulaşmayı kolaylaştıran programlar geliştirmelidir.
- Yoksulluğu azaltma çabalarına devletin yanı sıra sivil toplum ve özel sektörün de katılımının sağlanmasıyla toplumun bütün kesimlerine ulaşabilecek program ve projeler hayata geçirilebilir.
- Yoksulluğu azaltma yolunda direk maddi yardımların yanında kişilerin kendilerini geliştirebilecekleri mesleki eğitim programları geliştirilerek yoksulluktan etkilenen gruplara uygulanmalıdır.
- Yoksullukla mücadelede yoksul kişileri çalışmamaya yönlendirecek ayni yardım, işsizlik sigortası gibi uygulamalar yerine birey ve hane halklarını kendi gelirlerini elde edebilecekleri mikro kredi gibi uygulamalara ağırlık vermek, bu hizmetlerden faydalanan kişi sayısı ve kaynak miktarını arttırmak gereklidir.
- Türkiye’de kalkınma ve yoksullukla ilgili en yetkili kurum niteliğindeki Kalkınma Bakanlığı ve ona bağlı olarak görev yapan Kalkınma Ajansları, Türkiye genelinde

kalkınmayı hızlandıracak ve dolayısıyla yoksulluğu azaltacak plan, program ve projeleri hayata geçirmelidir. Kalkınma Ajanslarının yerelde bulunduğu konum söz konusu çalışmaların yakından yürütülmesi adına büyük avantaj sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

AKTAN, C. Can, VURAL, İstiklal Yaşar 2002(a), “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar Ve Ölçüm Yöntemleri”, AKTAN, C.Can, (ed), Hak-İş Konfederasyon Yayını, Ankara,

AKTAN C. Can, VURAL İ.Yaşar 2002(b), “Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak – İş Konfederasyonu Yayını, Ankara.

Anadolu Üniversitesi (2012), İktisadi Kalkınma, Yayın No: 2668, Eskişehir.

DEMİR, S. (2011), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme’, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (2000), Bölgesel Gelişme ve Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayın No:2502, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı DPT (2001), “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu”8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT: 2599-ÖİK: 610, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı DPT (2003), Ön Ulusal Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Stratejileri, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı DPT (2007), “Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, DPT: 2742-ÖİK: 691, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı DPT ve BM, Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu-Türkiye 2010,

ERDOĞAN, Güzin (2002), “Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler”, C.C Aktan (Ed.), Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak İş Konfederasyonu Yayını, Ankara.

FLEURBAEY, M. (2007), Poverty asa Form of Oppression. InT. PAGGE. (Ed.) Freedom From Poverty asa Human Right. Who Owes What to the Very?(133-154). UNESCO: Oxford University.

GÜLER, A. (2010), Dünya’da ve Türkiye’de Küreselleşme ve Yoksulluk Süreci. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

GÜNDOĞAN, N. (2008), “ Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ocak-Şubat, Ankara Sanayi Odası Yayınları.

HIRSCHMAN, Albert O.(1958), “The Strategy of Economics Development”, New Haven.

International Human Development Indicators Erişim Tarihi: 04.12.2013

<http://hdrstats.undp.org/en/indicators/69706.html>

ILDIRAR, Mustafa (2004), Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

İBRİŞİM, N. (2008), “Yoksulluk, Yoksulluğun Ölçülmesi ve Türkiye Üzerine Analizi

İŞGÜDEN, Tamer (1995) “Gelişme Kuramları”, Gelişme İktisadi, Ed.: T. İşgüden, F. Ercan, M. Türkay, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul.

KALAYCIOĞLU, Sibel (2013), “Dynamics of Poverty in Turkey”, Internet Journal for Cultural Sciences, Erişim Tarihi: 21 Nisan 2013,

http://www.inst.at/trans/16Nr/01_3/kalaycioglu16.htm

KAZGAN, G. (2006). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

KORKMAZ, T. ve BAYRAMOĞLU, F. (2007). Yoksullukla Mücadelede Mikrofinans Modeli ve Mikrofinans Kuruluşlarının Finansal İşlevleri. Muhasebe ve Finansman Dergisi. S. 34. Nisan. ss. 98-112.

KUNDURACI, N. Fırat, (2009) “Yoksullukla Mücadele-Beşeri Sermaye İlişkisi” Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.

NURKSE, Ragnar (1952), “Growth In Underdeveloped Country: Some International Aspect Of The Problem Of Economic Development ”, The American Economic Review, Vol:42, No:2, May, pp:571–583,

OKSAY, S. (2005), Kalkınmanın Finansmanı, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul.

OKUMUŞ, H. Şaduman (2010), Dünyada ve Türkiye’de Mikro Finansman ve Yoksulluğun Azaltılması-Teori ve Uygulamalar, İstanbul Ticaret Odası Yayınları Sosyal araştırmalar, İstanbul

OMOSEGBON, O. Oladotun (1996), Poverty and Economic Growth in United States, ProQuest Dissertations & Theses Full Text.

ÖZTÜRK, Nazım (2005), Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Bir Yaklaşım, Roma Yayınları, Ankara.

PİRE, Ö. (2011), “Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Uygulanan Sosyal Politika Programları: Isparta İli Örneği” Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

RODAN, P.Rosenstein (1966), “Doğu ve Güney – Doğu Avrupa’nın Sanayileşme Problemleri”, “İktisadi Büyüme ve Gelişme”, Seçme Yayınlar, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:1193, İstanbul.

ROSTOW Walt W. (1966), “Kendini Besleyen Gelişmeye Götüren Kalkış”, Çeviri: Yorgi Demirgil, İktisadi Kalkınma Seçme Yazıları, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi, Ankara.

SAVAŞ, V, HAN, E. ve KAYA, A. A. (2002). İktisadi Kalkınma. (2. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

SENGUPTA, Arjun (2007), Poverty Eradication and Human Rights . InT. PAGGE (Ed.). Freedom From Poverty asa Human Right. Who Owes What to the Very?. UNESCO: Oxford University.

SEYİDOĞLU, Halil (2006), İktisat Biliminin Temelleri, Güzem Can Yayınları, İstanbul.

STREETEN, Paul (1966), “Dengesiz Büyüme”, İktisadi Kalkınma Seçme Yazıları, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi, Ankara,

Şenses, F. (2001). Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, 2. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul.

ŞENSES, F. (2003), Kalkınma İktisadi Yükselişi ve Gerilemesi. (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

ŞENSES, F. (2006), Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk- Kavramlar, Nedenler, Politikalar ve Temel Eğilimler. İstanbul: İletişim Yayınları.

TABAN, S. ve Kar, M. (2004), Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular. Bursa: Ekin Kitabevi.

TODARO M. P., SMITH, S. C. (2003), Economic Development. (8th. ed. Reading Mass.: Addison Wesley.

Türkiye Grameen Mikrofinansman Programı, Faaliyet Raporu, 2011.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2012), Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2009-2012), Yoksulluk Çalışması Sonuçları

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2013), Yoksulluk İstatistikleri

TÜSİAD Yayınları, Aralık 2000:“Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk-Avrupa Birliği ile Karşılaştırma”

United Nations Development Programme (UNDP), International Human Development Indicators,2010

Worldbank (Dünya Bankası), Wold Development Indicators Database, 2011

Worldbank (Dünya Bankası), World Development Report 2010.

YAVİLIOĞLU, Cengiz (2002), “Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, ss:59–77.